T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

SARTRE DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMAK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Osman Aykan UĞURLU

BURSA - 2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

SARTRE DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMAK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Osman Aykan UĞURLU
Orcid: 0000-0003-0770-1101

DANIŞMAN:
Prof. Dr. Metin BECERMEN

BURSA-2025

TEZ ONAYI

T. C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim / Ana sanat Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda 702243020 numaralı Osman Aykan Uğurlu'nın hazırladığı "Sartre Düşüncesinde Özgürlüğü Anlamak" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 03/06/ 2025 günü 13:00-15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı / ~~başarısız~~ olduğuna oybirliği / ~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Metin BEDERMEN

Üye

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

Üye

Doç. Dr. Eylem YENİSOY ŞAHİN

03/06/ 2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "SARTRE DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMAK" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

03.06.2025

Adı Soyadı: Osman Aykan UĞURLU

Öğrenci No: 702243020

Anabilim Dalı: Felsefe Anabilim Dalı

Program: Felsefe

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Osman Aykan UĞURLU

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü **Anabilim Dalı:** Felsefe

Bilim Dalı: Bilim Tarihi ve Bilim Felsefesi Bilim Dalı

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans

Sayfa Sayısı: vi + 75

Mezuniyet Tarihi:

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin BECERMEN

SARTRE DÜŞÜNCESİNDE ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMAK

Bu çalışmada özgür olmanın, özgürlüğün bilincinde olan ve kendisini seçen kişi olmaktan geçtiğini ifade eden Sartre'ın varoluşçuluk hakkındaki düşüncesi incelenecektir. Varoluş düşüncesiyle özgürlük kavramı arasındaki ilişkinin nasıl temellendirildiği gösterilmeye çalışılacaktır. Çünkü Sartre, insanın özgürlüğe mahkûm olduğunu dile getirirken, onun kendisine özgü olanaklara sahip olduğunu da belirtir. Seçmek. Bu olanakların farkında olmak yani bilincinde olmak ve eylem alanında icraata geçirmek insanda varoluş için önemli bir niteliğe sahip olduğunu ifade eder. Kişi olabilmenin olanaklar çerçevesinde gerçekleştiğini söylerken, kendisi için varlığın bir bilinçle kavranabileceğini belirtir. En sonunda kişiyi eylemlerine sorumlu tutarak varoluşun tüm yükünü ona bırakır. Bu doğrultuda tezin birinci bölümünde Sartre'ın varoluş felsefesindeki yeri gösterilmeye çalışılmıştır. İkinci bölüme gelindiğindeyse, Sartre'ın felsefesindeki varlık anlayışına yer verilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, Sartre'da bir zorunluluk olarak özgürlük düşüncesinin ne olduğu üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, tüm seçimleriyle eylem alanında kendisi için bir varlık olan insanın, varoluşta bulunması özgür olmasıyla aynı çizgide yol almaktadır. Seçimlerimiz kendimize özgü bilinçli eylemlerimizle tasarladığımız bir yaşamın hem başlangıcı hem de sorumluluğudur. Bu durumda Sartre'da varoluş ile özgürlüğün birbirlerini tamamlayan iki kavram olduğuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: varoluş, özgürlük, eylem, sorumluluk, seçim

ABSTRACT

Name and Surname: Osman Aykan UĞURLU

University: Bursa Uludağ University

Institution: Social Science Institution

Field: Philosophy

Branch: History of Science and Philosophy of Science

Degree Awarded: Master

Page Number: vii + 76

Degree Date: **Supervizor (s):** Prof. Dr. Metin BECERMEN

UNDERSTANDING FREEDOM IN SARTRE'S THOUGHT

This study examines Sartre's existentialist perspective, which asserts that being free entails being aware of one's freedom and choosing oneself. It aims to demonstrate how the relationship between the concept of existence and freedom is grounded. Sartre states that human beings are condemned to be free while also emphasizing that they possess unique possibilities. Choosing—being aware of these possibilities and actualizing them in the sphere of action—is essential to human existence. He argues that the realization of personhood occurs within the framework of possibilities and that existence for itself can only be grasped through consciousness. Ultimately, Sartre places the entire burden of existence on the individual by holding them accountable for their actions.

In this regard, the first chapter of the thesis attempts to position Sartre within existentialist philosophy. The second chapter delves into Sartre’s understanding of being. The third chapter explores the notion of freedom as a necessity in Sartre’s philosophy. In conclusion, human existence, defined by one's choices and actions, aligns directly with freedom. Our choices represent both the beginning and the responsibility of a consciously designed life. Consequently, it is concluded that, in Sartre’s philosophy, existence and freedom are two interdependent concepts.

Keywords: existence, freedom, action, responsibility, choice

ÖN SÖZ

Özgürlük ve özgür olmak felsefenin ele aldığı önemli problemler arasında yer almaktadır. Özgürlük üzerine fikirler getiren pek çok düşünür de kendi bakış açıları doğrultusunda özgürlüğe dair yorum da bulunmuşlardır. Bu çalışmada özgürlük ve özgür olmak Sartre'ın düşüncesi üzerinden incelenmiştir. Özgürlüğün dışarıda değil bizzat insanın kendi varlık yapısında zorunlu bir şekilde bulunduğunu ifade eden Sartre, her insan için özgür seçimleriyle tasarlayabileceği kendi dünyasının mümkün olduğunu vurgular. İnsanı sınırlayan, belirleyen ve önceden tasarlayan her şeyi reddedip, insanın bir doğaya ya da bir yasaya bağlı kalmadan varoluş sürecini gerçekleştirebileceğini ifade eden Sartre, tüm insanları özgürlüğe mahkûm etmiştir.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar her adımda yanımda bulunan, tez yazım sürecinin zorlu anlarında, tüm sabrıyla beni tez yazmaya sürükleyen ve *zorunlu kılan* Prof. Dr. Metin BECERMEN'e tüm kalbimde teşekkür ederim. Ayrıca Sartre düşüncesinin önemli ve kafaları karıştıran konularının aydınlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Ali Osman Gündoğan'a; tez konusunda incelenen özgürlük ve bilinç kavramlarına farklı düşünürler üzerinden ufuk açıcı yönlendirmelerde bulunup, farklı filozoflarla tanışmama vesile olan Doç. Dr. Eylem YENİSOY ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ii

YEMİN METNİ iii

ÖZET iv

ABSTRACT v

ÖN SÖZ vi

İÇİNDEKİLER vii

1. GİRİŞ 1

1. BÖLÜM: SARTRE VE VAROLUŞÇULUK 12

1.1. VAROLUŞÇU FELSEFE NEDİR? 12

1.2. SARTRE'IN VAROLUŞÇU FELSEFE İÇİNDEKİ YERİ 17

1.3. SARTRE'DA VAROLUŞ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ 20

1.4. SARTRE'IN TANRITANIMAZ VAROLUŞÇULUĞU 25

2. BÖLÜM: SARTRE FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI 28

2.1. KENDİNDE VARLIK VE KENDİSİ İÇİN VARLIK 28

2.2. BİLİNÇ 31

2.3. HİÇLİK: ÖZGÜRLÜĞÜN KEŞFEDİLİŞİ 37

3. BÖLÜM: SARTRE'DA ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMAK: ÖZGÜRLÜĞE MAHKÛM OLMAK 42

3.1. SARTRE'DA SEÇMEK VE ÖZGÜR OLMAK 43

3.2. İÇ DARALMASI VE ÖZGÜRLÜK 51

3.3. ÖZGÜR OLMAK SORUMLU OLMAKTIR 61

SONUÇ 68

KAYNAKÇA 72

1. GİRİŞ

Bir insan ürünü olarak felsefe doğayı, insanı ve insana ait her şeyi anlamaya, anlamlandırmaya, problemlere çözüm üretmeye çalışan bir düşünme biçimi olarak ortaya çıkmış ve bugüne kadar bu düşünme biçimi kendini var etmiştir. En yalın anlamıyla felsefe, bilgiyi, varlığı ve insanı ele alan araştırma bütünüdür. Kapsamlı bir soruşturma sürecine sahip olan felsefede öncelik görünenin ardında yatan gerçekliği ortaya çıkartmaktır. Hâl böyle olunca, felsefenin olmazsa olmaz bir özelliği yani akılsal oluşu dikkat çekmiştir. Tüm diğer varlıklar içerisinde bir farka sahip olan insan, akılsal varlık olarak onlardan ayrılmıştır. Aynı zamanda akıl insanı nasıl diğer varlıklardan ayırıyorsa yine ona farkında olmayı da kazandırmıştır. Farkında olan insan böylelikle eylemlerinde ve seçimlerinde kendisi için adımlar atmıştır. Dolayısıyla diyebiliriz ki insan, hem akılsal bir varlık hem de eyleyen bir varlık konumundadır. Bu akılsal varlık, kendisinde mevcut olan sorgulama yetisiyle birlikte, yönelimlerinde bilinçli eylemleriyle var olmuştur. Bir bilince sahip olan insan yöneldiği bir şeye her ne kadar merak duysa da asıl olarak bir bilme ve özgürce kavrayıp anlama gayesindedir. Bu, felsefenin insana kattığı en önemli özellik ve farkındalıktır. Olan biten hakkında öznel bir bakışla yorum yapıp ve sistemli bir bütünlük kurup kendi özgüllüğü içerisinde bir açıklama yapabilmek, belirli bir sınırlamadan çok kendi içerisinde mantıksal bir bütünlük kurarak temellendirmek, felsefenin sadece öznel olmasından çok bir özgünlüğe de sahip olduğunun göstergesidir. Bu özgünlük özgür bir edim ile gerçekleşir.

İnsan, merak eden bir varlıktır. Bu merak duygusu, insanın konu edindiği şeye derinlemesine yönelmesinin zeminini hazırlar. Merak eden ve sorular soran insan aslında hem kendi varlığını hem de dünyayı, olan biteni ve hayatı sorgulama bilincine sahiptir. Kişi sorgulama ediminde özgürdür. Çünkü, kendi özgür iradesi sonucunda bir yönelişi vardır. Bir başka şekilde ifade edecek olursak kişi seçiş yapar. Kişi bilinci sayesinde dış dünyaya yönelir algılar ve kavrar. Kavrayan bilinç anlamlandırır ve açıklar. Sartre bilinç bir şeyin bilincidir[1],

[1] Jean-Paul SARTRE, Varlık ve Hiçlik Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, s.38.

derken, insanın gerçekliğinde bulunan bu sorgulama edimine işaret eder ve insandaki bu yönü kendi düşüncesinde önemli bir konuma oturtur.

Felsefe tarihini incelediğimizde, Doğa Filozoflarının bu edimi bize ilk gösterenler olduğunu söyleyebiliriz. Mitosa dayalı açıklamaları bir kenara bırakıp akıl ile doğaya yönelen düşünürler saf bir şekilde evrenin ne olduğunu kavramaya çalışmışlardır. Devamında ortaya konulan düşünme biçimleri ve soruşturmalardaki birlik insanın ne olduğu ve var olmasındaki asıl amacı problem edinmiştir. Sokrates ile insan üzerine düşünme eğilimiyle birlikte yeni bir boyuta taşınan felsefe kavramsal çeşitliliğiyle birlikte problemleri daha derinlemesine soruşturma imkânı bulmuştur. Platon ile birlikte sistematik bir biçim kazanan felsefe, sadece doğayı ve insanı ele almayıp insanın kavramsal dünyasına da (idealar dünyası) odaklanmıştır. Felsefenin kavramlar olmadan iş görülemez ve felsefede asıl nokta teorik etkinliktir. Orta Çağ'da ise Tanrı'yı insan aklıyla kavramaya çalışan felsefe, düşünürleri her ne kadar kilise üyeleri olsa da, insanın kendi aklıyla bir şeyler ortaya çıkartması için çaba göstermişlerdir. Modern felsefenin kurucularından Descartes, kendi zamanına kadar ulaşmış tüm dini, felsefi içerikli açıklamaları bir kenara iterek insanı ve Tanrı'yı farklı bir bakış ile düşünen bir filozof olarak görülür. Burada önemli olan şey, filozofların yöneldikleri şeyi bilmeyi, onları yeniden keşfetmeyi arzulamaları ve açıklama çabası içinde olmalarıdır. Böylelikle felsefe ve onun tarihi bilmenin ve aklın kavramsal üretimi olarak ele alınabilir. Felsefe bir düşünme biçimi olarak insanın doğru bir sorgulama yapmasını sağlar. O insanın yöneldiği şeyi tüm açıklığıyla kavrayabilmesi için bir bakış açısı sunar. İnsanın merak duygusunu gideren, doğru bir kavrama gerçekleştiren ve bütüncül bir anlama üzerine yöntemler sunan felsefe aynı zamanda insanın kendi olabilmesini de sağlar. Çünkü akıl sahibi bir varlık olan insan, ancak kendi aklıyla problemlere yönelerek ve yöneldiği problemlerin felsefe tarihinde nasıl irdelendiğini inceleyerek ortaya bir şeyler koyabilir. Farklı bir düşünme biçimini bu tarihin havuzuna katıp sonraki bakış açılarına esin kaynağı olur.

Öte yandan insan, dünyada varoluşundan bu yana düşünme edimiyle devamlılığını sürdüren ve bunun sonucu edinmiş olduğu bilgilerle yaşamını devam ettirme özelliğine sahip bir varlık olagelmiştir. İnsan merak ederek yönelir, düşünür, tasarlar, sentezler, kavrar, inşa eder ve kurgular. Tüm bunların sonucunda yeni bir bakış açısına sahip olur ve yol almaya devam eder. Bu yol alışıyla insan zaman içerisinde bir eylemler dizisi olarak karşımıza çıkar. Bu

eylemler dizisindeki en önemli nokta, insanın kendisini kendinde bulunan bir olanakla kendini yeniden kurmasıdır. Bir akıl sahibi varlık olan insanın en önemli olanağı da kendi bilinciyle yön verebileceği eylemlerde bulunabilmesi ve bunları organize edebilmesidir. Dolayısıyla diyebiliriz ki akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran en temel şey iken bilinç insanın kendi olabilmesinin farkındalığıdır. Bir olanak olarak insan gerçekliğinin yapısında bulunan keşfedilmesi gereken potansiyeldir.

Akılsal bir varlık olan insanın sahip olduğu en önemli olanağının bilinç olduğunu ve bilinçli eylemleriyle bir bütün olarak varoluşunu gerçekleştirdiğini düşünerek şu soru ile devam edebiliriz: *Kişiye bilinçli bir varlık olduğunu gösteren şey nedir? Kişinin eylem alanında farkında olduğu şey nedir?* Sartre'a göre kişi, yaşadığı süre boyunca her an her zaman bir varoluş süreci içerisindedir. Bu süreçte kişinin kendi özgür seçimleri kendisi için kuracağı yeni bir tasarımı dile getirir. Önemli bir dile getiriş de kişinin kendisi için varlık oluşudur. Kendi olabilme durumu da kişinin doğrudan bilinçli bir varlık oluşuyla bu olanağıyla eyleyebilmesinde yatmaktadır. Dolayısıyla, kişi varoluşunda bir belirlenmişlikten çok tercihlerine göre yaşamını sürdürür ve bu sürecin her noktasında kendi olmalıdır. Konu kişi ve onun yaşamı hakkında olunca karşılaşacağımız ilk şey, insanı merkeze alan hümanizm olmaktadır. Hümanizm her ne kadar insanı odağına almış olsa da, aslında temelde insanı "insancıl olmak" kalıpları arasına yerleştirmeye çalışmıştır. Sartre insanın belirli bir kalıba sığdırılmaması gerektiğini dile getirir ve hümanizm ile kendi varoluşçuluğunun farkını şu şekilde ortaya koyar:

> Ama bir insanın, 'insanlar' üzerine bu yolda yargılar yürütmesi kabul edilemez. Varoluşçuluk bu çeşit bir yargılamadan alıkoyar onu Varoluşçuluk insanı bir son, bir amaç olarak ele almaz, bilir ki her zaman yapacak bir işi olacaktır onun, asla son bulmayacaktır.[2]

Görülüyor ki, felsefe nasıl bir yolda olma serüveniyse, insanın varoluş süreci de aynı şekilde bir serüven olarak karşımıza çıkmaktadır. Sartre'ın ifade ettiği gibi İnsan bir girişimler zinciridir. İnsan bu girişimleri yaratan bağlantılar toplamı, örülüşü ve bütünüdür.[3] Sartre burada, insan olmayı, insanın özgür olmasını belirli esaslara bağlayamayacağımızı söyler ve insanın önceden belirlenemeyeceğinin altını çizer. O insanın özgür olduğunun ve aynı zamanda

[2] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 63.
[3] a.g.e., s. 47.

da insancıl bir temelde varolacağının hatırlatmasını yapar. Çünkü o insanı, dolduracak, onun özünü kendisinden başka oluşturacak her şeyden, hatta Tanrı'dan bile ayırarak dünyada kendisinden başka kimsenin yaşamını tasarlayamayacağını söylemektedir. İfade ettiği şey de kişinin kendindeki olanağının farkına varması ve bunun farkındalığını devam ettirmesidir. Farkına varacağımız şey bilinçli bir varlık olduğumuz ve bilinçli varlık olarak özgürlük bilincine de sahip olarak seçimlerimizle hayatımızdaki tüm olan bitene yön verecek şekilde dahil olmaktır. Dostoyevski'nin ifadesiyle: Gerçekten de Tanrı yoksa her şey yeğdir (mubahtır), hiçbir şey yasak değildir. Bu demektir ki insan, kendi başına bırakılmıştır. Ne içinde dayanacak bir destek vardır ne de dışında tutunacak bir dal. Artık hiçbir özür, dayanak bulamayacaktır yaptıklarına.[4] Dolayısıyla diyebiliriz ki kişi varoluş sürecinde başından sonuna tüm hatlarıyla kendidir; kendisi içindir. Kendisinden başka hiçbir şey bu sürece dahil olamaz. O tek başınalığıyla kendisini yeniden kurar ve var eder. Sartre bu durumu, Varoluşçuya göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de.[5] şeklinde ifade eder. Kişi yaşamın her anına bilinçli eylemleriyle dâhil olur ve bu dahil olmakla da her şeyin sorumluluğunu da üstlenmektedir. Aslında bilinçli eylemlerimizi kendi hayatımızla içselleştirmemizi ifade etmeye çalışmıştır. İlerleyen bölümlerde bu durumun kişinin insan gerçekliğinde kendisi için bir varlık oluşuyla ve seçimleriyle birlikte tüm sorumluluğu üstlenebilmesi anlamına geldiği görülecektir. Sorumluluk ise Sartre'da bütünü tamamlayan ve özgürlüğün önünü açan kilit bir nokta olarak görülecektir.

> Çünkü biz seçimiz ve varlık, bizim için bizi seçmektir. Izdırabını çektiğim bir sakatlığı bile, yaşamakta olmamdan ötürü üstlenirim, kendi projelerime doğru onun ötesine geçerim, bu sakatlığı varlığım için zorunlu engel yapanın ve kendimi sakat olarak seçmeksizin, yani sakatlığımı oluşturduğum tarzı ("hoşgörülemez", "aşağılayıcı", "gizlenmesi gereken", "herkese gösterilmesi gereken", "gurur nesnesi", "başarısızlıklarımın doğrulanması", vb. olarak) seçmeksizin sakat olamam. Ama bu kavranamaz beden, tam da bir seçimin (var) olmasının, yani aynı zamanda her şey olmamamın zorunluluğudur. Bu anlamda sonluluğum özgürlüğümün koşuludur, çünkü seçim olmaksızın özgürlük yoktur ve beden dünyanın salt bilinci olarak bilinci koşullandırdığı gibi, bizatihi özgürlüğünün içine kadar bilinci mümkün kılar.[6]

[4] a.g.e., s. 48-49.
[5] a.g.e., s. 41.
[6] Jean-Paul SARTRE, Varlık ve Hiçlik Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, sf. 431

Sartre özgür olmakla, özgür seçim ile varoluşu aynı zeminde düşünür. Dolayısıyla bir varoluş tanımı yapmaya çalışırsak eğer, öncelikle temele almamız gereken ilke insanın kendisi için eyleyebilen ve kendisi için seçim yapan bir varlık olduğunu söylemekten geçer. Çünkü insan eylemlerinde karar verebilmek ve tercihte bulunabilmek için kendini, kendi varlığına ait bir olanakla gerçekleştirir ve yeniden kurar, tasarlar. Sır, istencin formülünde saklıdır: tasarımları yoluyla bu tasarımların gerçekliğinin nedeni olma gücü.[7] Tanımlamaya çalışmadan önce, insanı diğer varlıklardan ayıran en keskin sınır akıl olduğu gibi bilincin de kişinin eylem alanında "kendi" olabilmesini sağlayan şey olduğunu belirtmiştik. Sartre, aslında, insanın olanaklara sahip oluşunu ifade ederken kendisi için çalışan bir varlık olduğunu göstermeye çalışır. Bu çalışmada Sartre'ın varlık anlayışına değinirken, kendisi için varlık bir bilince sahip olmayan kendinde varlığı kavrayan bilinçli bir varlık olarak açıklanacaktır. Kendinde varlıkta ne ise o olandır. Sartre burada kişinin durağan bir varlık olmaktan çok hareket hâlinde olan, eylemde bulunan bir varlık olduğuna işaret edecektir. Ona göre kişi atılmış olduğu yaşamında her şeyi kendi seçimleriyle kendisine özgü tasarılarla kurabilecek bir yapıdadır. Buradan hareketle Sartre varoluş tanımını bu düşünce biçimi üzerinde vermeye çalışır. Çünkü varlık mı öncedir yoksa öz mü tartışmasının ele alınacağı yerlerde, Sartre'ın varoluş tanımında, varlığın önce olduğunu ve özünü kuran/dolduran bir özelliği taşıdığı ortaya konacaktır. Gidilecek nokta, kişinin varoluşunu kendi talepleri ve seçimleri doğrultusunda gerçekleştirdiği olacaktır. Böylelikle kişi, kendi varoluşunu planlarken, tasarlarken ve aynı zamanda organize ederken kendisi için varlıktır.

> Bu bir parıltı ya da varoluş tekilliğidir; yani, özden yoksun ve bu özsüzlüğe kendi has kararına, kendi ansız yakalanışına [surprise], kendi has cömertliğine ve kendi has kararsızlığına teslim edilmiş haliyle bizzat varoluş. (…) hiçbir şey tarafından temellendirilmeyen, hiçbir şey tarafından zorunlu kılınmayan, yalnızca ansız gelen ve ansız yakalayan ve başını hangi "uçurum"un döndürdüğünü saptamaya bile gerek bırakmayacak derecede başdöndürücü olan bir "o vardır"ın parıltısı içinde "o"dur: o bizzat bu başdönmesidir; onun varoluşu, onun düşüncesi ona hiçbir öz tahsis etmeksizin onu var eden ve dolayısıyla kendisi bir öz olmayıp varlığın özgür parıltısı olan israfın şu başdöndürücülüğüdürler.[8]

İnsanın kendisini bulmaya çalıştığı ve düşüncelerini tasarladığı bir alanda, taleplerini kendi iradesinden koparacak etkenler doğru bir yönelimi engeller. Doğru bir yönelimin

[7] Jean-Luc Nancy, Özgürlük Deneyimi, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, ARA-lık Yayınları, İzmir, 2006, s. 64.
[8] a.g.e., s. 79.

engellenmesi ile var olan süreçte insan, kendi tasarımlarına uymayan bir inşada bulunur. Bu inşa da insanın kendi gerçekliğine, kendisini keşfetmesine kapalı bir yapıdır. Bu en açık şekilde insanın kendisini tasarlamasına ve bulmasına uzak olduğunun göstergesidir. Çünkü, böyle bir noktada kişi kendi yeterliliğine sahip değildir. Kendi değildir. Nedeniyse, herhangi bir yapının kuralları doğrultusunda oluşta bulunmuş olmasıdır. Dolayısıyla böyle kapalı bir yapı içerisinde bulunan ve eylemliliğini bir başka şeyle yönlendiren kişi kendi edimlerinden uzak olduğu için özgür olamaz. Çünkü varoluş insanın kendi gerçekliğinin temelinden ve asıl isteğinden (tercihler bütününden) uzaktır. Bir belirlenme ve yönlendirme kişiyi kendi seçimleri ve tasarıları dışında bağımlı kılar. Kendi olmayan kişi, kendi tasarımlarından uzak olan kişidir. Karar vermenin varoluşsallığı, özgürlük ki aynı zamanda varoluşun kararıdır, varoluş için karardır ve her türlü buyruk ve yasadan çok önce alınır.[9] Dolayısıyla kişi, nasıl ki seçimleriyle yeni kişi inşa ediyorsa aynı zamanda da kendi değerlerini de yaratmaktadır. Doğduğu andan itibaren kişi, başkalarının koyduğu kurallarla, toplumun değerleriyle ve kendisine dayatılmış anlamlarla kuşatılmış bir dünyaya adım atar. Sartre'a göre, birey bu kuralların ve anlamların etkisi altında yaşadığı sürece, kendi varoluşunu özgürce inşa etme potansiyelini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. İnsan, bu anlamda, özgürlükten kaçma eğilimindedir. Sartre'ın felsefesinde "kendinde-varlık" olarak adlandırılan bu durum, bireyin kendi bilincini ve özgürlüğünü kullanmaktan vazgeçerek, başkalarının koyduğu normlara boyun eğmesiyle kendini gösterir. Bu, kişinin kendi varoluşsal sorumluluğundan kaçışıdır; zira birey özgürlüğünün getirdiği yükü üstlenmemeyi tercih eder. Ancak Sartre'a göre, İnsan özgür olmaya mahkûmdur, zorunludur![10] Bu kaçış bir yanılsamadır, çünkü insan özgürlükten kaçamaz.

Kendine yeterli olmadaki bilinç, önceden var olan bir bilinç değildir. İnsan hayata atılarak kendine bir şeyler katarak, öğrenerek, deneyerek kısacı eylemde bulunarak kendi bilincine sahip olur. Açacak olursak, varoluş kişinin özgür olduğu bir süreçtir. Bu sürecin de kendisini doygunluğa ulaştırdığı nokta insanın kendi özünü oluşturmasında yatar. Özünü kendisi oluşturan insan bilinçli tercihlerde bulunur ve kararlar alabilir. Tersi bir durum ise, insanın gerçekliğinden uzaktır. Çünkü hiç fark etmeksizin insanlar belirli bir inanışın ya da

[9] a.g.e., s. 199.
[10] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 49.

yaşama anlayışının göstergelerini takip ederek hayatlarına şekil verdiklerini sanırlar. Aslında bu sanma insanın homojen bir yapı içerisine karıştığının farkına varamamasıdır. Mevcut kuralların işlediği bir yapının ya da yasaların ilkelerine bağlı kalarak sadece verileni uygulama rolünü sahiplenerek kendini gerçekleştirme sağlanamaz. Çünkü kendini gerçekleştirmedeki yeterliliğe sahip olma durumu bir başka unsur tarafından şekillendirilmiştir. Böyle şekillenmiş bir zeminde insanın varoluşu gerçekleşemez

Buradan hareketle, Sartre için varoluş, bir yeterliliktir; yeterli olma durumudur. Bu durum aslında "-e bilmek" fiilinin sahipliğinden, olanaklılığından çıkar. "-e bilmek" bir yeterlilik fiilidir. Yeterlilik fiili de dilde bir eylemliliği işaret eder. Sartre, varoluşçuluğa yöneltilen bir eleştiriye karşılık olarak, varoluş felsefesinin bir umutsuzluk, bir durağanlık felsefesi olmaktan ziyade eylemde bulunmanın hareketliliğin felsefesi olduğuna işaret etmiştir. Çünkü eylemek ya da eylemde bulunmak, davranıştan farklı olarak, kendine yeterli olma bilincine sahipliktir. Davranış denilen şey bir çeşit düz öğrenmedir. Davranış bilinçlilikten yoksun olduğundan motor bir işleve sahiptir; yani kısacası hareket etme tarzı olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, eylemlerimizin ardında bir bilince sahip olunması edimlerimiz ile hareket ettiğimizi gösterir.

Öte yandan, eylemde bulunmak bir bilinçlilikle ilişkiliyse, insan bu bilinçliliğe yön verirken aklını salt bir biçimde ne kadar bağımsızca tercihlerine ve almış olduğu kararlarına yansıtabilmektedir? Bir başka soru daha ekleyecek olursak, insan tasarlayacağı ve yöneticisi olacağı dünyasında ne kadar kendi olabilir? Bu iki soruyu bir potada eritecek olursak, Sartre'dan iki yüzyıl evvel yaşamış olan Kant'ın söylemiş olduğu "Aklını kullanma cesareti göster!" sözünden bir çıkarımda bulunabiliriz. Onun bu sözünden hareketle diyebiliriz ki kendine ve kendi isteklerinin niteliğine yönelebilmiş öznenin, tüm bu yönelme süreci içerisinde, kendi aklını dış etkenlerden yalıtabildiği kadar kullanabilmesi gerekmektedir. Buradaki cesaret insanın kendinde bulunan bir olanakla atılımda bulunabileceğini kavramasıdır. İkinci soru için söyleyebileceğimiz cevap ise en yetkin boyutta kullanarak bunu eylemlerinde şekillendirebildiği ölçüde kendi varoluşunu talepleri doğrultusunda sürdürebilmesidir. Kant bize aslında bilmenin sınırlarını göstererek aynı zamanda da insanın kendi aklının sınırları çerçevesinde sorgulayabileceğinin imkânını göstermeye çalışmıştır. İnsanın kendisinde bulunan bir olanakla olan biteni anlama ve kavrama kabiliyetine sahip olduğunu vurgulamıştır.

Odak noktamız insanın salt kendisi olarak bir atılımda bulunabilmesidir. Sartre da Kant gibi insanda var olan bir yönü işaret etmiştir. İnsanın kendisi için bir varlık olduğunu ifade ederken, bilinçli eylemlerinin kendisi adına seçimleri getireceğini ve varoluşunun özünü kendisi adına oluşturulabileceğinin imkânını mümkün kılabileceğini vurgulamıştır. Kişinin kendisi adına bilinçli eylemlerde bulunmasının sonuçlarını da tüm her şeyiyle onun sorumluluğuna bağlamıştır. Böylelikle özgür olmak kişinin kendi sahipliğinde, kendisine özgü eylemlerde bulunabilme cesaretiyle paralel bir çizgide yol almıştır. Sartre'ın ifadesiyle varoluşun tüm yükü insanın kendisine aittir. Onun kavranmasını istediği nokta budur.

Özgür olmayı belirli bir durumlar zincirine bağlamaktan çok kişinin kendisinde var olan bir olanak olarak anlaşılması gerektiğini ifade eden Sartre, varoluşun özgürlük kavramıyla düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Özgürlüğü anlamaya çalıştığımızda, onun aynı zamanda kişiden kişiye değişen farklı eylemler bütünü olarak varolabileceğini kabul etmemiz gerekmektedir. Ancak bu şekilde özgürlüğün bir zorunluluk olduğunu düşünebiliriz. Çünkü kişi kendisi adına eylemde bulunurken bir başkasının bilinçli eylemlerini kavradığı an özgürlüğü isteyebileceğinin farkına vardığı andır. Sartre'ın deyimiyle: Özgürlüğü isteyince, onun tümüyle başkalarının özgürlüğüne, başkalarının özgürlüğünün ise bizimkisine bağlı olduğunu anlarız. Başkalarının özgürlüğünü gözetmezsem, kendi özgürlüğümü de gözetemem.[11] İnsanın bir bilinçle aldığı yol kendisi için aydınlanmada bulunduğu yoldur. İnsan kendisi için var olan bir varlık olmuş olur. Kendisi için varlık kendisine özgü olanakları kullanabilen varlık demektir. Ancak bu şekilde varoluş gerçekleştirilmiş olur. Gerçek anlamda özgürlük, Sartre'a göre, kişinin kendi anlamını yaratabilme cesaretinde yatar. İnsan, özgürlükten kaçmak yerine, kendi değerlerini oluşturmayı ve hayatına bu doğrultuda yön vermeyi seçtiğinde, kendi özgün varoluşunu inşa edebilir. Ancak bu süreç, bireyin başkalarının sunduğu kolaycı yaşam biçimlerinden ve hazır anlamlardan vazgeçmesini gerektirir. Sartre'a göre özgürlük, bir hak değil, bir yükümlülüktür. İnsan, özgürlüğünü eylemleriyle ve seçimleriyle sürekli olarak gerçekleştirmek zorundadır. Bu özgürlük, insanın yalnızca toplum karşısındaki sorumluluğunu değil, aynı zamanda kendi varoluşsal sorumluluğunu da üstlenmesini gerektirir.

[11] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 59.

Dolayısıyla görülüyor ki varoluş dediğimiz şey, insanın varoluşu denilen şey, insanın bütün olanaklarını (bilme, tasarlama, isteme, eyleme) kendisi için kullanarak eylemliliğine yansıtabilmesidir. Varoluş, eyleyen insanın öncelikle kendi tercihlerini yapabilme ve kendi kararlarını alabilmede yetkin olabilmektir. Özgürlük denilen şey, bir kavram olarak özgürlükten anlaşılacak olan şey tam da bu noktaya işaret etmeye çalışmaktadır. Temel eklemleriyle varoluş, insanın kendi olanaklarını kullanabilme ve bunu pratik hayatına yansıtabilecek bir bilince yani özgürlük bilincine sahip olabilmektir.

Görüldüğü üzere, varoluş özgürlüğü isteyen ve onu yaşatan bir oluştur. Peki böyle bir özgürlükten neyi anlamalıyız? Herkesin kendi kararlarını aldığı ve dilediği gibi uyguladığı karmaşık bir alanı mı? İnsanın bireyselliğe yönelerek bencilce eylemlerde bulunmasını mı? Böyle sorulara ve eleştirilere karşı "Hayır!" diyor Sartre. Çünkü o, kendi felsefesinde inşa etmiş olduğu sisteminde hem insanın kendi olmasını savunuyor hem de insanın kendisinde oluşturduğu bu özgürleşme sürecinin bir başka insanda da kavranabileceğinin mümkün olduğunu ifade ediyor. Bir başka deyişle, insan kendisinde istediği özgürlüğü bir başkasında da istemelidir. Ancak bu şekilde özgürlük denilen şey kavranabilir. Çünkü varoluş hazır bir öze sahip değildir. Varoluş özden önce gelir, kişi var olur ve sonra özünü oluşturur. Oluşturulan bu öz tamamen insanın kendi sorumluluğunda meydana gelir. Sartre bu durumu şu tanımıyla şu şekilde açıklamıştır:

> Demek ki 'başkası' hem varoluşum, hem de kendimi bilişim için gerekli. Nitekim benliğimin tanınmasına; beni düşünen, bana karşı ya da benim için bir şeyler isteyen biz özgürlük olarak onun da ortaya çıkarılmasına yol açıyor. Bundan sonra 'özneler-arası' adını vereceğimiz bir evren buluyoruz karşımızda. İşte bu evren içindedir ki insan kendinin ve başkalarının ne olduğunu anlıyor.[12]

Dolayısıyla, Sartre'ın varoluşçuluğunda karşılaştığımız özgürlük kavramı, başıboş gelişigüzel bir özgürlükten ziyade, özelden genele doğru ya da tekilden tümele doğru uzanan bir sorumluluk duygusudur. Özgürlüğün bir sorumluluk bilinciyle var olabileceğinin düşüncesidir. Çünkü kendim için istediğimi bir başkası için de isteme durumu söz konusudur. Böylelikle özgürlüğe dair atmış olduğu bu adımın tüm sorumluluğunu da üstlenmiş olur insan. Varoluşçuluk kendisini dış dünyadan ve öteki insanlardan soyutlayan bir bunalım felsefesi olmaktan ziyade, insanın hem kendisini bulduğu hem de ötekilerinin de böyle bir aydınlanma

[12] a.g.e., s. 51.

yaşamasını isteyen bir felsefe olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunalımın eşiğinde bir açmaza sürüklendiğini düşündüğümüz insan, aslında, seçim aşamasında hiçlikle yüzleşir. Yeni bir seçim, yeni bir tasarı, yeni bir dünya yaratıp seçimlerinin sorumluluğuyla kendisi için bir varlık olmaktadır. Sartre'ın deyimiyle, mümkün olan, kendi-içinin kendini oldurmasının tam ortasında mümkünleşir, şematik bir taslakla kendi-içinin kendi kendisinin ötesinde olduğu bir hiçlik yeri belirler.[13] Özgürlük, bir keşiftir. Bu keşif kendi dünyamızın, isteklerimizin ve seçimlerimizin bir keşfidir. Bu keşif de tamamen o insanın bilincinin ortaya sunduklarından başka bir şey değildir. Sartre'ın bize göstermeye çalıştığı en önemli şey de özgürlüğe mahkûm olduğumuz ve ondan kaçamadığımızdır. Onun ifade etmeye çalıştığı karamsar bir insandan ziyade kendisini bulmuş mutlu bir insan yaratmanın yolunu açmaya çalışır bize. Şu şekilde ifade eder Sartre: Özgürlük aşkın bir gereklilikle kendisini belli eder. Özgürlüğün kendi kendini tanıyışı, kabul edişi sevinçtir.[14] Aslında insanın kendisini bilmesi, kendisini kavramasının vermiş olduğu bir doygunluktur söz konusu olan. O, Özgürlüğün kaçınılmaz oluşunu açık bir şekilde ortaya koyar. Sartre, bu noktada insanın özgürlüğüyle beraber sorumluluğunu da vurgular. Çünkü birey, hangi şartlar altında olursa olsun, yaptığı her eylemin veya verdiği her kararın sorumluluğunu taşır.

Ayrıca Sartre, özgürlüğün insanın kendi doğasına nasıl bulunduğunu şu şekilde özetler:

> Özgürlük insan eyleminde bir yapı elemanı olup yalnız kendi kendini bağlamada (seçmede) belirir. Determinizm ise evrenin kanunudur. Eylem parçal (kısmi) zincirlemelerden ve yerel (mevzii) sabitelerden (konstant) oluşudur.[15]

Özetle, Sartre varoluşu, kişinin bilinçli edimler bütünü olarak ifade edildiğinde, kişinin kendisini yeniden kendisi için kurabilme eylemi olarak kavranabilir. O, kişinin kendisi için seçimler yaptığının, bunu yaşattığının ve aynı zamanda özgürlüğü de isteyebileceğinin/seçebileceğinin bir imkân dâhilinde mevcut olduğunun altını çizer. O, insanın özgür olmasının, özgür olmamaktan daha mümkün olduğunu belirtir ve düşüncesinin ana konusu yapar. Özgürlük Sartre felsefesinde işlenen en belirgin temalardan biridir. Tam da bu yüzden onun felsefesini anlamanın yolu, onun özgürlüğü nasıl kavradığını anlamaktan

[13]Jean-Paul SARTRE, Varlık ve Hiçlik Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, s.168.
[14] Jean-Paul SARTRE, Edebiyat Nedir?, Çev. Bertan ONARAN, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s.57.
[15] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Materyalizm ve Devrim, Çev. Emin Türk ELİÇİN, 3. Baskı, İstanbul, 1967, s. 95.

geçer. Ancak bu sayede Sartre felsefesi kendi bütünlüğüne kavuşur. Sartre felsefesinin söz konusu bütünlüğünü oluşturan tüm diğer bileşenler özgürlük kavramından bağımsız değildir. Bu, Sartre felsefesinin özgürlük problemine indirgenebileceği anlamına gelmezken, özgürlük kavramının, Sartre'ın düşüncesinde kendisinden hareket ettiği ve en nihayetinde yine kendisine ulaştığı yer olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak, felsefe ve özgürlük ilişkisini anladığımızda felsefenin asıl işlevinin ne olduğunu, böylelikle de varoluşçu felsefenin özgürlükle ilişkisini Sartre felsefesinde nasıl kavrayabileceğimizi görmüş olacağız.

Bu çalışmada kişinin, Sartre düşüncesine göre, kendisinde var olan olanakları kullanarak eylem alanında nasıl varoluş sürecinde bulunduğu ve bulunurken temel noktaların neler olduğu irdelenmiştir. Dolayısıyla bu tezin birinci bölümünde Sartre ve varoluşçuluğu ele alıp Sartre'ın varoluşçu gelenek içindeki konumuna değinildi. Aynı zamanda Sartre'da varoluşçuluğun özgürlük kavramıyla ilişkisi ve önemi açıklanmaya çalışıldı. Felsefeyi doğru okumamızda kavramların ele alınması önemli olduğundan, ikinci bölümde Sartre'ın felsefesinde kullandığı temel kavramlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise felsefesi ve kavramlarıyla birlikte Sartre'ın özgürlüğü nasıl temellendirdiği, problemlere karşı nasıl bir bakış izlediği izah edilmiştir. Sonucu bölümde yapılan değerlendirmede, Sartre'da kişinin kendisi için bir varlık olmasının tamamıyla kendisinde bulunan bir imkan olduğu üzerinde durulmuştur. Özgür olmanın yaşama atılmış kişide, aslında bir var olma çabasından başka bir şey olmadığı, varoluş ile seçmenin ve özgürlüğün aynı zeminde ele alınması gerektiği savunulmuştur.

1. BÖLÜM: SARTRE VE VAROLUŞÇULUK

1.1. VAROLUŞÇU FELSEFE NEDİR?

Felsefe, insana bir düşünme biçimi olarak, eleştirel bir bakış açısı ortaya koyma gibi yönleri katsa da, aynı zamanda, bir bakış açısı olarak bir dünya yorumu olarak da insandan ve insanın tarihinden etkilenmiştir. Felsefenin bir soluğu olarak varoluşçuluk da buna örnek verebileceğimiz en uygun görüşlerden biridir Varoluşçuluk, en etkili felsefi akımlarından biri olarak bireyin varoluşunu, özgürlüğünü ve sorumluluğunu merkeze alır. Bu felsefi düşüncenin kökleri tarihsel olarak çok gerilere gitse de, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan toplumsal ve bireysel krizler sonucunda insanı ve onun gerçekliğini, onun dünyadaki varlığını, özgürlüğünü ve anlam arayışını temel mesele olarak görür.

Varoluşçuluk bir tanım ortaya koymaktan çok bir yaşam felsefesi olarak değerlendirilebilir. Bu değişik karşılıklar varoluşçuluğu gereğince tanıtıyor mu bize? Sanmıyorum. Çünkü onlar, tanımlamaktan çok, varoluşçuluğun belli bir yanına parmak basıyorlar. Belli bir özelliğini ya da belirtisini ortaya koyuyorlar[16]. Her tanım tanımladığı şeyi sınırlandırıyor olsa da varoluşçuluk bir noktada tanımlanmaya açıktır. Burada anlatılmak istenen varoluşçuluğun eksiksiz bir tanımının verilebilmesinden ziyade onun hakkında belli başlı unsurlara işaret edebileceğimizdir. Çünkü varoluşçuluk tanımlanmaktan ziyade özellikleriyle ve süreçleriyle belirginleşen bir felsefi bakış açısına sahiptir.

> İnsanda —ama yalnız insanda— varoluş özden önce gelir. Bu demektir ki, insan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur. Çünkü o, özünü kendi yaratır. Nasıl mı? Şöyle: Dünyaya atılarak, orada acı çekerek, savaşarak yavaş yavaş kendini belirler. Bu belirlenme yolu hiç kapanmaz, her zaman acıktır.[17]

İnsanı ve insanın yaşamdaki duruşunu, eylemini konu edinen bu felsefi öğreti, sürekli bir oluş içerisindedir. Felsefede her kavram düşünürün bakış açısından, o düşünürün felsefesinin bütünlüğü içerisinde özgül bir anlam taşır. Bunun en belirgin örneklerinden birisi de varoluşçuluk kavramıdır.

[16] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 7.
[17] a.g.e., s. 8.

Sartre'ın varoluşçuluğunun insana özgü her şeyi kapsamaya çalıştığını ve çözüm üretmek istediğini şu pasajdan çıkartabiliriz:

> Varoluşçuluk, adı geçen durumu yerine göre hem yansıtan hem de ona tepki gösteren bir felsefedir. Bundan ötürü, varoluşçu yazarlar çağımız kişisinin (kimine göre bu kişi büyük burjuva, kimine göre işçi, kimine göre küçük burjuva, kimine göre ise bütün insanlıktır.) bırakılmışlığını, yalnızlığını, boğuntusunu, umutsuzluğunu, güvensizliğini belirtmekle yetinmezler. Bu kişinin kendisini tanımasını, özünü yaratmasını, benliğini kazanmasını baskıdan kurtulmasını da isterler.[18]

Görülüyor ki Sartre için varoluşçuluk, konu edinmiş olduğu insan ve onun gerçekliğini ona özgü niteliklerle tasarlamaya çalışan bir perspektif olarak anlaşılmalıdır. Bunun yanında, varoluşçuluk, varoluş filozoflarına göre kavramsal olarak farklı bir şekilde düşünülmektedir. Varoluşçu felsefeye bir kaynak olarak gösterilebilecek Kierkegaard'a göre insan, eğer bütünsel bir sistem içerisine hapsolursa kendi gerçekliğinden kopan bir varlık olarak yaşamını eksik sürdürür. Onun düşüncesinde bireyin varoluşsal kaygısını ve Tanrı ile olan kişisel ilişkisini merkeze alan yaklaşımı yatar. Kierkegaard'a göre birey, soyut sistemlerin ve genel doğruların ötesine geçerek kendi varoluşunu anlamlandırmalıdır. İman ile dini temele alan bir varoluşçu olarak Kierkegaard'ta seçim aslında teslimiyettir**.** Kendi ifadesiyle, Sonsuz teslimiyet, imandan önceki son aşamadır; bu nedenle bu hamleyi yapmayan imanı kazanamaz. Çünkü ancak sonsuz teslimiyette benim ebedî geçerliliğim bana görünür hale gelir ve ben ancak o zaman imanın gücüyle varoluşu kavramaktan söz edebilirim.[19] Her ne kadar varoluşçu felsefe içerisine dâhil olmasa da, ancak varoluş düşünürlerini derinden etkileyen bir düşünür olan Nietzsche'ye göre insan, tarih içerisinde metafiziksel kavramlarla boğularak kendi doğasına yabancılaşmıştır. İnsanı ben daha iyi tanırım... Burada "özgür düşünür" sözü bir tek anlama gelir: Özgürlüğüne kavuşmuş, kendini yeni baştan bulmuş bir düşünce.[20] Onun yakındığı şey insana kendisini bulduramayan tüm öğretilerdir. Varoluşçu felsefe insan odaklı olup onu kendinden uzaklaştıracak olan her bir unsura karşı duruşun felsefesidir. Karşı çıktığı ya da başkaldırdığı geleneksel felsefenin metafiziksel varlık, epistemoloji ve etik anlayışlarıdır[21]. Varoluşçu felsefenin temel noktası insana tasarımladığı dünyanın mümkün kılınabileceğini göstermesidir.

---

[18] a.g.e. 2001, s. 10.
[19] SØREN Kierkegaard, Korku ve Titreme, İngilizce Çev. ve takdim: Alastaır Hannay, Çev. İbrahim Kalpaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2002, s. 103.
[20] Friedrich Nietzsche, Ecco Homo - Kişi Nasıl Kendisi Olur, Çev. Can ALKOR, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, s. 77.
[21] Editör: A. Kadir ÇÜÇEN, Varoluş Filozofları, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2. Baskı, s. 21.

Öyle ki bu tasarılar dünyası içerisindeki insan seçimleriyle almış olduğu yolda oluşunu kurgular. Kurgulanan bu dünya gerçekten olmasını istediğimiz bir dünyadan başka bir şey değildir. Kendini nasıl konumlandırması gerektiğini bilen bilinçli insan her şeyi reddeden bir tavır sergilemekten ziyade, yaşamının bütününe dâhil olarak kendine özgü tasarılarda bulunur.

İnsanın yaşadığı çağ, geçmişin birikimi, hayat şartlarındaki engebeler, kaygılar ve krizler bir noktadan sonra bir insan olarak, bir kişi olarak çözümler aranmasının yolunu açar. Varoluş felsefesi de bireyin kendisini yeniden yaratması, bireysel kaygılar, seçme özgürlüğü, yabancılaşma, geleceğin bilinmezliği ve gelecek beklentisi gibi durumlar için bir referans olmuştur. Bu felsefi düşünce temelinde önce insanı ve onu konu edinen hemen hemen her şeye kendi penceresinde bakarak sorgulama ediminde bulunulmuştur.

Sorgulanmak istenen şey, *"insanlık*" ve insan gerçekliği kavramlarıdır. İnsanlığın ne olması gerektiğinden çok kişinin kendi insanını yaratması ve o insanın kendi eylemlerinin tüm sorumluluğunu almasıdır. Başka bir deyişle, her bir insan tekinin sorumluluğunu kendi başına taşıyor olması bakımından insanlık kavramı irdelenmiştir. İnsan tek başınadır ve önceden belirlenmişlik söz konusu değildir. Onu baskı altına alacak her türden yasa ve kural koyucu mekanizma ortadan kaldırılmalıdır. İçeriği verilmiş bir yaşam türünden, belirli kalıplarla tanımlanmış kavramlardan ziyade, içeriği kendine yol arayan insan tarafından, ona özgü bir yaşantıyla doldurulmuş bir edimin sonucu kazanılmışlık söz konusudur. Varoluşçuluk düşüncesinin kökenlerinde ve varoluşçu düşünürlerde, Jean-Paul Sartre, Martin Heidegger, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Simone de Beauvoir, Karl Jaspers ve Albert Camus gibi düşünürler felsefelerini hep bu bakışla sistematik bir çerçeveye oturtulmuştur. Varoluşçuluğun temel önermelerinden biri, bireyin varoluşunun özünden önce geldiği düşüncesidir. Sartre bu fikri, "Varoluş özden önce gelir" ifadesiyle özetler. İnsan, dünyaya önceden belirlenmiş bir amaç ya da özle gelmez; tam aksine, kendi eylemleriyle, seçimleriyle ve özgür iradesiyle özünü yaratır. Bu durum, bireyin mutlak bir özgürlükle donatıldığını gösterirken aynı zamanda bu özgürlüğün getirdiği sorumluluğu da yükler. Sartre, insanı "özgürlüğe mahkûm" olarak tanımlarken, bireyin her durumda seçim yapma zorunluluğundan ve bu seçimlerin sorumluluğunu taşıması gerektiğinden bahseder. Zorunludur, çünkü

yaratılmamıştır. Özgürdür, çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez, artık bütün yaptıklarından sorumludur.[22]

Öte yandan Nietzsche insanı kendisine yabancılaştıran unsurları şu şekilde eleştirmiştir:

> Ama tam budur rahibin istediği, bütünün, insanlığın yozlaşmasıdır: Bu yüzdendir ki saklayıp korur yozlaşan parçayı, bunun karşılığı olarak da hükmeder ona... O yalancı kavramların, "ruh", "tin" "özgür istem", "tanrı" gibi, törede kullanılan kavramların anlamı, insanlığı fizyolojik olarak yıkmak değil de nedir?...[23]

Dolayısıyla diyebiliriz ki insan bir süre sonra kendisini bir bütünün içerisinde kendi olamamanın farkına vararak bu krizin çözümü için bir çabada bulunur. Var olan dini, siyasi, bilimsel, kültürel ve felsefi söylemlerin yanıltıcı olduklarını/olabileceklerini fark eder, onu ilerletemediğini ve bir çözüme götüremediğini gören insan, bunların yaşamın anlamı için tek başlarına birer referans olamayacağını anlar. Böylelikle kendini bulabileceği bir dünyanın tasarımına gider. Buradan hareketle böyle bir zeminde yeni bir felsefe yapma ihtiyacı doğmuştur. Varoluşçuluk bu ihtiyaca yönelik karşılık bulmaya çalışmıştır. İnsan, kendisine sürekli bir varoluş özgürlüğü verilmiş bir varlıktır, özü olmayan bir varlık. Bu durumundan ötürü seçiş, tasarı ve sorumluluk ona hayatın gerçek, benliğine uygun değerleri olarak görünürler. Giderek, varoluşçuluk bir insancılık olur burada; hayale dayanmayan, tutarlı tek insancılık.[24]

Tüm bunlardan hareketle varoluşçuluğu kavramaya çalışırsak, temelinde insanın olduğu bu felsefi düşünce, insan ve onun yaşantısındaki tüm deneyimleri ve bu deneyimlerin her bir insan teki için biricikliğini öne çıkarır. Söz konusu öne çıkarış insanın bilinçli bir varlık olarak varlığının anlamını araştırmasıdır. Bu anlam arayışı içinde de insanın bilinç ve iradesine dikkat çekerek var olma durumunu kendi edimler toplamı olarak gösterir. Bu edimler toplamı da insanın varlığından sonra gelen özünden başka bir şey değildir. İnsan kendi tasarısından başka bir şey değildir; kendini yaptığı, gerçekleştirdiği ölçüde vardır; yani hayatından, edimlerinin (fiillerinin) toplamından ibarettir.[25]

---

[22] Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 1985, s. 72.
[23] Friedrich Nietzsche, Ecco Homo (Kişi Nasıl Kendisi Olur), Çev. Can Alkor, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 88.
[24] Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 1985, s. 44.
[25] a.g.e., s. 80.

Öz ise, insanın kendi bilinciyle eylemde bulunarak oluşturulan ve seçimlerinin sorumluluğunu taşıyan yegâne özgün şeydir. Blackham'ın aşağıdaki pasajı bunu şu şekilde açıklamaktadır:

> Öze dair bu bilinçle kendimi kararlarım ve bağlılıklarımda bulduğumda, seçimim varoluşsal ve mutlaktır; motifler bağlamında psikolojik bir açıklamaya indirgenemez ya da rasyonel bir etik ilkeye dâhil edilemez: özgündür, benim kendime dair seçimimdir.[26]

Sonuç olarak insan, onu kendi olmasından uzaklaştıran şeylerin farkına varır ve kendisi için var olmaya zorlanır. Aslında bu duruma zorunludur. Koşullar onun bir varoluş ediminde bulunmasının nedenleridir. Çünkü insan onu sıkıştıran ve bunalıma sürükleyen koşullar içerisinde olması gerektiği bir varoluş içerisinde değildir. Bu farkındalığın bilinciyle yeni bir seçme ve tasarlama sürecine yönelen insan varoluş edimleriyle kendisini yeniden kurar. Bu varoluş edimleri kendi içerisinde değerlendirilir. Çünkü insan bu noktada bencil değildir. Kendi öznelliği içerisinde özgün bir yapı inşa eder. Sartre'a göre, bu inşa aslında insanın kendi özünü oluşturmasından başka bir şey değildir. İnsanı bilinçli edimler toplamı olarak gören Sartre'ın varoluşçuluğu ana hatlarıyla kavranıldığında, kendimize özgü seçimlerimizin ve tecrübelerimizin aslında istediğimiz bir öz olduğudur. Bu öz, seçmek istediğimiz kendimizden başka bir şey değildir. Sartre bizlere kendimiz için bir varlık olmanın gerekliliğini ve bir insan olarak bunun kendi yapımızda mümkün olduğunu söyler.

[26] H.J. Blackham, Altı Varoluşçu Düşünür, Çev. Ekin UŞŞAKLI, Dost Yayınevi, Ankara, 2005, s. 55.

1.2. SARTRE'IN VAROLUŞÇU FELSEFE İÇİNDEKİ YERİ

Yaşamış olduğu yüzyılda adından çok söz ettiren Jean-Paul Sartre, bir düşünür, öğretmen, sanatçı, roman ve tiyatro yazarı, iyi bir aktivist, eleştirmen, kısacası tam bir eylem ve düşünce insanı olarak adını felsefe tarihine yazdırmıştır. Doğduğu coğrafyanın ve yaşadığı yüzyılın birikimini kendine has yorumuyla eleştirip yeniden kurgulayarak dikkatleri üzerine çekip adından çok söz ettirmiştir. Yaşama bir atılım gözüyle bakan Sartre, varoluş felsefesine kendi düşünceleriyle bir şeyler katarak insanın problemlerini ve bu problemler karşısındaki yerini, problemlerin insana etkilerini irdelemiş ve yeni bir referans olarak başvurulabilecek bir kaynak olmuştur. "Varoluşçuluk" terimi, önce Fransız düşünür J.P. Sartre tarafından kullanılmış olmasına rağmen, ondan daha önce yine aynı geleneğin içinde yer alan Jaspers'in "varoluş felsefesi" terimini kullandığı bilinmektedir.[27] Çünkü Sartre, varoluşçuluğa bir kavram olarak yaklaşıp var olmayı ve oluşu tüm kapsamıyla açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.

Peki, Sartre'ı Sartre yapan şey neydi? Sartre, insanın ne gibi problemler taşıdığını ve bu problemlere karşı insan gerçekliğinde, insana ait bir olanaklar çerçevesinde nasıl bir atılımda olduğunun resmini vermeye çalışmıştır. O, insanın atıldığı dünyada yaşamın her anını insanın kendisinin sorumluluğuna ait olduğunu belirtmiştir. İnsanın kendi olma sürecinin mümkün olduğunu belirtirken, bilincin bu farkındalığın kazanılmasında önemli bir role sahip olduğunu söyler. İnsanın kendindeki bu yönü kavrayıp kendisine özgü edimlerde bulunmasını da özgür bir kişi olma olarak yorumlar. Kişi olabilmek bir insan olarak yapısındaki olanağı kullanabilmektir. Olanakların eylem alanında kullanılması da seçebilen, tasarlayabilen, kısacası yaşamının kurucusu olabilmektir. Böylelikle Sartre, insanı diğer insanlardan ayırıp tekilleştirerek bireycilik kavramının farklı bir düzlemde düşünülebilmesini sağlamıştır. Çünkü bencil bir bireyden ziyade kendisini dinleyebilen, kendisi için karar verebilen ve tüm bunlarla özgür olan bir bireycilik kavramıyla bakış açımızı genişletmiştir. Bu bireycilik öyle ki insanın kendisiyle ve kuracağı dünyayla aradaki bağın oluşumunu sağlayan bir bireyciliktir. Sartre'ın varoluşçu felsefesinde bireyin varoluşu, özgürlüğü, sorumluluğu ve dünyayla olan ilişkisini merkezi bir konumdadır. Varoluşçu felsefenin önemli temsilcilerinden olan Sartre, 20. yüzyılda varoluşçuluğun geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan düşünürlerden olmuştur. Sartre'ın felsefi

[27] Editör: A. Kadir ÇÜÇEN, Varoluş Filozofları, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2. Baskı, s. 43.

düşüncesinde bireyin özgürlüğü, eylemleri ve bu eylemlerle kendi özünü yaratma süreci ön plandadır. Onun varoluşçuluğu, temelde ateist bir bakış açısına dayanır ve "Varoluş özden önce gelir" düşüncesiyle şekillenir. Bu ifade, Sartre'ın felsefi düşüncesinde insanın doğuştan herhangi bir özle ya da belirlenmiş bir amaçla dünyaya gelmediği, aksine kendi eylemleriyle ve seçimleriyle özünü inşa ettiği fikrini özetler. Bu yönüyle Sartre, insanı mutlak bir özgürlük alanına yerleştirir ve onu bu özgürlüğün getirdiği sorumlulukla yüzleştirir. Sartre'ın varoluşçu felsefedeki önemi, özgürlüğü yalnızca bir imkân olarak değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir durum olarak ele almasında yatar. Ona göre insan, "özgürlüğe mahkûmdur" çünkü insan her zaman seçim yapmak zorundadır ve yaptığı her seçim, bir sorumluluk yükler.

> Tatil sırasında bir gün, Montparnasse'deki bir kafede Beauvoir ve Aron ile meyve kokteylini yudumlarken, Sartre, felsefe ile ilgili tatminsizliğini anlatıyordu. Felsefe hiçbir zaman gerçek dünya ile savaşamayacaktı. Aron onunla aynı fikirde değildi; "Alman filozof Husserl'i ve fenomenolojiyi duymadın mı? Görüyorsun ya küçük arkadaşım, eğer bir görüngübilimciysen bu içecek hakkında konuşabilirsin ve bu bir felsefedir." diyordu Aron. Sartre dinliyordu, büyülenmişti. İşte sonunda aradığı felsefeyi bulmuştu. Bu felsefe, bireyin ve bireyin dünyayla olan bağlantısının (involvement) felsefesiydi. Sartre Husserl'i incelemek için burs kazandı ve 1933'de Berlin Fransız Enstitüsündeki bir yıllık çalışmasına başladı.[28]

Dolayısıyla diyebiliriz ki Sartre, insanın bırakılmışlığını bir dezavantajdan ziyade avantaj olduğunu göstermeye çalışmıştır. İnsanı tüm eylemleriyle değerlendirdiği felsefi düşüncesinde, odak nokta olarak varoluş ve öz arasındaki ilişkiye değinmiştir. Ona göre öz, sonradan insanın kendisi tarafından doldurulan bir şeydir. Öz varoluştan sonra gelir. İnsan önce vardır. Var olur ve böylelikle varlığına dair onu kendi yapacak edimlerde bulunur. Sartre dinlerin, geleneklerin, ataların söylediklerinin karşısına, bireyin kendi yolunu bulmasını, kendi kendine düşünmesini ve karar vermesini koyar. Sartre'ın özgürlük anlayışında bireyin belli bir kişiliği yoktur. O, kendini, eylemleriyle sürekli olarak kurar, bilincin atılımıyla yapılandırır. Bilinç kişiyi kendisine döndüren şeydir, o olmaksızın bir hiçtir. Sartre'ın dediği gibi "Hiçleşip gidecek olan biziz; toprak, yeni bir bilinç gelip de kendisini uyandırana dek baygın uykusuna devam edecektir.[29] Bilinç harekete sürekler, bir madde olmaktan öteye götürerek kişiyi ilerletir. Varoluşun gerçekleşmesini sağlayan bir kuvvet olarak varlık gösterir.

[28] Paul SRATHERN, 90 dakikada Sartre, Çev. Nemciye Uçansoy, Gendaş Yay.,1998, s. 25-26.
[29] Jean-Paul SARTRE, Edebiyat Nedir?, Çev. Bertan ONARAN, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s. 47.

Sartre'a göre insan, ilerler. Kendisi için bir varlık olarak yaşamın içerisinde var olur. Kendisini sürekli olarak kurar. Kişi bir nedensellik düzeni içerisinde değildir. Yeni yollar, yeni seçimler içerisindedir. Yaşamı tamamen onun kontrolündedir. Buradan hareketle Sartre, insanın özgürlükten kaçamayacağını ve ona mahkûmdur olduğunu savunur. Sartre'a göre, Varoluşçuluk, ahlakı bir nesnel değerler üzerine değil, insanın kökten özgürlüğüne yaslandırır: insan özgür olmaya mahkûmdur."[30] Çünkü, insan farkında olsa da olmasa da yaşamını idame ettirirken kendisine kazandırmış olduğu her şeyde hür iradesiyle adım atmış olur. Özgür olduğumuz nokta, seçimde bulunduğumuz andır. İnsan, seçimde bulunurken kaygılıdır. Bu aslında, seçimimizin sonucunda alacağımız sorumluluğun kaygısıdır. Sartre'a göre insanda özgürlük bilinci, aynı zamanda, seçimlerimizden sonra yaşantımızın tüm getirilerini kabul de etmektir. Çünkü kişi kendinden sorumlu olmazsa özgür olmazdı ya da yaşamında etkin olmazdı. O, kendi sorumluluklarımla, kendi olma kudretimle [mon pouvoir etre] o ölçüde baş başa kalırım[31] derken seçiminin ve eyleminin kendi olması dışında başka bir bağının olmadığını vurgulamıştır. Bir başka deyişle varoluşunun tüm yükünü kendisi üstlenmiştir. Bu noktada özgürlük ve sorumluluk birbiriyle bağlantılı olmaktadır.

> Ona bakılırsa, ≪insan doğası≫ diye bir şey yoktur; insan kendini nasıl yapıyorsa öyledir; varlığının temel seçmesi olan bir tasarıyla önce kendini belirler ve sonra gidişatının bütünü içinde ortaya çıkar. Bu tasarıyla insan, kendini seçerken bütün insanları da seçmiş olur. Çünkü, o tasarıyla, gerçekleştirmesi gereken bir insan imgesi kurar. Onun için seçme bir değerlendirmedir. Böylece, her insan her an bütün insanlığa bağlanır, işte, varoluşçuların bunaltıyı özgürlük içinde bırakılmışlığın bir belirtisi gibi görmeleri bundandır.[32]

Buradan hareketle, Sartre'ın varoluş felsefesinin önemli yerlerinden bir tanesi de insanın kendi sorumluluğunu alırken geri kalan tüm insanların sorumluluğunu da almasıdır. İnsan kendisi için bir şey seçerken kendisi için iyi olana yönelir. Kendisi için iyi olan aynı zamanda bir başkası için de iyi olacaktır. Çünkü tekil bir insan nasıl oluyor da seçimleriyle kendisini kurtarıyorsa, aynı zamanda bir başka tekil insan için de kurtuluş yolu göstermiş olur. Bir insan, bütün insanlığı kapsayacak şekilde sorumluluk duygusuna

[30] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım BEZİRCİ, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 52.
[31] Jean-Paul SARTRE, Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, Çev. Turhan ILGAZ- Gaye ÇANKAYA EKSEN, İthaki Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 485.
[32] a.g.e., s. 52.

sahip olur. Onun felsefesinin insancıllığı da buradan gelmektedir. Böylece her tasarı, ne denli bireysel olursa olsun, sonuçta evrensel bir değer kazanır.[33]

Sartre'ın varoluşçu düşüncesindeki bir diğer önemli nokta, "hiçlik" kavramını insan bilinciyle ilişkilendirmesidir. "Varlık ve Hiçlik" adlı eserinde bilinci "hiçlik" olarak tanımlar. Bu hiçlik, kişinin seçim yapma özgürlüğünün temelini oluşturur. İnsan, nesneler gibi tam ve belirlenmiş bir varlık olmadığı için kendi varoluşunu sorgulayabilir ve yeniden tanımlayabilir. Bu sorgulama, insanın kendi yaşamına anlam verme çabasının bir sonucudur. Sartre için kişinin varoluşu bu yüzden sürekli bir projedir; insan, ne olduğu değil, ne olmak istediğidir.

Sartre'ı diğer varoluşçulardan ayıran temel özelliği, edinilecek sorumluluğun yükünü kişiye yüklemesidir. İnsan, özünü yaratırken belirli bir sisteme tabi değildir. Tamamen kendine ait tasarıların ve seçimlerin bütünüdür. Varoluş yolunda onu alıkoyacak olan tüm unsurlardan kendisini arındırmış bir insanın kendisini yaratmasının ve yeniden kurmasının mümkün olduğunu ve hatta olması gerektiğini gösterme amacındadır. Sartre özgürlük ile varoluşu iç içe konumlandırarak varoluş felsefesine yeni bir bağlam kazandırmıştır. Bir sonraki bölümümüz olan Sartre'ın Varoluşçuluğu ve Özgürlük İlişkisi başlığımızda bu bağlamı inceleyeceğiz.

1.3. SARTRE'DA VAROLUŞ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Özgürlük kavramı felsefi literatürde başta etik olmak üzere, etiğe ek olarak siyaset, ahlak, din felsefelerinde üzerine düşünülen en önemli kavramdır. Böylece özgürlük üzerine düşünmek felsefe tarihinin kendisi kadar eski bir olgudur. Bir başka deyişle özgürlüğün ne olduğunun tartışması felsefenin en merak duyulan konularından birisi olmuştur ve güncelliğini hiçbir zaman yitirmemiştir. Felsefi düşüncede özgürlük kavramı her ne kadar sıklıkla işlenilen bir kavram olsa da, varoluşçu felsefenin özgürlük kavramını ele alma biçimi kavrama farklı bakış açılarıyla temas etmemizi sağlamıştır.

[33] Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 1985, s. 86.

Özgürlüğün ne olduğunu anlamaya çalışırken ya da onu tanımlayıp içeriğini doldururken karşılaştığımız ifadelerin genelde insanı belirli bir düzlemle sınırladığı görülmektedir. Bir başka deyişle özgürlük denilen şey birçok düşünür tarafından kendi hayat deneyimleri sonucu elde etmiş oldukları bir bakış açısı olduğu söylenebilir. Böylelikle özgürlükten anladığımız şey belirli kriterlerin sağlandığı bir durumdan ibaret olmaktadır. Asıl olan şeyin herkesi kapsayıcı bir özelliğe sahip olan özgürlük kavramını ifade etmektir. Felsefe filozofların kendi hayat deneyimlerinden yola çıkarak anlattıkları şeyler olmanın ötesinde bir etkinliktir. Bu, düşünce üzerine ve problem çözme üzerine bir etkinliktir. Dar bir pencereden dünyaya bakmaktan öte, hem kendi geçmişi içinde tartışmış olduğu kavramlar ve düşünceleri yeniden anlayıp yorumlar hem de çağından etkilenerek ona özgü problemler ve görüşler üzerine bakış açısı geliştirir. Bunlardan bir tanesi de uzun yıllar boyunca üzerine düşünülen bir kavram olan özgürlüktür.

Örneğin Bauman özgürlük meselesini ele alırken şu soruları sorar:

> Bir insansal deneyim olarak özgürlük nedir? Özgürlük isteği, insan doğasında varolan bir şey midir? Kişinin içinde yaşadığı kültür ortamı ne olursa olsun, özgürlük, bütün insanlarda benzer şekilde mi yaşanır, yoksa belli bir toplumda ulaşılan bireyciliğin ölçüsüne bağlı olarak farklılık mı gösterir? Özgürlük, yalnızca dış baskının yokluğu mudur yoksa aynı zamanda bir şeyin varlığı mıdır ve eğer böyleyse, neyin varlığı 'dır? (…) Özgürlük, bir insanın kaldıramayacağı kadar ağır bir yük, kaçmaya çalıştığı bir şey haline gelebilir mi?[34]

Dolayısıyla diyebiliriz ki özgürlük kavramının, ona nasıl yaklaşılırsa içeriği biçimsel olarak farklılaşabilir. Düşünürlerin özgürlük kavramına yaklaşım biçimleri, tarzları ve yöntemleri özgürlük kavramının içeriğinde farklılıklara sebep olur. İçerik denilen şey kavramsal olarak nasıl tanımlandığı ve temellendirildiğidir. Böylelikle özgürlüğün ne olduğunun biçimi, bir başka deyişle özgürlüğün ne olduğunun kriteri ortaya çıkmaktadır. İnsan gerçekliğinde, insanın olanakları nezdinde ve uygun bir biçimde, insana, insan olmaya en yatkın olması adına düşünce tarihinde özgürlüğün ne olduğu ve onun nasıl yaşanılacağına dair birçok felsefi görüş ile karşılaşmaktayız. Bu noktada varoluşçuluk, özgürlük meselesine, insan üzerine düşünerek ve onun imkânları, olanakları çerçevesinde bir yorum getirmeye çalışmıştır. Kişinin seçimlerinde, eylem alanında, krizlerinde ve bunalımlarında ne kadar kendisi için bir varlık olabildiğini

[34] Zygmunt Bauman, Özgürlük, Çev. Kübra EREN, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2016, s. 63.

sorgulamıştır. Özgürlük kavramını tanımlama zorunluluğundan ziyade onun yaşantı içerisinde kendisini nasıl var ettiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu aşamada referans olarak Sartre'da insanın seçimleri ne olursa olsun, kendi iradesine bağlı bir edimle kendisini nasıl kurduğunun betimlemesini yapmıştır. Kurulan şey hâlihazırda bulunan kılıflandırılmış bir insan tasarısı olmaktan uzak, insanın kendi kendini yarattığı bir dünyadır. Çünkü Sartre'ın varoluşçu düşüncesinde karşı olduğu en temel unsurlardan bir tanesi de "insan doğası" kavramıdır. İnsan doğası diye bir şey yoktur; insan kendini nasıl yapıyorsa öyledir; varlığının temel seçmesi olan bir tasarıyla önce kendini belirler ve sonra gidişatının bütünü içinde ortaya çıkar kendini nasıl yapıyorsa öyledir.[35] İnsanın bir doğası daha doğrusu iyi diye tabir edilen bir insan doğası yoktur. İnsanı insan doğası diye adlandırılan kriterler bütününe dâhil ettiğimizde de aslında özgürlükten uzaklaştırmış oluruz. Önceden belirlenmiş bir yapı, bir sistem kişiyi hayatın içinde açmaktan çok kapatır; insanın kendine ait isteklerini görmemesine sebep olur. Bu da bir süreçten sonra insanı karamsarlığa ve beraberinde bunalıma sürükler. Bu karamsarlık ve bunalım sürecinden kendisini kurtaran insan hem varoluşta bulunur hem de kendine ait bir düzlem inşa ederek özgürlük bilincine varır. Özgürlük bilincinin kendisini gösterdiği nokta, kendisini tanıyan insanın, seçimleriyle kurduğu bir dünyadır. Öncesinde belirlenmiş verili bir dünyadan farklı olarak insanın bireysel edimiyle özgün ve özgür olmasıdır.

Sartre, *Varoluşçuluk Bir İnsancılıktır'*da, insanın önce varolduğunu ifade eder. İnsan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur. Çünkü o, özünü kendi yaratır.[36] İnsan geleceğe doğru atılımda bulunan ve bu atılışının bilincinde olan bir varlıktır. İnsan bir nesne değildir. İnsan öznel olarak kendini yaşatan bir edimler bütünüdür. Sartre varoluşçu düşüncesinde belirlenmiş bir insan doğasına karşı bir tavır alarak, bunu reddederek, insanı anlamak ile insanı anlamak için onun varoluşunu önceleyen bir özü/doğayı reddetmek arasındaki farkı göstermek ister. Gösterilmek istenen bu fark özgürlük kavramında açığa çıkar. Bu açıdan bakıldığında Sartre'da varoluş ve özgürlük ilişkisi birbirleriyle iç içedir. Bu iç içe olma durumu da kişinin bireysel eylemlerinde üstlendiği sorumlulukla sağlanır. İnsanın kendisini bir sistem veya sistemler bütününe dâhil ederek var olma çabası ona göre özelin genel içerisinde eritilmesidir. Bu da

[35] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım BEZİRCİ, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 52.
[36] a.g.e., s. 8.

insana özgür olduğunu kavratmaktan çok sadece kuralları uygulayan bir figüre bir varlığa dönüşmesine sebep olur. Hâlbuki insan özgür olmaya mahkûmdur, zorunludur![37] Özgür olma olanağı her zaman ondadır. Hayatın içerisinde, edindiği tecrübelerinde, seçimlerinde ve yaşadığı her an kişinin kendisindedir. Böylelikle de kendisine yönelen kişi, seçimlerinin sorumluluğunu da üstlendiğinde kendisi için var olduğunun farkındalığına erişir. Aslıda bunu özgürlük bilinciyle yapar. İşte bu farkındalığın kazanılması sonucu içindeki bulantıyı kusan insan, varoluşunun kendi özgürlüğü olduğunu anlar. Çünkü onu hayatı içinde var eden şey kendisinin kurduğu bir dünyadır. Bir başkası tarafından verili bir yaşama biçimi insanın dünyayı ve kendisini kavramasına bir engeldir.

İnsan yaşamı boyunca her an bir atılımda bulunur. Bu atılım da onun yeni tecrübelerinden, seçimlerinden başka bir şey değildir. Atılımda olan insan, arayışta ve bir oluştadır. İnsan bu süreç içerisinde kendisini ve kendisine ait olanı arar. Arayış ve oluş bulantılı ve zordur. Varoluşçu felsefe, felsefenin odağına insanı yerleştirir. Söz konusu odak noktasında insanın varoluşu, onun özgürlüğü bağlamında işlenir. İşte bu noktada Sartre düşüncesi insanın yaşadığı varoluş krizini ve özgürlüğe giden yolun birbiriyle nasıl bağlı olduklarını göstermeye çalışır. Tüm bunlardan hareketle denilebilir ki sorgulanan özgürlük kavramı, Sartre'da, yaşam pratikleri içerisinde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki varoluş felsefesi temelde, insanı ve insanın yaşam pratiklerini ön plana çıkaran felsefi düşünce biçimi olup Sartre da insanın yaşam pratikleri içindeki rolünü kendisi için varlık oluşunu konu edinmiştir.

Sartre'ın varoluşçuluk düşüncesi, insanın varoluşunu anlamlandırma sürecine odaklanır. İnsanın, yaşamının anlamını ve yönünü belirlemede tamamen özgür olduğunu savunur. Ancak bu özgürlük, aynı zamanda bireyin omuzlarına büyük bir sorumluluk yükler. Çünkü insan, herhangi bir önceden belirlenmiş öz ya da dışsal bir sebep olmaksızın dünyaya gelir ve kendi yaşamını, seçimleri ve eylemleriyle inşa eder. Varoluşçuluk ve özgürlük arasındaki ilişki, bireyin yaşamına bir anlam kazandırabilmesinde yatar. Özgürlük, insanın yaşamını bilinçli bir şekilde inşa etme gücüdür. Ancak bu özgürlük aynı zamanda bireyin kendi seçimlerinin ve eylemlerinin sorumluluğunu taşımasını gerektirir. Sartre, insanın, özgür olduğunu kabul ederek kendi varoluşunu yaratmasında kendi değerini oluşturmasında ve kendini seçmesinde mevcut bir imkânın kişide bulunduğunu savunur. Bu bağlamda özgürlük,

[37] a.g.e., s. 49.

insanın hem en büyük armağanı hem de en ağır yükü olarak tanımlanabilir. Sartre'ın varoluşçuluk düşüncesi, bireyi bu yükü taşıyabilecek bir varlık olarak görür ve insanın kendi yaşamının yazarı olması gerektiğinin altını çizer. Bu özgürlük sorumluluk gerektirir. Bir durumun içinde olmak, ki bu insanın dünyadaki varlığıdır, kişinin kendi varlığının kökeni olmadan varolma biçiminden sorumlu olmasıdır. Kaçınılmaz olarak sorumluyum çünkü yalnızca bana ait olan amaçlarım durumumu belirler. Yaşanmış bir şeydir, acısı çekilmiş bir şey değil; bana olanlar açısından, hayatımın tartışmasız yazarı oluşumun bilincindeyimdir. Aynı zamanda, zamanımda yaşanan savaşlardan da sorumluyumdur.[38] Ancak böyle bir özgürlük, kişide varoluşsal bir kaygıya da yol açar. Kaygı, bireyin seçimlerinin sonuçlarını üstlenmesi ve hiçbir dış otoriteye ve dış yönlendirmeye bağlı olmaması nedeniyle ortaya çıkar. Sartre'a göre bu kaygı, insanın kendi özgürlüğünü ve sorumluluğunu kabul ettiğinde yaşadığı derin bir farkındalık halidir. Bu bir iç daralmasıdır. Korku değil, kişinin kendi benine karşı duyduğu bir iç daralmasıdır. Kişinin özgürlüğünün farkına vardığı anda yaşadığı bir kaygıdır. Kişi yaşamının içinde seçimleri beraberinde hem kendisini hem de geleceğini seçerken yaşamış olduğu bir çeşit tereddüt ve özgür iradeyle karar vermenin sancısı şeklinde de düşünülebilir. Sartre'ın ifadesiyle, insan, özgürlüğünün bilincine içdaralması içinde varır.[39] Buradaki asıl nokta kişinin seçim yaparken kendi bilinciyle yani özgürlük bilinciyle hareket ettiği ve özgür varlık olduğudur. Bu konu İç Daralması ve Özgürlük başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir. Bazılarında bu iç daralması aşılması mümkün olmayan bir şeymiş gibi görülebilir. Hatta bu durum, bireyi özgürlüğünden kaçmaya itebilir. Örneğin, bir kişi toplumun dayattığı rollere sığınarak kendi özgürlüğünü reddedebilir. Ancak bu, Sartre'ın deyimiyle insanın kendini bir nesneye indirgemesidir ve insan gerçekliğinde bir varoluşun reddidir. Çünkü kişi ne ise o olmaması durumdan başka ne ise o'duru seçmiştir. Sartre'a göre, insan-gerçekliğinin zorunlu olarak ne ise o olmaması, ne değilse o olabilmesi gerekir.[40] Aslında Sartre bu durumu kişi için kendini aldatma olarak ifade eder. Kendini aldatma içinde içdaralmasından kaçarız.[41] derken aslında kişinin kendi gerçekliğine dair dediği bir yalandan bahseder. Böylelikle içdaralmasından kaçış aslında özgürlükten de kaçış demektir. Nasıl insan özgürlüğe

[38] H.J. Blackham, Altı Varoluşçu Düşünür, Çev. Ekin UŞŞAKLI, Dost Yayınevi, Ankara, 2005, s. 139.
[39] Jean-Paul SARTRE, Varlık ve Hiçlik Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, s. 7.
[40] a.g.e., s. 114.
[41] a.g.e., s. 691.

mahkûmsa aynı zamanda da özgürlük bilincini kavradığı içdaralmasından kaçışı da kişide son bulmaya mahkûm olacaktır. Çünkü bu durum Sartre'a göre insanın varlığına ve onun varoluşuna aykırı bir durumdur. İnsan yaşamının her anında özgürlüğe mahkûm bir varlıktır.

Bu noktada Sartre felsefesinde varoluş, varoluş krizi, seçme ve özgürlük gibi temel hususları anlayabilmek için, insanın yaşama atılmışlığında, varoluş mücadelesinde kendisini nasıl yeniden ve yeniden kurduğunu tanrıtanımaz varoluşçuluk çerçevesinde ele alınacaktır.

1.4. SARTRE'IN TANRITANIMAZ VAROLUŞÇULUĞU

Sartre'ın tanrıtanımaz varoluşçuluğu, onun felsefesinin temel taşlarından biridir ve radikal bir özgürlük anlayışı sunar. Sartre'ın varoluşçuluğu tanrıtanımaz varoluşçuluktur. Ona göre varoluş özden önce gelir. Dolayısıyla insan önceden tanımlanamaz, belirlenemez bir varlıktır. Sartre, Tanrı kavramını bir metafizik sistemin temel dayanağı olarak reddederken, aslında, insanın özünün var olmadan önce belirlendiği görüşünü de reddeder. Çünkü bu kavramın varlığı, insanın özgürlüğünü sınırlayan mutlak bir otoriteyi temsil eder. Tanrı yoksa kişi kendini seçer. İnsan, Tanrı zihninde var olan belirli bir tasarımın ürünü değildir. Böylelikle kişi kendini özgür iradesiyle seçerken ve tasarlarken kendi özünü inşa eder. Önceden kavrayan ve tasarlayan bir Tanrı olmadığı için ya da herhangi bir belirleyen olmadığı için kişi sonradan kendini nasıl tasarladıysa o şekilde olur.

Sartre'da Tanrı'nın yokluğu, varoluşçu düşüncesinin başlangıç noktasıdır ve insanın kendi varlığını ve anlamını yaratmak zorunda olduğu bir gerçeklikle baş başa kaldığını ifade eder. Sartre, aynı zamanda Tanrı'nın yokluğunun bir boşluk yarattığını kabul eder, ancak bu boşluğu olumsuz bir durum olarak görmez. Aksine, bu boşluk, insanın kendi anlamını ve değerlerini yaratma özgürlüğünü sağlar. İnsan, bu anlamı yaratırken herhangi bir otoriteye bağlı değildir, sadece kendidir ve bu nedenle tamamen kendine dayanma zorunluluğu mevcuttur.

> Varoluşçuya göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de.[42]

[42] Jean-Paul SARTRE, Varoluşçuluk, Çev. Asım BEZİRCİ, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s. 41.

Sartre'ın varoluşçuluk düşüncesinde Tanrı'nın olmaması, insanı tamamen özgür kıldığı gibi aynı zamanda da seçimlerinden sorumlu tutar. Kişi eğer bir Tanrı zihninin ürünü değilse ve özünü kendi seçimleriyle oluşturuyorsa yaptığı her şeyin sonucu onu işaret eder. Dolayısıyla Tanrının olmaması, Sartre'a göre, ahlaki değerlerin ve anlamların insan tarafından yaratıldığını da ifade eder. Ahlak, kişinin kendi özgür eylemleriyle kurulur. Bu bağlamda Sartre, herhangi bir mutlak ahlaki sistemin bulunmadığını, ancak bireyin eylemleriyle ahlaki bir dünya kurduğunu savunur. Kişi, bu ahlaki dünyayı yaratırken özgürlük bilincine dayanır ve kendi sorumluluğunun farkında olmak zorundadır. Genel bir ahlak yoktur; çünkü size yol gösterecek bir işaret yoktur dünyada. Gelgelelim Katolikler, Vardır! diye ayak direrler. Hadi, tutalım ki var böylesi işaretler; var ama onları yorumlayan, taşıdıkları falanca anlamı seçen de biziz yine.[43] Sartre'ın bize söylemeye çalıştığı şey, tanrıtanımazlık savunuculuğu yapıp Tanrı varlığının yokluğunu iddia edip tartışmak ve herhangi bir dini kötülemek değildir. O'nun göstermeye çalıştığı şey herhangi bir fikrin, bir otoritenin, Tanrının bile kişinin özgür oluşunu ablukaya aldığıdır. Aynı zamanda O, insan varlığını olabilecek her şeyden sıyırdığımızda tüm belirleyen otoritelerden aldığımızda insanın nasıl da kendisiyle baş başa kaldığını, yalnız ve bırakılmış olduğunu ifade eder. Tek gerçekliğin kendi kurtuluşunu yazan bir kişi olmak, kendisini seçen ve kendisi adına özgür eylemleriyle bir var oluşta bulunmasıdır. Kısacası, özgürlüğe mahkûm olmanın dayanağını göstermiştir. Bu özgürlük ki kişinin yaşamındaki her kararıyla kendi özünü inşa ettiği ve dolayısıyla yaşamının anlamını her an yeniden yaratmak zorunda olduğu anlamına gelir. Tanrı'nın olmadığı bir dünyada kişi, kendi yaşamının anlamını yaratmakla yükümlüdür. Sartre'ın bir problem olarak ele aldığı şey, insanın kendisini bulma sorunudur. İnsan kendini bulmalı, özünü elde etmeli ve şuna da inanmalıdır: Hiçbir şey –Tanrının varlığını gösteren en değerli kanıt (delil) dahi– kişiyi kendinden, benliğinden kurtaramaz. Varoluşçuluk bir çeşit iyimserliktir bu anlamda, bir çeşit eylem, çalışma öğretisidir.[44] Sartre, insanı konu alan varoluşçu düşüncesinde, özgür olma zorunluluğunu kişinin tek başına oluşuyla bağlarken, insanı Tanrı'dan ve pek çok otoriteden ayırırken kötümserlik yapıyor gibi görünebilir. O kişinin el değmemiş, tertemiz bir geleceği kendi başına inşa edeceğinin imkânını savunurken, bu

[43] a.g.e., s. 54.
[44] a.g.e., s. 77.

düşüncesi her şeyden kopuk, bireyci ve kendi çıkarına çalışan bir anlatım gibi de görünebilir. Aslında Sartre, kendi düşünce çerçevesinde insancıllığı ön plana çıkartmaktadır. Onun kişiyi bunalmış, eylemsiz ve durağan gibi tasvir ettiğini ifade eden eleştiriler olsa bile.

Sonuç olarak**,** Sartre'ın tanrıtanımaz varoluşçuluğu, insanın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün getirdiği sorumluluğu merkeze alır. Tanrı'nın yokluğu, kişiyi anlam yaratma yüküyle yalnız bıraksa da, aynı zamanda ona kendi yaşamını inşa etme özgürlüğünü de sunar. Bu özgürlük, Sartre'a göre insanın varoluşunun hem en büyük imkânı hem de en büyük yüküdür. İnsan, seçimleriyle kendini inşa ederken, yalnızca kendi varlığını değil, aynı zamanda insanlığın değerlerini de şekillendirir. Buna göre Sartre'ın varoluş düşüncesi, kişinin özgürlüğünü ve sorumluluğunu dünyanın ahlaki ve varoluşsal sorunlarına bir yanıt olarak sunar. Onun özgürlüğü yalnızca bir hak değil, aynı zamanda bir zorunluluktur. Kişi, varoluşunun her anında her eyleminde ve her seçiminde sonuçlarını kabullenmek durumundadır. Bu bağlamda özgürlük, bireyi yalnızca özgür kılmakla kalmaz, aynı zamanda onu kendi başına bırakılmış bir varlık olarak eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda bırakır. Sartre, bu durumu açıklarken kişinin Tanrı'nın yokluğunda yaşamını bir sanat eseri gibi inşa etmesi gerektiğini belirtir. İnsan, her anıyla kendisini yeniden yaratır ve bu yaratım süreci, hem özgürlüğün hem de sorumluluğun kesiştiği noktada gerçekleşir.

2. BÖLÜM: SARTRE FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

2.1. KENDİNDE VARLIK VE KENDİSİ İÇİN VARLIK

Sartre felsefesi insanı merkeze alan insancıl bir felsefedir. Çünkü kurmuş olduğu felsefi sisteminde insanın en temel özelliklerinden birisi olan merak duygusuyla yöneldiği dış dünyada, seçimleri ve eylemleri ile nasıl bir varoluşta bulunduğu irdelenir. Bu irdelemede kişiyi ona özgü olanlar temelinde ona özgü istek ve tasarımlar bütününe işaret ederek insan varlığının ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Kişinin kendi özgür iradesiyle eylemde bulunan bilinçli bir varlık olduğunun altını çizen Sartre, onu belirlenmişlikle sınırlamadan kendi özünü inşa eden bir varlık olarak ele alı. Bu noktada, kendi özünü kuran, bilinçli eylemlerde bulunan ve özgür olan bu varlığa kendisi için varlık (etre en soi) adını vermiştir.

Kendisi için varlık, Sartre felsefesinin en temel kavramıdır. Çünkü kendisi için varlık hiçlikle kavranabilen bir varlıktır. Kendisi için varlık, dış dünyaya yani kendisi dışındaki dünyaya açılan, bir başka deyişle bir bilince sahip olmayan kendinde varlığı (etre pour soi) kavrayan bilinçli bir varlıktır. Aynı zamanda bilincin her zaman bir şeyin bilincinde olması durumunu kavrayandır. Kendisi için varlık bilinç olmaksızın kavranamaz. Çünkü o, her daim kendini aşma edimi içindedir. Kendi-için vardır. Ne ise o olmayan ve ne değilse o olan varlık vasfıyla da olsa, kendi-için vardır diyeceğiz. Kendi-için vardır, çünkü içtenliği başarısızlığa sürükleyecek engeller ne olursa olsun, en azından içtenliğin projesi tasarlanabilirdir.[45] Eğer bilinçsiz ve kendini aşamayan bir varlık olsaydı bir nesneden farkı da olmazdı. Sartre varlığı ikiye ayırırken aslında insanı kendisi dışındaki tüm varlıklardan ayırıp ne gibi bir farklılığa sahip olduğunu da ifade etmiştir. Kendisi için varlık'ın en önemli özelliği kendisiyle örtüşmemesidir. Kendisiyle örtüşmemesi onun sınırlandırılmamış olduğu anlamına gelmektedir. Kendisiyle örtüşen bir varlık, ne ise o olan varlıktır ve bilinç olmaksızın var olandır. Oysaki kendisi için varlık, atıldığı dünya içinde kendisini kuran ve tasarlayan bir varlıktır. H.J. Blackham bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

> O halde, doğası gereği, daima bir şeyin bilinci olmak yoluyla bilinç, kendine gönderme yapar ve kendini başka bir yerde, başka bir şey olmayan olarak oluşturur. Bu fark, kendinin

[45] Jean-Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, Çev. Turhan Ilgaz - Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2011, s. 140.

> farkında olan bilinçlilik ve bir seyirci tarafından yaratılmayan-fark (hokka ve kalem arasındaki fark gibi), zaten bilinci kişisel bir şey olarak yaratır, çünkü kişilik öncelikle kendi için mevcut olan varlık formunda var olan varlıktır. Ne var ki bu bilinç, yalnızca farklılığa dair bir bilinç değil, aynı zamanda da bu farklılığın doğasına dair bir bilinçtir.[46]

Anlaşılıyor ki kendisi için varlık bir bilinç olmaksızın tanımlanamaz. Kendisi için varlık, bir bilince sahip olmanın yanında farkındalığı da beraberinde getirip bunu sürdürendir. Farkındalık bilinçli bir varlığın en temel özelliğidir. Çünkü insan (bilinçli varlık) bir eylem varlığıdır ve eyleme değer katan şey bilinçtir. Eğer durum böyle olmazsa, amaçtan yoksun davranışlar bütünüyle karşılaşmış oluruz. Davranış anlık olup bir tepki gibi görülebileceği gibi planlanmışlıktan ve tasarımdan yoksundur. Eylemde bulunmak ise, kişinin kendine ait bir olanağının farkına varıp ve onu kullanıp bilinçli adımlar atmasıdır. Descartes'ın *cogito* kavramından esinlenip kendi felsefi sisteminde farklı yorumlayan Sartre'ın düşüncesinde, nasıl Descartes'a göre düşünüyor olmak var olduğumuzun kanıtıysa, bunun bir başka biçimi olarak bir şeye yönelmiş olan bilincin bir objeye yöneldiğini bilmesi, kısacası bir şeyin bilincinde olması da var olduğunun kanıtıdır. Hiçliğin ortadan kalktığı nokta, kendi için varlık'ın yöneldiği şeyin bilincinde olarak onu keşfetmesi, tanıması ve edimlemesidir.

Sartre Varlık ve Hiçlik'te şöyle bir ifadede bulunur:

> Benim şimdiki zamanım mevcut olmaktır. Peki, neye mevcut olmaktır? Bu masaya, bu odaya, Paris'e, dünyaya, kısacası kendinde-varlığa. Ama bunun tersine, kendinde-varlık da bana mı mevcuttur? Ya da kendinde-varlık da bana, o olmayan kendinde-varlığa mı mevcuttur? Eğer böyle bir. şey olmuş olsaydı şimdiki zaman mevcudiyetlerin karşılıklı münasebeti olurdu. Ama böyle bir şeyin söz konusu olmadığını görmek zor değildir. . . . e mevcut olmak, mevcut olan varlığın, kendisine mevcut olduğu varlıklarla kurduğu içsel münasebettir. Hiçbir durumda_ basit bir dış yakınlık ilişkisi söz konusu olamaz . . . . e mevcut olmak, kendinin dışında, . . . nın yanında varoluş anlamına gelir. . . . e mevcut olabilen, kendi varlığı içinde bu varlığın başka varlıklarla varlık/olmak münasebeti içinde olacağı biçimde olmak zorundadır.[47]

Kendinde varlık ne ise o olan varlıktır. Kendinde varlık kendisi için varlık'ın bilincinin nesnesi olan şeydir. Kendinde varlık vardır ve herhangi atılımda bulunmaz. O ne ise o olandır ve kendisini aşmaz. Kendinde-varlığın, olduğu şey olması için hiçbir çaba sarf etmesi gerekmezken, kendi-için, hep bir öteye geçme çabasıdır. Bir masa, masa olmak için hiçbir çaba

[46] H.J. Blackham, Altı Varoluşçu Düşünür, Çev. Ekin Uşsaklı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 117.
[47] Jean-Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, Çev. Turhan Ilgaz - Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2011, s. 189.

sarf etmezken, insan hep bir var olma çabasındadır.[48] Kişi, atıldığı dış dünyayı tanır tanırken aynı zamanda kavrar. Kavradığı şey de hem bir bilince sahip olduğu hem de bilince sahip varlığın kendisini bilinçsiz bir varlıkla fark etmesidir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, kendisi için varlığın kendisini kavradığı nokta, kendinde varlığın bilincinde olduğu andır. Eylemde bulunabilmek kendisi için varlığın bir özelliğidir. Eylemsizlik kendinde varlığın var olmasına işaret eder.

Sartre *İmgelem* adlı kitabının giriş cümlesi şu şekilde başlar:

> Masamın üstündeki şu beyaz kağıda bakıyorum; biçimini, rengini, konumunu algılıyorum. Bu farklı niteliklerin ortak özellikleri var: en başta, varlığı hiçbir biçimde benim keyfime bağlı bulunmayan, bir tek saptayabileceğim varoluşlar olarak kendilerini gösteriyorlar. Benim içindirler, kendiliğindenliğe, benim ya da başka bir bilincin kendiliğindenliğine bağımlı değillerdir. Aynı anda hem burada bulunurlar hem de eylemsizdirler. Duyumlanabilir içeriğin pek çok kez betimlenen bu eylemsizliği, kendinde varoluştur.[49]

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kendisi için varlığın varoluşu ile kendinde varlığın varoluşu birbirlerinden çok farklıdır. Ayrıldıkları temel nokta kendinde varlığın bilinçsiz, eylemsiz ve çabasız bir şey; kendisi için varlığın da tam tersi olarak atılımda ve eylemde bulunan, bu eylemlerini kendi hür iradesi çerçevesinde gerçekleştiren, gerçekleştirirken kavrayan ve aynı zamanda olan biten her şeyin sorumluluğunu da alan bir varlık olduğudur. Sorumluluk kavramı belki de Sartre varoluşçuluğunu temalandıran yegana bir parçadır. Çünkü kendisi için varlık, aynı zamanda eylemlerinin sonucunu ve bu sonuçtan kaynaklı bütün olan biteni kabul etmiş bir varlıktır. Hür iradenin yani özgürlüğün başlangıç noktası varoluşta alınan sorumluktan başka bir şey değildir. Kendisi içinin tüm kaygısı, hiçlikten varlığa geldiği noktada, varoluş sürecindeki tüm seçimlerini bir bulantı sonrası eyleme geçirebilmesidir. İşte bu bulantıdan kurtulmak özgürlüğün kişide bir olanak olduğunun kavranmasıdır. Kişi de tamamen kendine ait bütün bu her şeyi yaşayarak öğrenir ve sorumluluğunun bilincinde varoluşunu gerçekleştirir. Dolayısıyla Sartre'ın kendisi için varlık anlayışı, insan bilincinin özgür, dinamik ve sürekli bir oluş halinde olduğunu ifade eder. İnsan, sabit bir özden yoksun olduğu için, kendi varoluşunu her an yeniden yaratmakla yükümlüdür. Bu durum, bireyin özgürlüğünü ve sorumluluğunu hem

[48] Editör: A. Kadir ÇÜÇEN, Varoluş Filozofları, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2. Basım, 2018, s. 228.
[49] Jean-Paul Sartre, İmgelem, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2017, s. 5.

bir yük hem de bir imkân yaratma haline getirir. Kendisi için varlık, insanın dünyayı anlamlandırma ve kendini inşa etme yeterliliğini ifade ederken, aynı zamanda onun başkalarıyla ve kendi hiçliğiyle olan ilişkisini de derinlemesine sorgulayan bir kavramdır. Sartre'ın bu kavramı, yalnızca varoluşçu felsefesinin değil, aynı zamanda modern dünyada bireyin özgürlük ve sorumluluk arayışının da temelinde kendisini göstermiştir.

2.2. BİLİNÇ

Kendisi için varlık kısmında belirttiğimiz gibi Sartre felsefesinin bir diğer hareket noktası bilinçtir. Bilinç kendisini için varlıktan ayrı düşünülemez. Husserl fenomenolojisinden etkilenen Sartre'a göre bilinç, insanın dış dünya ile ilişkisini sağlar ve insan bilinç vasıtasıyla dış dünyayı anlar. Sartre'da bilinç durağan olmayıp olduğu gibi kalmaz ve her zaman bir başka şeyin farkındadır. Iris Murdoch, *Sartre'ın Yazarlığı ve Felsefesi* adlı eserinde Sartre'daki bilincin akılla karıştırılmaması gerektiğini ifade ederek Sartre'daki bilinci şu şekilde açıklamıştır:

> Bilinç «bulanık» dır, bilinç- durumlarımızı açıkça göremeyiz; bu durumlar birer nesne gibi kolayca görülemezler. Bilinçli inançlarımız inanmayış haline dönerler; «karakteristik yanlarımız» başkaları için mevcuttur, ama bizim kendi bakışımızın önünde dağılıp gider ve ortadan kaybolurlar, Sartre, insanoğluyla, akılsal (rasyonel) bir varlık olması bakımından değil, kendi-kendini-canlandıran (kendini gözünün önüne getirebilen), kendini aldatabilen ve başkalarının bakışının farkında olan «düşünümsel» (reflective) bir varlık olması bakımından ilgilenir.[50]

Dolayısıyla denebilir ki insan tamamlanmamış bir varlıktır. Bu durum da onun sürekli olarak atılımda olacağını göstermektedir. Atılımdaki insan hiçbir zaman durağan kalmaz. İnsanın durağan olmamasının nedeni bir farkındalığa sahip olmasından kaynaklanır. Bu farkındalığı oluşturan şey de bilinçtir. Çünkü bilinç bir şeyin farkında, başka bir deyişle bir şeyin bilincinde olmak zorundadır. Kendi başına var olan boş bir bilinçten söz edilemez, bilinç her zaman için bir şeyin bilincinde olmak zorundadır. Bu nedenle bilincin kendi varlığı kendisine sorunsal kalır.[51] Bilinç, bir şeyin farkında olmasaydı olduğu gibi boş ve sadece bir bilinç olarak kalsaydı insan da aynı şekilde boş, sınırlı ve anlamsız kalırdı. Bu da insanın

[50]Iris Murdoch, Sartre'ın Yazarlığı ve Felsefesi, Çev. Selahattin Hilav, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 97.
[51] EDİTÖR: Kadir ÇÜÇEN, Varoluş Filozofları, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2. Baskı, 2018, s. 226.

özgürlüğüne aykırı bir durumdur. İnsanın özgülüğü kendisinin keşfidir. Bu keşif de ancak insanın bir farkındalığa sahip olmasıyla gerçekleşir.

Sartre felsefesinin çıkış noktası olan bilinç, dünyayı yani, kendisi dışındaki nesneleri kavrayan bir şeydir. İnsanın kendisi dışında bir dünyanın var olduğunu gösteren şeydir. Kendisi dışındaki şeyleri kavratabilen bir bilince sahip olduğunun farkında olan insan, aynı zamanda kendi olmanın farkındalığını da keşfetmiş olur. Bu da Sartre'ın kendi düşüncesinde insanın özgür olabileceğinin, özgür olabilme potansiyelinin her daim bulunduğunun zeminidir. Bilincin ne olduğunun farkında olmak, bilincin ancak bir başka şeyin farkında olduğunda kendisinden söz edilebileceğini anlamak insanın kendisi için bir varlık olduğunun göstergesidir.

H.J. Blackham Sartre'ın bilinç kavramıyla ne anlatmak istediğini aşağıdaki pasajda ifade etmeye çalışmıştır.

> Bilinçli olmak bir şeyin bilincinde olmak demektir; bilinç kendini, kendi olmayan şeyden ayırır ve onu ifade eder. Bir şeyin bilincinde olmak, bir şeyin bilincinde olmanın farkında olmak demektir.(...) Aksi taktirde, bir şeyin bilincinde olduğumun farkında ve bir şeyin bilincinde olmanın farkındalığının farkında olmalıyım-sonsuza dek. Bilincim bıı yolla kendi nesnesi haline dönüşemez; yalnızca başka bir şeyin bilincinde olmak olarak kavranır. Bilinç daima olmadığı bir şey için mevcuttur ve bu nedenle kendi için mevcuttur, ama her zaman bir şey olmamak biçiminde.[52]

Bilinç insana bir farkındalık kazandırır. Bu farkındalık insanın kendisi için bir varlık olduğuna işaret eder. Kendisi için varlık olmak kendinde varlık olandan ayrılmaktır. Bir diğer ifadeyle kavrayan, eyleyen olmaktır. Kavrayan ve eyleyen olmak da insanın kendisindeki olanaklarla varoluşunu gerçekleştirmesi, kendisini yeniden tasarlayabilmesi anlamına gelmektedir. Kendine özgü eylemde bulunabilme imkânına sahip olmaktır.

Son olarak Sartre'da insanın özgür olduğunu anlayabilmemizde ve bilincin tam olarak ne olduğunu kavramamızda bize yardımcı olacak bir diğer kavram *hiçlik* kavramıdır. Hiçlik kavramı insanın varlığa yönelimi sonucu ortaya çıkar ve hiçleme edimi de dünyanın görünür kılınmasını sağlayan bir araçtır.

[52] H.J. Blackham, Altı Varoluşçu Düşünür, Çev. Ekin Uşşaklı, Dost Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 2012, s. 114.

Sartre, bilinci aynı zamanda hiçlikle ilişkilendirir. Hiçbir şeye etkiyemeyen salt kendiliğindenlik olan bilincin aşkın bir hiçliğe varlık verirken, bir yandan da onun hiçliğinin varlığını korumasını gerektirir.[53] Ona göre, bilinç, dünyayı ve kendini anlamlandırırken bir hiçlik yaratır. İnsan, kendini sınırlı, değişmez ve sabit bir gerçeklik olarak algılamaz; aksine, ne olduğunu, ne olmak istediğini ve ne yapacağını sürekli sorgular. Böylelikle bu sorgulama süreci, Sartre'a göre bir hiçlik yaratır. Yani, az önce belirttiğimiz gibi insan, ne ise o olmayan ve ne değilse o olan varlık konumundadır. İnsan, hem geçmişiyle tanımlanmaz hem de gelecekteki varlığını önceden belirleyemez. İşte bu nedenle kendisi için varlık, bir bilince sahip varlık olmak, bir boşluk ya da hiçlik üzerine kuruludur diyebiliriz. Ancak bu boşluk, aynı zamanda insanın kendi yaşamına anlam verme ve onu özgürce inşa etme imkânını da beraberinde getirir. Dolayısıyla *Kendisi için varlık,* kişinin kendi varoluşunu kendine yabancılaşmadan, seçimleri ve istekleriyle tasarlanmış bir yaşamın başrolü ve kurucusudur. Sartre'a göre böyle bir yaşam, kişinin kendi özgür oluşunu kabul etmesi ve özgürlüğe mahkûm oluşunu kavramasıyla mümkündür. Bu özgürlükle kişinin kendi değerlerini de yaratabileceği ve sorumlu olduğu önceki bölümlerde belirtilmişti. Aynı zamanda bu kişi kendine ve başkalarına karşı sorumlu olduğu bir dünyada, kendi özünü yaratmada da zorunludur. Bu, insanın varoluşunda sürekli bir projeye dönüşmesi anlamına gelir. İnsan bir yandan kendini inşa ederken bir yandan da kendi varoluşunun anlamını sorgulayan bir varlık olarak sürekli dönüşüm içindedir. İşte Sartre'da kişinin tüm eylem alanı, tüm seçimleri kendisi için varlık yani özgürlük bilincine sahip oluşluğundan kaynaklanır.

Sartre'da bilinç kavramını ele alırken üzerinde durulması gereken temel noktalardan biri de fenomen kavramının felsefe tarihindeki konumudur. Sartre, fenomen kavramını kendisinden önceki düşünürlerden farklı bir perspektifle ele almış ve varolanı, onun açığa çıkmasını sağlayan görünümler dizisine indirgeyerek düalizm açmazını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. O, bu yaklaşımıyla klasik düalist anlayışı reddederek fenomenin monizmini savunmuştur. Bu doğrultuda Sartre, düşüncesini temellendirmek adına varolanın iç ve dış yapısını karşılaştırarak işe başlar. Düalizmde varolanın hem görünen hem de görünenin ötesinde bir boyutu bulunduğu kabulü vardır. Ancak, bu kabulün, görünene yönelik bir şüphe doğurabileceği gibi aynı

[53] a.g.e., s. 35.

zamanda gerçekliği saklamak gibi bir durumu da oluşturduğunu fark eden Sartre, *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde bu noktaya dikkat çekerek şu ifadeyi kullanmıştır:

> Dış dediğimiz şeyi, nesnenin asıl doğasını gözlerden saklayan yüzeysel bir deri gibi değerlendiriyorsak, bu durumda varolanın artık dışı yoktur. Öyleyse şeyin sezilebilen ya da varsayılabilen, ama nesnenin 'içinde' olduğundan asla ulaşılamayan gizli gerçekliği olan asıl doğası da yoktur… varolanı açığa çıkaran görünmeler ne içerinindir ne de dışarınındır; hepsi eşdeğerdir, hepsi de başka görünmelere gönderir ve hiçbiri ayrıcalıklı değildi.[54]

Böylece, felsefede uzun süre varlığını sürdüren "olmak ve görünmek" düalizminin geçerliliği Sartre'a göre artık sona ermiştir. Ona göre, görünüm, varolanın özüne ulaşmayı sağlayan gizli bir gerçekliğe işaret etmez; aksine, görünüm, görünümler dizisinin toplamına işaret eder.[55] Bu yaklaşım, varlığı bilinç tarafından kavranan yönüyle ele alan klasik fenomenoloji anlayışından ayrılarak, varlığın kendi içinde fenomenal bir gerçeklik olarak kabul edilmesini sağlar. Bu anlayışa göre görünüş, mutlak bir olumsuzluk olarak sunulmuştur; yani olmayandır ve yalnızca yanılsama ile hatanın varlığına indirgenmiştir. Sartre'ın ifadesiyle, Hatta bu varlık bile ödünç alınmıştı, görünüşün kendisi bir aldanıştan ibaretti ve karşılaşılabilecek en büyük güçlük, fenomenal-olmayan varlığın bağrında kendiliğinden emilip yok olmaması için, görünüşün içinde yeterli uyum ve varoluşu muhafaza etmekti.[56] Ama Sartre için bu zaruri uyumdan kurtulursak görünme olumlulukla dolu hâle gelir ve özü, varlığa artık aykırı düşmeyen, tersine varlığın ölçüsü olan "görünmek"tir. Çünkü, bir varolanın varlığı, o varolan ne olarak görünüyorsa tam da odur.[57] Çünkü artık görünüş yani fenomen nasılsa öyle incelenip betimlenebilir, çünkü kesinlikle kendi kendinin göstergesidir.[58] Böylelikle, görünüş ile öz arasındaki ilişki, geleneksel felsefi ayrımlardan biri olarak ele alınmıştır. Ancak bu bağlamda, görünüşün sakladığı aşkın bir öz bulunmadığı, aksine özün doğrudan görünüşte açığa çıktığı savunulmaktadır. Başka bir deyişle, varolanın varlığı, onun ne olarak göründüğü ile özdeştir; dolayısıyla, varolanı fenomen olarak kavrayabilmemizin temel koşulu, onun doğrudan ve aracısız biçimde kendini açığa vurmasıdır. Bununla birlikte, fenomen kavramı özünde görelilik taşır, zira 'görünmek' eylemi, zorunlu olarak bir bilinç tarafından

[54] Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, Çev.Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İstanbul: İthaki Yayınları, 2010, s. 19.
[55] a.g.e., s. 20
[56] a.yer.
[57] a.yer.
[58] a.yer.

deneyimlenmeyi içerir. Fenomen, kendisini algılayan bir özneye bağımlı olarak ortaya çıkar; dolayısıyla, görünüş yalnızca kendi başına var olan bir olgu değil, aynı zamanda algılayan özneyle kurduğu ilişki çerçevesinde anlam kazanan bir yapıdır. Bu nedenle, varolanın özü, onun fenomenal düzlemde açığa çıkışıyla özdeştir diyebiliriz. Sartre tam bu noktada bir soru sorarak düalizmde yeni bir durumun olduğunu ifade eder. Sonlu ile sonsuz düalizm. Varlık fenomeni, fenomenlerin varlığıyla özdeş midir; yani: bana kendini ifşa eden, bana görünen varlığın doğası, bana görünen varolanlann varlığının doğasıyla özdeş midir?[59] sorusunu soran Sartre'a göre varlık, görünümlerin toplamı olarak ele alındığında, onu algılayan bir öznenin varlığını gerektirir. Bu durum, şu temel soruyu ortaya çıkarır: Gören özne ile görünen nesnenin ontolojik doğası aynı mıdır? Eğer aynı ise bir problem söz konusu değildir; ancak farklı ise şu iki olasılık karşımıza gelir: Biz, görünenleri oldukları gibi mi algılıyoruz, yoksa görünenlerin kendilerine özgü farklı görünümleri mi bulunmaktadır? Bir diğer deyişle, nesneler bizim onları algıladığımız biçimde mi varlık kazanır, yoksa algımızdan bağımsız olarak farklı biçimlerde mi görünürler? İşte Sartre'ın karşı karşıya kaldığı düalizm, bu ontolojik sorunsalda temellenmektedir.

Sartre, bu yeni düalizmin sonlu ile sonsuz arasındaki bir karşıtlık olduğunu ifade eder. Bunun nedeni, varolanın yalnızca sonlu bir görünüş dizisine indirgenememesidir. Çünkü her bir görünüm, sürekli değişim halinde bulunan bir özneyle ilişki içerisindedir. Eğer fenomen aşkın olarak açınlanacaksa, öznenin kendisinin, toplam seriye doğru görünmenin ötesine geçmesi gerekir, ki öznenin ötesine geçmesi gereken bu görünme de toplam dizinin bir parçasıdır.[60] Özne, fenomeni anlamak için onun ötesine geçmek zorundadır, ancak bu geçiş de fenomenin bir parçasıdır. Bu durum, hem öznenin aşkınlığını hem de fenomenin sonsuzluğunu vurgular. Geleneksel felsefede nesne, ya olduğu şey olarak ya da göründüğü şey olarak ele alınır. Sartre ise nesnenin hem "olduğunu" hem de "göründüğünü" ve bu ikisinin birbirini tamamladığını savunur. Nesne, aşkınlığı sayesinde sonsuz bir görünme potansiyeline sahiptir ve bu potansiyel, onun her görünümünde kendini kısmen ifade eder. Sartre'ın ifadesi de şu şekildedir:

[59] a.g.e., s .23.
[60] a.g.e., s. 21.

> Ama eğer nesnenin aşkınlığı, görünmenin hep ötesine geçilmesi zorunluluğuna dayanıyorsa, buradan çıkan sonuç da bir nesnenin ilkece kendi görünmelerinin dizisini sonsuz bir dizi olarak ortaya koymasıdır. Böylece sonlu olan görünme, kendi kendisini sonluluğunda ifade eder ama aynı zamanda da görünenin-görünmesi olarak kavranabilmek için, sonsuza doğru ötesine geçilmiş olmayı gerektirir. Bu yeni karşıtlık, "sonlu ve sonsuz", ya da daha doğrusu "sonlu içindeki sonsuz", olmak ve görünmek düalizminin yerini alır: gerçekten de, görünen, nesnenin yalnızca bir veçhesidir ve nesne bütünüyle bu veçhenin içinde ve bütünüyle onun dışındadır.[61]

Sartre aslında sonlu içindeki sonsuz kavramıyla varlık ve bilinç arasındaki ilişkiyi ifade etmeye çalışmıştır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bilinç bir şeyin bilinci olmak zorundadır. Bilinç dolu değildir, boştur. Bilincin içeriği yoktur. Dolayısıyla bilinç sonsuzdur. Bilinç sürekli bir şeylere yönelir; kısıtlı değildir. O dolaysız bir şekilde dünya ile ilişki kurar. İnsan, bilinci sayesinde kendi varlığının ve özgürlüğünün farkındadır ve bu anlamda sonsuzdur. Bilinç, varoluşuyla özü ortaya koyan bir varlıktır ve bunun tersine, özü varoluşu kapsayan bir varlığın, yani görünüşü varlığı talep eden, içeren bir varlığın bilincidir.[62] Bilinç, ancak kendi varlığıyla anlam kazanır. Bilinçten önce düşünülebilecek tek unsur, varlığın doluluğudur. Bu varlık doluluğuna ait her öğe, zorunlu olarak mevcut bir bilince gönderme yapar; dolayısıyla, var olmayan bir bilince hiçbir şey kendini gösteremez. Bu bağlamda, varlığı kavrayan ve anlamlandıran temel unsur bilincin kendisidir. Sartre bize bilinci şu şekilde açıklayarak ona şeklini verir:

> Bilinç, kendi varlığı içinde varlığı kendisi için soru olan ve de bu varlık kendinden başka bir varlığı kapsadığı ölçüde soru olan bir varlıktır. Hiç şüphe yok ki, bu varlık ancak fenomenlerin fenomenötesi varlığıdır, fenomenlerin arkasına saklanacak numenal bir varlık değildir. Bilinç tarafından imlenen şey, şu masanın, şu tütün paketinin, lambanın varlığıdır, daha genel olarak dünyanın varlığıdır. Bilinç şunu gerektirir: görünenin varlığı yalnızca göründüğü sürece varolmamalıdır. Bilinç için olanın fenomenötesi varlığının ta kendisi, kendindedir.[63]

Bilinç, kendi varlığı içinde varlığı sorgulayan ve bu sorgulama yoluyla varlığın anlamını arayan bir varlıktır. Bilinç, yalnızca kendi içinde varlık gösterir. Bilinçten önce ele alınabilecek tek şey, varlığın doluluğudur. Bu doluluğa ait her öge, ancak mevcut bir bilince atıfta bulunur; zira var olmayan bir bilince hiçbir şey kendini ifade edemez. Sonuç olarak, varoluşu kavrayan temel unsur bilincin kendisidir. Varlık, bilincin olduğu biçimde kendi kendinin nedeni olamaz; zira varlık ne salt bir edilginlik ne de bir etkinliktir. Kendi içinde bir bağlantılar bütünü değil,

[61] a.g.e., s. 22.
[62] a.g.e., s. 39.
[63] a.yer.

doğrudan kendisidir. Ancak varlık, kendini gerçekleştiremeyen bir içkinlik ve kendini olumlayamayan bir olumlamadır. Kendi kendisiyle dolup taşan bir bütünlük olduğu için, dışa yönelik bir etkinlik ortaya koyamaz. Buna karşın, bilinçli bir varlık, belirli bir amaç doğrultusunda araçları elinde bulundurabildiğinde etkinlik kazanır.

Öte yandan bilinç, saf bir görünümdür. Ancak bu görünüm, yalnızca kendini bilen bir nitelik taşır. Dolayısıyla, bilinç, ancak kendine yansıdığı ölçüde varlık kazanır. Aynı zamanda, bilinç tam anlamıyla bir boşluktur. Bu çerçevede, bütün dünya bilincin dışındadır. Sonuç olarak, bilinç, saf bir görünüş ve eksiksiz bir boşluk olarak nitelendirildiğinde, kendine özgü bir mutlak durumunu ifade eder. Bilinç, tözsel olmayan bir mutlaktır[64]. Bu bağlamda, Sartre'ın bilinci tam bir boşluk olarak tanımlaması, "mutlak" olarak değerlendirmesi, aynı zamanda onun "özgür" olduğunu gösterdiğine işaret etmektedir. Çünkü bilincin varlığı, özgürlüğün varlığını beraberinde getirir; yani bilinç, özgürlük bilinci olmak zorundadır. Zira bir şeyin bilincine sahip olmak, o şeyin soru sorma ve algılama isteğini de içerir. Soru sorma eylemi, bilinmeyeni olduğu kadar, hiçliği de varsayar. Eğer bilinç tam bir boşluk ise, bu durumda hiçliğin dünyaya gelmesine aracılık eden bilinçli varlık olarak insan ön plana çıkar. Sartre, tanımlamaya çalıştığı kavramın insanın varlığı olduğunu ve bu varlığın özgürlük olarak tezahür ettiğini açıkça belirtmektedir.

2.3. HİÇLİK: ÖZGÜRLÜĞÜN KEŞFEDİLİŞİ

Sartre'dan anladığımız en önemli şey, özgürlüğün insan varoluşunun en temel ve vazgeçilmez niteliği olduğudur. Öyle ki, onun kadar arzu edilebilir ve ona denk başka bir değer bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Sartre düşüncesindeki bir diğer önemli kavram olan hiçlik kavramı özgürlüğün keşfedilmesinde merkezi bir rol oynar. Sartre'ın insanın özünü belirlenmiş bir doğadan değil, kendi eylemleriyle inşa edilen bir varoluştan türettiğini savunduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla hiçlik de kişinin önceden belirlenmiş bir özden yoksun olduğunu ve kendi seçimleriyle kendini tanımlamak zorunda kaldığını gösterecektir. Bu durum, kişiye

[64] a.g.e., s. 32.

mutlak bir özgürlük alanı sunarken, aynı zamanda bu özgürlüğün getirdiği sorumluluğu da beraberinde getirir.

Sartre'da varlık ve hiçlik birlikte incelenmesi gereken iki ana noktadır. Hiçliğin varlığı insana aittir. Çünkü hiçlik insan bilinci tarafından var edilir. Bilinç kendi kendinin hiçliğidir. Böylelikle bilinç, kendisi dışındaki dünyaya yöneldikçe, kendisi dışındaki şeyleri idrak ettikçe, kendisini şekillendirerek varlığa gelir. İnsan merak eden ve sorgulayan bilinçli bir varlıktır. Onun için kendisi dışındaki var olan dünya her zaman cevaplar aradığı dünyadır. Sartre'a göre insanın kendisi dışındaki dünyaya yönelirken bilinci boştur. Böylelikle sorgulama edimiyle cevaplar arayan insan belirlenmiş değildir. O yöneldiği şeye sorular sorarak cevaplar aradığında hem kendi bilincinin var olduğunu hem de bilincinin daima bir şeyin bilincinde olmak zorunda olduğunun farkına varır. Bir şeyin bilincinde olmak bir varlık olduğumuzun ifadesidir. Dolayısıyla, farkına varan bilinç, bunun farkındalığının da farkında olarak var olmayan bir şeye yönelmediğini anlar. Çünkü soru sorduğumuz şeyin var olduğunu kabul ederiz. Yöneldiğimiz şeyin sorgulanmasının karşılığında aldığımız cevap var olduğunun sonucuna ulaştırıyorsa, bu olumlu yanıt onu varlığa götürür. Kısaca, varlık ve hiçlik insan bilincinin temel noktasıdır. Çünkü hiçlikten varlığa ulaşmak bilincin var olduğunun, bir başka deyişle insanın kendisini dış dünyadan ayırıp onu kavrama yetisine sahip olabildiğinin göstergesidir. Sartre'a göre, bilinç hiçlikten öncedir ve "kendini" varlıktan devşirir.[65] Bilinç hiçliği dünyaya getirdiği gibi karşısında duran ve onu ortadan kaldıran şeydir.

Sartre'a göre insanın dünyası bir belirlenmişliğe göre kurulu değildir. O, merak eder ve sürekli bir varoluş içerisindedir. Bu demektir ki bilincin kendine özgü bir içeriği yoktur. Eğer bilincin kendine özgü bir içeriği olsaydı insan ne ise o olarak kalırdı. Sartre'da insan ne ise o olmayandır. Bir başka deyişle, olduğu kişi olmayan ve olmadığı kişi olandır. Bilinçli bir varlık olarak insan her daim varoluş edimi içerisindedir. Bu varoluş durmak bilmeyen ve yeni seçimlerin önünü açan bir dizi hâlinde kişinin yaşamında var olur. Bir eylem dizisi ve bu edim bilince aittir ve beraberinde diğer eylemlerin de yolunu açar. Seçimlerimiz ve seçimlerimizin sonuçlarının bir bütünüdür. Bu bütünlük insanın kendi sorumluluğudur. Böylelikle, seçimlerinin sonucu neye götürürse götürsün insan olacakların sorumluluğunu kendi

[65] a.g.e., s. 31.

omuzlarında taşır. Sartre'ın ifadesiyle, kendi iradesiyle eylenen özneleriz, bir değer yargısının ya da sorumluluğun mümkün nesneleriyiz.[66]

İnsan bilinçli bir varlıktır ve Sartre buna kendisi-için varlık demektedir. Aynı zamanda da bir bilince sahip olmayan dış dünyadaki tüm her şeyi de kendinde varlık olarak adlandırmaktadır. Kendisi-için varlık kendinde varlığı hiçler. Kendisi-için varlık, kendinde varlığın bilincinde olarak kendisini ondan ayırır. Böylelikle kendi varoluşumuzun bilincine varırız.

Sartre, Bulantı adlı eserinde durumu şu şekilde açıklamıştır:

> Özlediğim hiçlikten kendimi çekip alan benim. Nefret ya da var oluşmak tiksintisi, kendimi var oluşturma, varoluşun içine oturtma biçimlerinden başka şey değil. Düşünceler, büyük bir baş dönmesi gibi ardımda doğuyorlar, başımın arkasında doğduklarını duyuyorum… karşı durmazsam, önüme geçiyorlar, gözlerimin arasına geliyorlar. Çoğu kere. karşı koyamıyorum, düşünce büyüyor, büyüyor ve birden, sınırsızlaşarak, tepeden tırnağa dolduruyor beni, varoluşumu yeniliyor.[67]

Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde varlık ve bilinç üzerine gerçekleştirdiği araştırmanın temel hareket noktası, "sonlu içindeki sonsuz" olarak adlandırdığı bu iki kavramdır. Sartre'a göre bilinç, her zaman bir nesneye yöneliktir ve içerik barındırması, onun sonsuz bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bilinç, kendisiyle birlikte var olur; ancak bu durum, bilincin hiçlikten türediği anlamına gelmemektedir. Sartre, bilincin kendisini hiçlikten inşa ettiği düşüncesini reddeder ve onun varlıkla olan ilişkisini farklı bir ontolojik çerçevede ele alır. Ona göre, bilinç, hiçlikten öncedir ve bilinç kendini varlıktan devşirir[68]. Sartre, hiçliği ontolojik olarak inceleyip, eğer her yerde varlık varsa, hiçlik nereden kaynaklanmaktadır? sorusunu gündeme getirir. Daha önce belirtildiği gibi, Sartre'a göre insan, her soru sorduğunda, sorguladığı bir varlıkla karşı karşıya bulunur. Her soru, bir sorgulayan özne ile sorgulanan bir nesneyi gerektirir ve sorgulanan varlıktan bir yanıt beklenir. Görünüşte olumsuz bir anlam içermeyen sorular da vardır; ancak bu tür sorulara verilen hiç, hiçbir şey, hiç kimse gibi yanıtlar,

---

[66] a.g.e., s. 237.
[67] Jean-Paul Sartre, Bulantı, Çev. Selâhattin HİLAV, Can Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1981, s. 130.
[68] Jean-Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik, Çev. Turhan ILGAZ ve Gaye ÇANKAYA EKSEN, İthaki Yayınları, İstanbul, 4. Basım, 2009, s. 31.

bizi varlık-olmayanın nesnel olarak var olduğu düşüncesine yönlendirebilir. Sartre, bu tür yanıtların, hiçliğin ontolojik konumunu nasıl şekillendirdiğini sorgularken, hiçliği varlıkla ilişkilendirerek bir tasarı sunar. Bu doğrultuda, Sartre'a göre hiçlik aslında olumsuzlamanın temelini oluşturur. Çünkü hiçlik olumsuzlamayı kendinde barındırmaktadır; varlık olarak olumsuzlamadır.[69]

Sartre, aniden hiçlikle çevrelendiğimizi fark edeceğimizi ifade eder. Çünkü varlığın araştırma sürecinde, sorgulamalar dizisi boyunca adeta varlığın özüne doğru ilerlediğimiz izlenimine kapılırız. Sartre, bu sürecin nihayetinde hedefe ulaşıldığı düşüncesini doğurabileceğini belirtir. Ancak tam da bu anda, sorgulamanın kendisine dönüp bakıldığında, aslında hiçlikle kuşatılmış olduğumuz açıkça ortaya çıkar. Bunun temel nedeni, "hiçliğin varlığa musallat olması" durumudur. Böylelikle bilinçli varlık, geçmişi karşısında kendi kendisini bu geçmişten bir hiçlikle ayrılmış gibi oluşturmalıdır; bilinçli varlık, bu varlık kopuşunun bilinci olmalıdır ama maruz kaldığı bir fenomen gibi değil de kendisi olduğu bilinçsel bir yapı gibi. Bilinç, kendi kendisini geçmiş varlığının sürekli hiçlenmesi olarak yaşar.[70] Bu sorgulama davranışının bir sonucu olarak, varlık-olmayanın içimizde ve dışımızda sürekli bir mevcudiyeti olması, hiçliğin varlığa musallat olmasıdır.[71] İlk kez hiçlikle çevrelendiğimizin bilincine vardığımız an, Sartre'a göre, derin bir tiksinti uyandırır. Bu farkındalık, bireyde varoluşsal bir sarsıntıya yol açarak, gerçek anlamda bir bulantı veya bunaltı olarak kendini gösterir. Sartre, bu deneyimi, insanın varlık ve hiçlik arasındaki gerilimle yüzleştiği, ontolojik bir kırılma anı olarak değerlendirir. İnsan, varoluşunun anlamsızlığıyla yüzleştiğinde hiçliğin bilincine varır. Çünkü varlık hakkındaki sorularımızı yönlendiren, varlık-olmayanın sürekli olarak mümkün oluşudur. Sartre'a göre, bir yanıtın sınırlarını belirleyen unsur da yine varlık-olmayandır. Başka bir deyişle, varlığın ne olduğu, zorunlu olarak onun olmadığı şeyin arka planı üzerinden tanımlanacaktır. Bu durum, varlığın ancak hiçlik bağlamında kavranabileceğini ve varoluşsal sorgulamanın temelinde bu karşıtlığın yattığını gösterir. Sartre bunu şu şekilde özetler: Varlık budur ve bunun dışında hiçbir şey değildir.[72] Varlığın kendi içinde kapalı ve tanımlı bir gerçeklik olduğunu, ancak bu tanımın aynı zamanda

[69] a.g.e., s. 78.
[70] a.g.e., s. 79.
[71] a.g.e., s. 59.
[72] a.g.e., s. 52.

hiçlikle olan ilişkisi üzerinden şekillendiğini vurgulayan Sartre'a göre, varlık, yalnızca kendisidir ve hiçbir şey tarafından belirlenmez. Ancak bu, hiçliğin varlık üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaz; aksine, varlık, kendi anlamını hiçliğe karşıtlığı içinde kurar. Bu bağlamda, Sartre'a göre, varlık-olmayan her zaman bir insanın beklentisinin sınırları içinde yer alır. Bunun nedeni, varlık sorununun insanı soru sormaya yönelten bir tavır olarak ortaya çıkmasıdır. Soru sorma eylemi ise kaçınılmaz olarak olumsuzlamanın varlığı meselesine işaret eder. Olumsuzlama, en temel anlamıyla, beklenen sonuç ile gerçekleşen sonuç arasındaki karşılaştırmayı mümkün kılan yargılayıcı bir edim olarak belirir. Bu çerçevede, olumsuzlama yalnızca yargının bir niteliği hâline gelir. Sorgulayanın beklentisi ile alınan yanıt arasındaki ilişki, yargının işleyiş mekanizmasını ortaya koyar. Sartre'a göre hiçlik, kökenini olumsuz yargılardan türetir ve tüm bu yargıların aşkın birliğini kurarak, "X var değildir" türünden bir önerme işlevi üstlenir. Bu bağlamda, Sartre için soru, doğası gereği, varlık-olmayanın yargı öncesi bir kavranışını içerir. Soru sorma eylemi, kökensel aşkınlık zemininde, varlık-olmayan ile varlık arasında bir ilişki kurar. Nihayetinde, bu ilişki özünde bir varlık ile varlık ilişkisi olarak ortaya çıkar.

3. BÖLÜM: SARTRE'DA ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMAK: ÖZGÜRLÜĞE MAHKÛM OLMAK

Özgürlük kavramı, insanın var olagelişinden bu yana çeşitli düşünce yapıları tarafından sorgulanmış ve hakkında çok çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Özgürlüğe dair açıklamaların her birinin konu edindiği problemlere göre vücut bulduğunu görürüz. Dolayısıyla diyebiliriz ki özgürlük kavramı, insandaki talepler ve olanaklar çerçevesinde sorgulanıp ne olduğu üzerinde durulmuştur. Her ne kadar insan için doyurucu bir cevap verilemese de belirli bir düzeyde çözümler ortaya konmuştur.

Özgürlüğü kendi düşüncesinde temel bir problem olarak ele alan Sartre, gerek çağın olaylarına gerekse felsefe alanındaki atılımlara bir iz bırakan düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. O da insan ve insana özgü problemlere odaklanıp çözüm reçeteleri sunmaya çalışmıştır. Bunlardan en çok dikkat çekeni de insanın özgürlüğü ve nasıl özgür olabileceği üzerinedir. Sartre, özgürlüğün ne olduğunu tanımlamadan önce insanın ne olduğunu araştırarak yola çıkmıştır. İnsana odaklanarak insana özgü bir çıkış noktası yakalamaya çalışmıştır. Böylelikle Sartre, özgürlüğü ona en çok ihtiyaç duyan varlık yani insan üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bir başka deyişle, özgürlük problemini insana ait bir problem olarak saptayarak bütün felsefi düşüncesini bunun üzerine inşa etmiştir. O insan yapısının en önemli unsuru olan bilinç kavramıyla insanı öteki varlıklardan ayırarak, kişinin özgür olduğu vurgusunu yapmıştır. Sartre'ın bir tasarı olarak sunduğu ve özgürlüğün mümkün olduğunu belirttiği felsefesinde özgürlük denilen şey, kişinin nasıl özgürlüğe mahkûm olduğunu anladığımızda ortaya çıkmaktadır. Kişinin özgürlüğe mahkûm olduğunun temel noktasını eylemle birleştiren Sartre, bir bilinç varlığı olan kendi için varlığın seçme ve tercih etme durumlarını, üstlenilecek bir sorumluluğa bağlayarak göstermiştir. Sartre felsefesinin ana noktası "sorumluluk"tur. Sorumluluk kavramını özgürlük kavramıyla bağdaştırarak varoluş yolunda kişinin tüm yapıp etmelerini tamamen kişinin özgür iradesine vermiştir.

Kişinin özgür iradesiyle eylemde bulunması ve bu eylemin sorumluluğunu alması, aslında istenilen bir hayatın yaşanabileceğinin mümkün olduğunu hatırlatmaktadır. Sartre, kişinin sadece bilinçli bir varlık olduğuna işaret etmez. Aynı zamanda kişinin özgürlük bilincine de sahip olduğunun altını çizer. Böylelikle kişinin kendi iradesiyle eylerken bu bilincin de

farkındalığına sahip olduğunu belirtir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Sartre'da özgürlük, kişinin atılımda bulunup kendi iradesiyle karar vermesi veya seçmesidir. Sonrasında ise almış olduğu kararların ve yapmış olduğu seçmelerin sorumluluğunu taşımasıdır. Buradaki temel nokta, kendi için varlığın ön planda olmasıdır. Kendi için varlığın kendi tasarımına göre kendini kurarken olacak ve bitecek her şeyle var oluş yolculuğuna çıkmasıdır. İşte tam bu noktada, kişi varoluşta bulunurken o son kararında bulantı ve kaygı içerisinde kalır. Bu süreci aşıp kararında devam ettiği an özgür olur.

Sartre, kişinin özgür olmasının yanında, aslında, bilinçli bir varlık olarak kendi için varlığın özgürlüğünden neler anlamamız gerektiğini temellendirmiştir. Kendi için varlığın atıldığı dış dünyada kendisinde bir olanak olarak bulunan eyleme geçebilmenin vurgusunu yapmıştır. Kişi sorumludur ve sorumlu olduğu sürece özgürlüğe mahkumdur. Kaçamayacağı tek şey, kendini özgürlükten alıkoymaktır diyerek özgürlüğün insanın kendisinde nasıl var olabildiğini de göstermeye çalışır.

3.1. SARTRE'DA SEÇMEK VE ÖZGÜR OLMAK

Özgürlük denilen şey, aslında insanın yaşama karşı bir bakış açısıdır. Yani, insanın hayatı nasıl algıladığıyla ilgili olup edimleri ve edimleriyle seçişleridir. Sartre'ın felsefesine odaklandığımızda görebiliriz ki, özgürlük insana ait bir problem olarak ele alınmış ve tüm felsefesi "özgürlük fenomeni" üzerine kurulmuştur. Onun felsefesinin ana hatlarına odaklandığımızda farkına varmamız gereken en önemli şey, bilinçli bir varlık olan insanın sahip olduğu olanakları yine kendi adına ortaya çıkartmasıdır. Bu var olanı ortaya çıkartma, bir bilince sahip olmada ve sahip olunan bilinçle olanakların farkındalığını yaşatmakla mümkündür.

Kişi varlık olarak, varoluşunu gerçekleştirebilecek bir bilince sahiptir. Bu bilinç varoluşunun kendine özgülüğü anlamına gelmektedir. Böylelikle kişi kendini gerçekleştirme taleplerinde ve seçişlerinde bir o kadar kendisine özgü edimde bulunabilir. Bir başka ifade ile herhangi bir akıl ve ilkeler bütününe bağlı olmaksızın eyleme geçebilir. Kişi, varoluşunun kontrolünü öteki etkenlerden ayırarak -onlara karşı durabilecek bir yeterliliğin bilincinde olarak- isteklerine ve tercihlerine göre yaşamını sürdürebilir, seçimiyle kendini değiştirebilir.

Dolayısıyla kişi kendi dünya tasarısına sahip olabilir. Sartre, dünya üzerinde kendi kendimi seçişim ve aynı anda da dünyanın keşfidir.[73] derken, kişinin kendisi için uygun bir dünyayı mümkün kılabileceğinden bahsetmiştir. Bunun sonucunda kişi, dışarıdan dayatılabilecek (buyurulabilecek, zorunlu kılınabilecek) her türlü etkene karşı kendi oluşuyla, kendine uygun olup olmayanın farkında olabilecek bir aydınlanmış kişi olabilmektedir. Bu aydınlanmış kişi, verili bir yasanın kurallarına uyan ve hükümlerini yerine getiren bir varlık olmaktan öte, kendi tasarımlar dünyasının inşasında tek kontrol olarak kendi bilinciyle varlığını doldurur. Sartre'ın ifade ettiği şekilde, özgürlüğün olgusallığı dediğimiz şey, özgürlüğün daha olacak olduğu ve kendi projesiyle aydınlattığı veridir. Bu veri pek çok tarzda, yine de aynı bir aydınlanmanın mutlak birliği içinde görünür.[74] Kişi aslında bir proje varlıktır. Böylelikle o kendi hür iradesiyle varoluşunu yönlendirir ve kendine özgülüğünü oluşturur. Bu bağlamda, Sartre için varlık özden önce gelmektedir. Böylelikle ona göre, insan doğrudan yine insanın kendisiyle yönelimlenen bir yapıya sahip olmak durumundadır. Çünkü o, özünü kendi yaratır. Nasıl mı? Şöyle: Dünyaya atılarak, orada acı çekerek, savaşarak yavaş yavaş kendini belirler.[75] Kişinin kendi taleplerini gerçekleştirdiği an, varoluşunu da gerçekleştirdiği andır. Sartre'dan anlaşıldığı üzere, kişinin kendindeki bir olanak olan özgür edimde bulunma, hem kendi doğasını tasarlayan bir varlık olduğunu hem de bu doğrultuda kavrayabildiğini göstermektedir. Kişi böylelikle tasarımladığı bir dünyanın yükünü de kabul ederek onu seçip yaşamını sürdürmektedir. Bunun sonucunda kişi, özünü kuran bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi yaşamda seçimleriyle varolurken, aynı zamanda kendisini de var eder. Dolayısıyla, belirlenmiş bir tasarımın ürünü olmaz. Kendi tasarısını kurgulayan ve aynı zamanda bu tasarıyı uygulayan kişi, özünü inşa ederken aynı zamanda kendi edimleriyle yol almasıyla kendinde var olan bir potansiyeli ya da olanağı kullanarak mevcudiyetini gerçekleştirir. Her zaman özümün ötesinde var olmaya mahkûm edildim, eylemimin etkin ve rasyonel güdülerinin ötesinde olmaya: Özgür olmaya mahkûmum.[76] Bu insani eylem insana özgü zaruri bir edimdir. Çünkü onda var olan ve keşfedilmek üzere açığa çıkmayı bekleyen bir olanaktır.

[73] a.g.e., s. 583.
[74] a.g.e., s. 615.
[75] Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 8. Basım, 1985, s. 8.
[76] Jean-Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, Çev. Turhan Ilgaz - Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2011, s. 610.

Sartre için özgürlük, varoluşun temel koşuludur ve bu özgürlük, her seçimde kendini gösterir. Ona göre, her seçim bir anlamda özgürdür ve bu özgürlük, seçimlerin sürekli olarak yinelenmesini sağlar. Bu sürekli yinelenme, seçimlerin yalnızca bireysel bir eylem olmaktan öteye geçerek, varlıkla bütünleşmesini ve zamansal bir boyut kazanmasını sağlar. Sartre'ın düşüncesine göre, her seçim sadece bir kez yapılmaz; seçimlerin kendisi zaman içinde sürekli olarak bir tekrarı, bir yeniden oluşumu gerektirir. Bu, seçen bireyin her an, varlığını yeniden inşa etme, kendini sürekli olarak yeniden tanımlama çabası olarak ortaya çıkar. Seçimlerin özgürlüğü, bu sürekli yinelenmenin özüdür. Zira her seçim, özgür olduğu için sınırları da özgürlük tarafından belirlenir. Özgürlük, bir anlamda her seçişin arkasındaki güçtür; ancak bu özgürlük, kendini tek bir seçimle değil, sürekli bir yeniden yapma ve yineleme süreciyle açığa çıkarır. Bu bağlamda, Sartre'a göre özgürlük yalnızca bireyin yaptığı bir seçimle tanımlanmaz. Bunun yerine, özgürlük, kişinin varoluşunun her aşamasında, geçmişten bağımsız bir şekilde, sürekli olarak yeniden ortaya çıkar. Bu durum, varlığın hiçliğini ve süregeldikçe biçimlenen kimliğini ortaya koyar. Şu halde bilinçli varlık, geçmişi karşısında kendi kendisini bu geçmişten bir hiçlikle ayrılmış gibi oluşturmalıdır.[77]

Dolayısıyla, Sartre'ın özgürlük anlayışında seçimler, bir kez yapılmış ve tamamlanmış eylemler olarak görülmez. Onlar, her birinin kendi içsel özgürlüğüyle yeniden şekillenen ve varoluşu sürekli olarak dönüştüren bir süreç olarak değerlendirilir. Bu da, varlıkla özgürlük arasındaki ilişkiyi yeniden sorgular ve insanın kendi özünü sürekli olarak yaratma yükümlülüğünü hatırlatır. Sartre, anın hayaleti seçime sürekli musallat olur[78] ifadesiyle, özgürlük ve seçimlerin yalnızca bir anlık eylemler olmadığını vurgular. Ona göre, her seçim, geçmişin etkilerini taşır ve sürekli olarak geleceğin olasılıklarıyla şekillenir. Bu, insanın her an yaptığı seçimin, önceki deneyimlerden ve geleceğe dair belirsizliklerden etkilenerek, bir tür sürekli yeniden varoluş sürecine dâhil olduğunu gösterir. Anın hayaleti ifadesi, her özgür seçimin geçmişin izlerini ve geleceğin belirsizliğini taşımak zorunda olduğunu belirtir; çünkü özgürlük yalnızca anlık bir karar anı değildir, o an sürekli olarak önceki seçimlerin ve gelecekteki sonuçların etkisi altındadır. Sartre'a göre, özgürlük, geçmiş ve geleceğin sürekli bir etkileşimi içinde var olur. Geçmiş ve Gelecek iki ekstazın bizatihi anlamıdır ve bu yüzden

[77] a.g.e., s. 79.
[78] a.g.e., s. 156.

kendinde değer, doğası gereği kendinde dinginliktir, zamansal-olmamaktır! İnsanın aradığı ebediyet, sürenin sonsuzluğu, benim bizzat sorumlu olduğum kendinin peşindeki o beyhude koşturmanın sonsuzluğu değildir: kendinde dinginliktir, kendi ile mutlak çakışmanın zamansallık-dışı oluşudur.[79]

Sartre için seçimlerin özgürlüğü, sürekli bir yeniden ele alma ve tekrar etme süreciyle şekillenir. Bu bağlamda, seçimler yalnızca özgür oldukları için değil, aynı zamanda sürekli yinelendikleri için ontolojik bir sürekliliğe sahiptir. Seçimler, şimdiki zamanda özgürlüğün somutlaşmış halleri olarak yaşanırken, geçmişle olan bağları da kendini yeniden şekillendirir. Bu bağlamda, Sartre'a göre, seçimlerimizi her tekrar ettiğimizde bir yandan geçmişledir, bir yandan da şimdiki zamanla tam bir ontolojik devamlılık içinde varlık bulur.[80] Bu ontolojik devamlılık, geçmişin yeniden ele alındığı ve tekrar şekillendirildiği bir alan yaratırken, aynı zamanda özgür bilincin amacına doğru atılımda bulunmasına olanak tanır. Şimdiki zamanın hiçliğiyle, geçmişin yeniden şekillendiği bu süreçte, bilincin amacı doğrultusunda atılan her adım, bir başka deyişle her seçim, geçmişi 'nesne' halinde dışsallaştırma olanağı sunar. Bu sayede, özgür olduğumuz için yakın geçmişimizi her zaman 'nesne' olarak inceleyebilir ve ona dair kontrolümüzü sürdürebiliriz. Bu, Sartre'ın özgürlüğün yalnızca geçmişi yadsıyarak değil, tam tersine geçmişin yeniden inşa edilerek varlığını sürdüren dinamik bir süreç olduğunu ifade etmesidir. Sartre bunu şu şekilde ifade eder:

> Önceki bilincim kendi kendisini 'birlikte mevcut' olan gerçeğin içsel olumsuzlanması olarak oluşturduğu ölçüde ve doğrultusunu 'tekrar ele alışlar' olarak ortaya konan amaçlarla kendine duyurduğu ölçüde, geçmiş konumsal olmayan saf bilinci olduğu halde yeni seçim sırasında bilinç kendi geçmişini takdir eder ve kendi mirengilerini ona göre belirler[81].

Dolayısıyla Sartre'ın felsefesinde, edimlerimiz, geçmişi nesneleştirme sürecini tetiklerken aynı zamanda özgürlüğün sürekli bir yenilenme ve yeniden yaratma dinamiği içinde şekillendiğini gösterir. Bu bağlamda, edimlerimiz sadece geçmişi nesneleştirmekle kalmaz, aynı zamanda başka amaçlara yönelik yeni seçimlerin zeminini hazırlar. Zamanın akışında, bu edimler, her anı bir çatlak, bir dönüm noktası olarak ortaya çıkaran bir hareketi temsil eder. Sartre'ın vurguladığı gibi, eğer hiçlik olmasaydı, bilincimizin olumsuzlanmış bir geçmişi

[79] a.g.e., s. 214.
[80] a.g.e., s. 157.
[81] a.g.e., s. 158.

olamazdı ve geçmişi nesneleştirip üzerinde özgürce yeniden seçim yapabilme imkânını ortadan kaldırırdı. Bu durum, Sartre'ın temel felsefi argümanlarından birini, yani olmak, olduğu şeyi hiçlemektir ilkesini somutlaştırır. Gerçekten de özgürlük, varlık içinde bir sürekli yeniden yaratma sürecidir; geçmiş, yalnızca özgürlüğün ve seçimlerin bir sonucu olarak, edimler aracılığıyla yeniden şekillendirilir ve yeniden anlam kazanır. Bu sürekli yok ediş ve yeniden var etme hareketi, özgürlüğün özüdür.

> İnsan gerçekliği 'yeterince olmadığı' için özgürdür; durmadan kendi kendisinden koparıldığı ve olmuş olduğu şey olduğu ve olacağı şeyden bir hiçlikle ayrıldığı için özgürdür. Öyleyse özgürlük hiçleyiştir. Aynı zamanda insan, varlığının formunda hiçleyiş olduğu için özgürdür. İnsan özgürdür; kendi değildir ama kendine mevcudiyettir. Çünkü ne ise o olan varlık özgür olamaz.[82]

Bu bağlamda Sartre, insanın varlık halini bir tamamlanmışlık veya olgunlaşma olarak görmek yerine, sürekli bir olma süreci olarak tanımlar. İnsan, 'oldum' dediği bir anı yakalayamaz, çünkü insan varlığı her zaman bir öteye doğru atılma, bir dönüşüm sürecinde var olur. Sartre'ın ifade ettiği gibi, insanın gerçekliği, varlık değil, varlık hiçliğiyle şekillenir. İnsan, sürekli bir inşa sürecine tabi olan, her an kendini yeniden ve özgürce var etme zorunluluğuyla karşı karşıya kalan bir varlıktır. Sartre'ın özgürlük, tam da insanın yüreğinde oldurulan ve insan gerçekliğini olmak yerine kendini yapmaya zorlayan hiçliktir sözü, insanın varlık halinin içindeki bu dinamizmi vurgular. İnsan, varlık eksikliği içinde ve bu eksikliği sürekli olarak doldurma çabasıyla kendini varlık kılar. Bu varlık kılma süreci, seçimler aracılığıyla gerçekleşir; her seçim, insanın özgürlüğünü ve varlık hiçliğini daha da belirgin hale getirir. Sartre'ın eğer insan önce bir doluluk gibi düşünülseydi, tıpkı önceden ağzına kadar doldurduğumuz bir kapta boşluk aramak gibi, onda daha sonradan özgür olacağı birtakım anlar ya da psişik bölgeler aramak saçma olurdu[83] şeklindeki ifadesi, insanın varlık yapısının hiçlik ve özgürlükle bağlantısını çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. İnsan, tamamlanmış bir varlık değil, sürekli olarak seçimler ve eylemler aracılığıyla kendini gerçekleştiren bir varlıktır. Bu nedenle, insanın gerçekliği, yalnızca bilinçli özgür seçimlerle şekillenen, dinamik bir varoluştur.

Dile getirildiği üzere insanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliği bilinçli bir varlık olmasıdır. Kişinin varoluşunu diğer insanlardan ayıran şey de kendine özgü özgür seçimleri ve

[82] a.g.e., s. 159.
[83] a.yer.

bilinçli eylemleridir. İşte bu nokta tamamen insana özgü bir yetinin kavranması gerekmektedir. O da insan gerçekliği için olmak demek, insanın bilinçli özgür seçimleriyle kendini gerçekleştirmesinde yatar. Özgürsünüz, onun için kendinizi seçin, yolunuzu kendiniz bulun! Hiçbir genel ahlak size yapacağınız şeyi söyleyemez. Buna ancak siz karar vereceksiniz!"[84] Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Sartre, varoluşu insancıl temeller doğrultusunda çizmektedir. Onun tasarladığı varoluş tüm hatlarıyla insanın varoluş portresidir. Özgürlük yolundaki tüm eylemler, kendisini gerçekleştirebilen kişinin varoluşunun şeklidir. Bu şekil tamamen kişinin temel insancıllığına göre kendisini kuran bir yapıdır. Dolayısıyla diyebiliriz ki Sartre, insancılık temelinde değil varoluşun temelinde bir varoluşçu insancılığa işaret etmiştir.

> ≪İnsancılık≫ diyoruz, çünkü kişioğluna bununla, kendinden başka yasa koyucu bulunmadığını hatırlatmış oluyoruz. Ona hatırlatıyoruz ki: Kişioğlu, bu tek başına bırakılmışlık içinde, kararını ancak kendisi verecektir. ≪İnsancılık≫ diyoruz, çünkü kişioğluna bununla, kendi içine kapanarak ve başkalarından koparak değil; ancak dışında bir amaca yönelerek varlığım gerçekleştireceğini göstermiş oluyoruz. Ona gösteriyoruz ki: Ancak şu kurtuluş ya da bu iş için çalışmakla, yani eylemle kendini insancıl bir varlık olarak kuracaktır.[85]

Sartre'ın göstermeye çalıştığı şey tüm insanlık için ortak bir özgürlüğün olup olmamasından çok kişinin özgür olduğu fikrini anlamamız gerektiğidir. Çünkü onun felsefesinde herkes için yazılmış aynı reçete olamaz, ama herkesin kendisini bulabilmesine dair keşfedilecek bir yönün var olduğu söylenebilir. O, özgürlüğün kişide hem öncesinde hem de sonrasında nasıl bir yansıması olacağının, neler hissettirebileceğinin, geçişlerinin nasıl olduğunun ipuçlarını vermeye çalışır. Çünkü, Sartre'ın fark ettiği şey kişinin karar verirken bir bunalım ve iç daralması yaşadığıdır. Bunun sebebi kişinin kendisini tayin edeceği yolu belirleme adımlarında sonrasını henüz kestirememesidir. Kestiremez ama bir şeyin farkına varabilir kişi, o da kararından sonra tüm olacakları üstlenebilme cesaretini gösterebilmesidir. Bir başka deyişle, özgürlüğün başladığı yer seçimimizi onayladığımız an ve sonrasında karşılaşacağımız tüm şeylerdir. Sartre, insanın, sahip olduğu bilinçle kişinin kendi varoluşunu kendi bilinciyle yapabileceğini ve nasıl olmak istiyorsa o şekilde kurabileceğini ifade eder. Bu ifadesiyle, insanı belirli bir insan doğasıyla sınırlamaktan ziyade, kişinin kendi çabasıyla ve eylemleriyle kendisine özgü bir seçişle inşa edeceği dünyanın mümkün olduğunu vurgular. Eğer insan bir doğaya ait olsaydı, ait olduğu sınırlar çerçevesinde var olurdu. Onun gördüğü,

[84] a.g.e., s. 76.
[85] a.g.e., s. 98.

mevcut hiçbir doğanın kişiyi özgür kılmadığıdır. Burada Sartre tasarımı kişinin kendisiyle bağlar. Çünkü insan bir doğaya, ahlaka, Tanrı'ya bağlı olduğunda edilgen kalacaktır. Tüm bunlar kişinin varoluş sürecinde bir reçete sunamaz. Her ne kadar kişi, var olurken bunlara başvursa da bir cevap bulamamıştır. Kişi bunların hepsinden sıyrılarak kendisi için özgürlüğe mahkum olmuştur. Mahkûmdur; varoluş kişinin kendisidir. Her şeyi o tasarlar, kurgular. Kendisi dışındaki her şey onu edilgen yapacaktır. Eğer insan bir doğaya sıkışıp kalsaydı, onu kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı'nın da olması gerekirdi. Sartre'ın ifadesiyle, dünyaya varlığını Tanrı'nın vermiş olduğu varsayıldığından, varlık hep belli bir edilginlikle lekelenmiş gibi görünüyordu.[86] Dolayısıyla, Sartre bize insanın özgürlüğe mahkum olduğunu ifade ederken aynı zamanda da eylemde olmanın kişinin hiçbir şeysiz sadece kendisi olarak yeniden yaratabileceğinin imkanını belirtmektedir.

Kendisi için varlık tam değildir. O her bir seçişiyle yeni bir şey kurar; kurmak durumundadır. Çünkü sadece kendi eylemiyle var olabilir. Onu yaşamda etken kılan şey, özgürlüğe mahkûm olduran şey budur. Nasıl ki yaşamını yönlendirebiliyorsa aynı zamanda tüm eylemlerinden ve seçişlerinden de sorumludur. Sorumluluk kendi olmasının ifadedir. Kişi eylemlerinin sorumluluğunu alarak etken olduğunu gösterir. Yaratılan bu yeni tasarı tamamen ona aittir. Kişi bunun bilincindedir. Sorumluluğu ortadan kaldırırsak kişinin varoluşu eksik kalır.

> Bu bilinç iki "his" [sentiment] aracılığıyla, içdaralması ve sorumlulukla ortaya çıkar. Gerçekten de, bilincimiz düpedüz ve sadece özgürlük olduğu ölçüde, içdaralması, vazgeçme, sorumluluk da kah gizliden gizliye, kah olanca güçle, bu bilincin niteliğini oluştururlar.[87]

Özgürlük eğer gerçekten kişinin kendi edimlerinin sonucunda var oluyorsa bir kazanmadan çok üstlenilmiş bir sorumluluktur. Buradaki en önemli nokta, kişinin bir seçimde bulunurken aslında kendisini ve kendisinin nasıl olacağını seçmesidir. Durum böyle olduğu için de kişinin başına gelecek her şey zaten kişinin kendisi tarafından önceden kabul edilmiştir. Asıl özgürlük kişinin kendisinde bulunan bir olanağın farkına varıp kavrayarak ve bunu kullanarak özgür iradesiyle eyleme geçebilmesinde yatar. Böylelikle eylemin temel koşulu özgürlüktür; zira insanın gerçekleştirdiği her eylem, bilinçli bir seçimin sonucu olarak varlık kazanır.

[86] a.g.e., s. 41.
[87] a.g.e., s. 586.

Sartre'a göre, özgürlük, insanın yalnızca dışsal engellerden bağımsız olmasıyla değil, aynı zamanda kendi varoluşunu sürekli olarak inşa etmesiyle anlam kazanır. Kişinin seçimleri, onun dünyaya karşı tutumunu ve varoluşsal yönelimini belirler. Bu bağlamda, özgürlük bir olasılık olmaktan çok insanın varoluşunun en temel koşuludur. Eylemlerimizin amaçsız olduğunu düşünmek bile kişide yoğun bir varoluşsal bunaltıya yol açabilir. Sartre, insanın eylemiyle dünyayı şekillendirdiğini ve özgürlüğün ancak eylemde somutlaştığını savunur. Ona göre, eylemek, dünyanın çehresini değiştirmektir, bir amaç doğrultusunda araçlara sahip olmaktır, aletsel bir bütünlük üretmektir. Bu bütünlük bir dizi zincirleniş ve bağlantı aracılığıyla öyle düzenlenmiştir ki, zincirin halkalarında yapılacak bir değişiklik bütün dizide değişikliklere yol açar. Bir şey uğrunda savaştığımız zaman, o şeyi öyle bir isteyiş vardır ki, onu isterken bir bakıma, özgürlüğü de istemiş oluruz.[88] Dolayısıyla insan, belirli bir amaç uğruna mücadele ederken, aslında yalnızca o amacı değil, aynı zamanda özgürlüğünü de istemektedir.

Bu noktada seçim ve eylem, Sartre'ın felsefesinde birbirinden ayrı düşünülemez unsurlar olarak karşımıza çıkar. İnsan, her an seçim yapmak zorunda olduğu bir dünyada var olur ve yaptığı her tercih, onun sorumluluğunu beraberinde getirir. Seçim yapmaktan kaçınmak dahi bir seçimdir ve bu durum, bireyin özgürlükten kaçışını değil, tam aksine, özgürlüğünün farkında olmadan da olsa yaşanmasını ifade eder. Sartre'ın felsefi perspektifinde insan, yalnızca kendi varlığından değil, aynı zamanda dünyadaki tüm eylemlerinden de sorumludur. Bu yüzden, özgürlüğü yalnızca bir hak olarak değil, aynı zamanda kaçınılmaz bir yükümlülük olarak görmek gerekir.

> İnsan, özgür olduğu için içinde bulunduğu olanaklar arasında bir seçim yapma gücüne sahiptir. İnsanoğlunun özü, özgürlük içinde "askıdadır"'. Askıda olan bu özü askıdan kurtarıp, onu gerçekleştirmek ve biçimlendirmek, insanın kendi özünü seçmesine bağlıdır… Önce insan gelir. Daha sonra şu ya da bu olur. İnsan, kendi özünü yaratmak zorundadır. Buradaki öz, bireysel özdür… İnsan, ancak, bir durumdur…sınıfı, gündeliği, işinin niteliği ile belirlenmiştir; giderek, duygu ve düşüncelerine varıncaya kadar, belirlenmiştir. Bu belirlenme, Sartre'a göre, seçme olanağını ortadan kaldırmaz. 'Kendimi varlığımda değil, varoluş biçimimde seçebilirim' der Sartre. Bu bir tutumdur. İnsan varlığının durumu karşısında aldığı bir tutum, varlığın değişimini hazırlar. Böylece, durumlar, varlıklar arası etkileşimler başlar. Bu öğe ise, varoluşu belirleyen en önemli olgudur.[89]

[88] Jean-Paul Sartre, *Çağımızın Gerçekleri*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, İstanbul: Çan Yayınları, 1963, s. 21.
[89] Şahin Yenişehirlioğlu, Yazko Yay., 1982, Felsefe Yazıları 2. Kitap sayfa:112-121

Alıntıdan anlaşılacağı üzere, sorumluluğumuzu aldığımız şey aynı zamanda kendimizi tasarladığımız dünyanın yeni çizgileridir. Ama bu çizgiler kişinin kendi yasa koyuculuğuyla tasarlanmış dünyadan başka bir şey değildir. Bu dünya ki, kişinin kendisine haslığının yapısından ve özgürlüğünden başka bir şey hiç değildir. Bu özgürlük, özgür iradenin ya da özgür edimlerin sonucunda kişinin varoluş sürecinden ibarettir. Sartre özgürlüğe mahkum oluşumuzu ve özgürlüğün insanın kendi yapısında var olan bir şey olduğunu, kişinin yaşamının her anında bir başka deyişle hayatındaki tüm edimlerinde nasıl varoluş sergilediğiyle açıklar. Çünkü kişi bilinçli bir oluş içerisindeyken yani kendisi için varlık olduğunun bilincindeyken tüm varoluş atılımları özgür seçişleriyle ilerler. Böylelikle özgür olmak seçimlerimizin sorumluluğuyla beraberinde gerçekleşen varoluştan başka bir şey olamaz. Bu bilinç kişinin seçimlerinin öncesinde girmiş olduğu bunalımlar, kaygılar ve iç daralmalar zincirlerinden sonra gerçekleştirilen bir insani olanağın vücut bulmuş hâlidir.

Özgür olmak, kişinin eylerken hangi amaç doğrultusunda ve hangi karara göre yönleneceğinin de tasarısıdır. Ama bu tasarı meydana gelmeden önce kişide bir iç daralma yaratır ve bunalıma sürükler. Şimdi kişinin eylemde bulunurken sorumluluk almadan önce nasıl bir süreçte bulunduğunu, yaşamış olduğu kaygının iç daralmasının özgürlükle olan ilişkisine değineceğiz.

3.2. İÇ DARALMASI VE ÖZGÜRLÜK

İnsanın kendini seçmesinin, yani özgür iradesiyle karar almasının ve bu kararların sürekliliğini sağlamasının, kişinin özgür olduğunu ifade ettiğinin altını çizmiştik. Ancak Sartre'a göre özgürlük, sadece bir seçim yapma ile sınırlı kalmayıp oldukça meşakkatli ve sorumluluk yüklü bir süreçtir. Sartre'ın düşüncesinde özgürlük, kişinin kendi varoluşunu bilinçli bir şekilde üstlenmesiyle, yani sorumluluğun farkına varmasıyla başlar. Bu bilinç edinilmeden önceki dönem, kişi için genellikle bunaltı ve içsel daralma ile geçer. Çünkü kişi, henüz varoluşunun özünü belirleyecek kararları almamış, kendisine verilmiş bir özün gölgesinde yaşama eğilimindedir. Sartre'a göre insan, geleceğine dair mutlak bir bilgiye sahip olmamasına rağmen, kendi varoluşunu ve yönünü tayin etme sorumluluğunu yüklenmek zorundadır. Geleceğe ilişkin belirsizlik, seçim anında bireyin yaşadığı tedirginliği ve varoluşsal

kaygıyı derinleştirir. Ancak buna rağmen kişi, özgürlük iddiasını taşıyabilmek için bu bilinmezliği kucaklamak ve kendi geleceğine dair bir söz vermek durumundadır. Bu söz, Sartre'ın insan, kendi kendisinin tasarımıdır görüşüyle örtüşür.

Seçim süreci düşünsel düzeyde sancılıdır; zira bireyin yaptığı her tercih, aynı zamanda onun kimliğini ve dünyadaki konumunu belirler. Bu bağlamda özgürlük, kaçınılmaz olarak sorumluluğu da beraberinde getirir. Kişi, aldığı kararların tüm sonuçlarını olumlu ya da olumsuz üstlenmekle yükümlüdür. Artık, başına gelen her şey onun varoluşsal tercihleriyle doğrudan ilişkilidir. Kendi yaşamını bilinçli bir şekilde inşa eden kişi, bu sürecin devamlılığını sağlamak için yeniden ve yeniden seçim yapmak zorundadır; çünkü Sartre'a göre insan, her daim kendi varoluşunu gerçekleştirme sürecinde olan bir varlıktır.

> Acı bir alayla, "Özgürlük ha?" diye düşündü. İnsan yataktan midesi altüst, kusarak kalktıktan ve önünde, tekrar yatağa serilene kadar geçireceği on beş uzun, bıktırıcı saat olduktan sonra özgür olmuş, olmamış, ne çıkardı. "Özgürlük insanın yaşamasına yardım etmiyor." Gırtlağının ta içini, küçücük, ince, pisi otlarının telcikleri kadar ince ve yumuşak tüyler gıdıklıyordu, sonra her şeyden iğrenen ve dilinin üzerinde kabarcıklanan bir tiksinti, dudaklarını sımsıkı kavradı, çekti. Midesi bulanıyordu, kendi kendine, "İşte!" dedi. "Gerçekten neysem onu isteyebilmek, işte payıma düşen son özgürlük bu benim. Tek özgürlüğüm: Marcelle'le evlenmeyi istemek." Kendini birbirine zıt akıntılar arasında öyle bıkkın, öyle yorgun hissediyordu ki, bir an rahatlar gibi oldu. Yumruklarını sıktı ve içinden, bir büyük insan, bir burjuva, bir aile babası ciddiyetiyle, "Marcelle'le evlenmek istiyorum," diye geçirdi.[90]

Özgürlüğün anlamı, kişinin ne olmak istediğini belirlerken gerçekleştirdiği bilinçli ve iradi tercihte gizlidir. Sartre'ın "kendisi için varlık" (être-pour-soi) adını verdiği bilinçli özne, kendi varoluşunu bir proje olarak kurar ve bu projeyi üstlenerek özgür olduğunun bilincine varır. Bu özgürlük, yalnızca salt seçme yetisine indirgenemez; aynı zamanda bireyin kendisini var kılma sorumluluğunu üstlenmesini de içerir.

Varoluş sürecinde yaşanan bulantı, bunalım ve varoluşsal kaygı, Sartre'a göre pasif bir edilgenlik değil, aksine kişiyi eyleme sevk eden temel uyarıcılardır. Bu kaygı hâli, kişinin içinde bulunduğu durumu sorgulamasına ve kendi yolunu belirleme sorumluluğunu üstlenmesine zemin hazırlar. Böylelikle kişi, kendi kurtuluşunun öznesi ve failidir. Sartre'ın ontolojisinde insan, kendi özünü eylemle kurar; yani kişi, yaptığı eylemler aracılığıyla ne olduğunu değil, ne olacağını belirler. Bu nedenle insan, "olduğu şeyin ötesinde olma"ya mahkûmdur; her daim bir

[90] Jean-Paul Sartre, Özgürlük Yolları 1: Akıl Çağı, Çev. Gülseren Devrim, Can Yayınları, İstanbul, 6. Basım, 2009, s. 69.

proje olarak var olur ve bu projeyi gerçekleştirmek üzere sürekli eylem hâlindedir. Başka bir şekilde var olması olanaksızdır. Ayrıca, Sartre'a göre bireyin gerçekleştirdiği özgür seçim, yalnızca kişisel bir nitelik taşımaz; aynı zamanda tüm insanlık adına bir temsil işlevi görür. Özgürce bir tercih yapan kişi, bu tercihinde insanlığın genelinin de sorumluluğunu almış olur. Zira kişi, seçim yaparken kendisi için en uygun olanı arar ve bu süreçte hem kendi varoluşunu hem de değerini kurar. Bu değer ve amaç, insanın varoluşunda özgür olduğunun temelini oluşturur. İnsan, bu anlamda hem kendi varoluşunun yasa koyucusu hem de kendi anlamının kurucusudur. Kısacası insan, Sartre'ın ifadesiyle "hiçbir şey"den yola çıkan ama bu hiçliğe rağmen kendi taleplerini gerçekleştirmek isteyen bir proje-varlıktır. Bu varlık, kendi anlamını bilgi, değer ve ahlaki yönelimlerle inşa ederken; özünü de ancak kendi iradesiyle, yaptığı seçimler ve gerçekleştirdiği eylemlerle biçimlendirebilir. Kişi, hep olduğu şeyin ötesinde varolmaya, projeler kurarak, kendine koyduğu amaçları gerçekleştirmek üzere, hep eylemde bulunmaya mahkûmdur. Kişi başka türlü varolamaz.[91]

> Ayrıca, bir ahlak yargısı da verebilirim. Her somut koşulda özgürlüğü istemekten başka amacımız olamaz. Bırakılmışlık içinde insan, ortaya değerler koyduğunu bir kez anladı mı, artık bir tek şey dileyebilir: Bu da, bütün değerlere temellik eden özgürlüktür. Gelgelelim, ≪İnsan özgürlüğü soyut olarak ister,≫ demek değildir, bu. ≪İyi niyetli, dürüst kişilerin edimlerinde özgür olmaları≫ demektir.[92]

Kişinin özgür olduğunu idrak ettiği an, aynı zamanda kendisini bir "yasa koyucu" olarak konumlandırdığı andır. Bu yasa koyuculuk, Sartre'ın varoluş düşüncesinde kişinin yalnızca kendisi için değil, insanlık adına da anlam ve değer üreten bir özne olarak hareket ettiğini ifade eder. Burada vurgulanan, kişinin kendi varoluşsal temasını, evrensel bir sorumluluk bilinciyle, kendi insani yetkinliğini gözeterek şekillendirmesidir. Sartre'ın ifadesiyle: "Çünkü biz seçimiz ve varlık, bizim için bizi seçmektir." Bu cümle, insanın özünü oluşturacak seçimleri aracılığıyla kendisini var ettiğini ve bu varoluşsal oluşun, her kişisel tercihte yeniden inşa edildiğini açıkça ortaya koyar. Bu bağlamda, "kendisi için varlık" (être-pour-soi), yaptığı seçimin ardından özgürlüğün yalnızca bir hak değil, aynı zamanda bir zorunluluk olduğunu fark eder. Artık kişinin tasarıları, yani varoluşunu gerçekleştirme yolları, onun sorumluluğu altında oluşmuş etik eylem yasalarına dönüşür. Bu durum, özgürlüğün salt seçme yetisi değil; seçilenin tüm

[91] İoanna Kuçuradi, Uludağ Konuşmaları – Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 7. Basım, 2019, s. 5.
[92] Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 8. Basım, 1985, s. 93.

sonuçlarını üstlenme yükümlülüğü olduğunu da gösterir. Sartre'a göre özgürlüğün hakiki kavranışı, kişinin karar anındaki kaygıyı (angoisse) deneyimlemesinde gizlidir. Bu varoluşsal kaygı, kişinin içinde bulunduğu belirsizliğe karşı geliştirdiği farkındalığın ve özgürlük bilincinin habercisidir.

Öte yandan, kaygının ve içsel daralmanın üstesinden gelmek isteyen kişi için tek çıkış yolu eylemdir. Eylem, hem özgürlüğün dışavurumu hem de kişinin kendi anlamını üretme aracıdır. Üstelik bu eylem, yalnızca bireysel bir yönelim değil, aynı zamanda diğer "kendisi için varlıklar" tarafından gözlemlenen bir özgürlük göstergesidir. Dolayısıyla kişinin kendi projesini gerçekleştirerek attığı her adım, tüm insanlığa özgürlük olanağının mümkün olduğunu gösteren bir temsile dönüşür. Böylece kişi, yalnızca kendini seçmekle kalmaz; yaptığı seçimin evrensel niteliği gereği, insanlığı da seçer. Bir başka deyişle, kişi bir figür olarak, insan olmanın ne anlama gelebileceğine dair somut bir olanağın gerçekleştirilmesidir.

> Nitekim, bir saldırının sorumluluğunu yüklenen bir komutan, nice insanı ölüme atmanın sorumluluğunu da yüklenmiş olur. Üstelik, bu sorumluluğu kendisi seçer. (…) Bu yorumlama on, on beş, hatta yirmi kişinin hayatıyla ilgilidir. İşte bu yorumlamayı yapmak, ona göre bir karar vermek komutana düşer. Bundan ötürü, karar verirken ister istemez bir bunaltıya, bir iç sıkıntıya kapılır. Bütün komutanlar yaşarlar bu sıkıntıyı. Ama bu, yine de hareketlerine engel olmaz onların. Tam tersine, eylemlerinin baş koşulu (şartı) olur.[93]

Seçim, özgürlüğün ilk adımıdır. Bu özgürlüğün sürekliliğini sağlayan unsur ise sorumluluktur. Sartre'da kişi, yalnızca seçmekle özgür olmaz; aynı zamanda seçimin tüm sonuçlarını üstlenmekle gerçek anlamda özgürlüğünü gerçekleştirir. Bu noktada, kişinin kaygıdan uzaklaşmasını mümkün kılan şey, edilgenlikten sıyrılarak eylemde bulunmasıdır. Hareket hâlindeki kişi, attığı her adımda kendi varoluş yolunu inşa eder. "Kendisi için varlık" (être-pour-soi) olarak insanın temel amacı, kendisini özgürce var edebilmek için bilinçli bir atılımda bulunmaktır. Bu varoluşsal atılım, insan için yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda bir zorunluluktur; kişi özgür olmaya mahkûmdur.

Sartre'a göre özgürlüğün kabulü, kişinin özünü oluştururken her şeyi başarıyı, başarısızlığı, olasılığı ve sonuçları tüm yönleriyle kabullenmesinde yatar. Bu kabul, pişmanlık

[93] a.g.e., s. 69.

duygusunu da hükümsüz kılar; zira kişi, kendi varoluşunu kendi iradesiyle ve özgür seçimleriyle kurmuştur. Bu özgür olma süreci, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda evrensel bir anlam taşır. Çünkü Sartre'ın varoluşçu etik anlayışına göre, bir kişinin kendisi adına yaptığı her tercih, tüm insanlık adına bir seçimi temsil eder. Bu bağlamda insan, sadece kendisi için değil, insanlığın değerlerini de belirleyici bir konumda yer alır. Sartre'a göre özgürlük, insan doğasına sonradan eklenmiş bir özellik değil, insanın bizzat doğasının kendisidir. Özgürlük, insanı insan yapan asli unsur olarak düşünülür. Bu bilince ulaşan birey, kendi varoluşunu gerçekleştirmiş, kendini kendi için varlık düzeyinde kurmuş demektir. Böyle bir özne, kendi yaşamında en iyiyi ve en uygunu belirleyerek seçer; bu seçimiyle de yalnızca kendisini değil, aynı zamanda "insanı" tanımlayan bir ontolojik model ortaya koyar. Sonuç olarak kişi, geleneksel normatif yapıları, ahlaki kodları, dinî öğretileri ve toplumsal kuralları bir kenara bırakarak kendi özünü yeniden inşa etme sürecinde hem kendisini seçer hem de tüm insanlık adına özgürlük fikrinin temsilcisi olur. Böylelikle kişi, yalnızca bir yaşam biçimi değil, aynı zamanda varoluşun anlamına dair etik bir pozisyon da üretmiş olur.

İnsanın seçme edimi, onun ontolojik eksikliğiyle doğrudan ilişkilidir. Sartre'ın varoluşçu felsefesi bağlamında insan, tamamlanmış ve belirlenmiş bir varlık değil; kendi varoluşunu eylemleriyle sürekli inşa etmek zorunda olan açık bir varlıktır. Dolayısıyla insan, yalnızca seçenekler arasında bir tercih yapmaz; seçim yoluyla kendisini ve dünyasını kurar. Seçme zorunluluğu, insanın "kendisi için varlık" oluşunun doğal bir sonucudur. Kendi oluşunu biçimlendirmekle yükümlü olan bu varlık, kendi yaşamının anlamını yaratmakla da sorumludur. Kişiyi seçmeye iten şey, özünden önce varoluşunun gelmesidir. Kişi, kendisine verili olanı olduğu gibi kabul eden değil, varlığını projeler aracılığıyla gerçekleştiren bir faildir. Bu yönüyle insan, kendi yaşamını tasarlayan ve kendi hayatının yazarı olan bir bilinçtir. Bu bilinç, kendi alın yazısını başkaları tarafından çizilmiş dogmalarla değil, kendi özgür iradesiyle şekillendirir. Bu durum, Sartre'ın sıkça vurguladığı "özgürlüğe mahkûmiyet" düşüncesinin altını çizer. İnsan, mümkün ve zorunlu olan özgürlüğü reddedemez; bu özgürlüğü yaşamak, onun mahkûmiyetidir. Ancak bu özgürlük, aynı zamanda insanın en ağır sorumluluğudur. Çünkü özgürlük, yalnızca seçme kudreti değil, seçimin sonuçlarını da üstlenme zorunluluğunu beraberinde getirir. İnsancıllığı bir kavram olarak yaşatmak, insanı hem kendi adına hem de tüm insanlık adına sorumlu kılar. Bu varoluşsal sorumluluk, kişinin kaygıyla karşı karşıya kalmasına neden olur. Bu kaygı, yalnızca bireysel bir psikolojik durum değil; Sartre'ın

ifadesiyle bireyin "yalnız ve bırakılmış" olduğunu, yani Tanrısız bir dünyada varoluşunun anlamını yalnızca kendisinin kurmak zorunda olduğunu fark ettiği bir durumdur.

Bu noktada kişiyi bu varoluşsal açmazdan kurtaracak olan ne aşkın bir değer ne de kendisine dışsal olarak kabul ettirilen bir inanç sistemidir. Aksine, insanın kendi varoluşunu anlamlandırmasını mümkün kılacak yegâne unsur eylemdir. Kişi ancak eylem içerisinde bulunarak varoluşsal kaygıyı aşabilir, kendi anlamını yaratabilir ve özgürlüğünü gerçekleştirebilir. Sartre'ın varoluş düşüncesinde eylem, sadece dışa dönük bir faaliyet değil, kişinin kendi varoluşunu gerçekleştirme tarzıdır.

> Kişioğlu, tek başına bırakılmışlık içinde, kararını ancak kendisi verecektir. Buna 'insancılık' diyoruz, çünkü insanoğluna bununla, kendi içine kapanarak ve başkalarından koparak değil; ancak dışında bir amaca yönelerek varlığını gerçekleştireceğini göstermiş oluyoruz. Ona gösteriyoruz ki: Ancak şu kurtuluş ya da bu iş için çalışmakla, yani eylemle kendisini insancıl bir varlık olarak kuracaktır.[94]

İnsanın kendisini yeniden seçme ve kurma yönündeki edimi, varoluşunu anlamlandırma çabasının asli bir tezahürüdür. Aksi takdirde, kişi, anlamdan yoksun bir boşlukta, çeşitli varoluşsal açmazlar arasında sıkışıp kalarak "kendi" olma imkânını yitirirdi. Sartre'ın düşüncesinde varlığa karşıt olarak konumlanan "hiçlik", bireyin bilincinde yeni bir içerik üretme potansiyelinin ifadesidir. Bu bağlamda, insan, önceden belirlenmiş bir özle var olmayan bir varlık olarak, kendi özünü eylemleri aracılığıyla inşa eder. Dolayısıyla, kendisini sürekli olarak yeniden kuran ve özgürlük bilincine erişmiş olan "kendi için varlık", her özgür seçimiyle yalnızca kendi varoluşunu tesis etmekle kalmaz; aynı zamanda hiçliği varlığa dönüştürerek anlam yaratım sürecine katılır. Bu süreçte kişi, attığı her adımın sorumluluğunu üstlenerek, yeni özünü kurar ve eylemleri aracılığıyla özgürlüğün bireysel bir temsiline dönüşür. Bu bağlamda özgürlük bilinci, kişinin yalnızca içsel sıkıntılarını aşması değil, aynı zamanda varoluşsal potansiyelini gerçekleştirmesi anlamına gelir. Böylece kişinin varoluş süreci, ontolojik bir zorunluluğa dönüşerek, hem kişinin kendisini hem de insanlığı temsil edecek bir değer sisteminin inşasına katkı sunar.

[94] a.g.e., s. 99.

Açıkça görülmektedir ki, kişinin yaşadığı içsel sıkıntı ya da daralma, varoluşsal sürecin zorunlu ve ayrılmaz bir parçasıdır. Bu varoluşsal kaygı hali, Sartre'ın terminolojisinde yalnızca bir rahatsızlık durumu değil; aynı zamanda kişiyi harekete geçmeye, yani bir eylem varlığı olmaya yönlendiren temel itkidir. Böylelikle Sartre, içdaralmasını özsel yapısı içinde 'özgürlük bilinci' olarak kurar[95] Zira söz konusu iç daralması tecrübe edilmediğinde, kişi kendi içindeki olanağın farkına varamaz ve kendilik bilinciyle özgürlüğünü gerçekleştirme yoluna adım atamaz. Sartre'ın "özgürlüğe mahkûmuz" ifadesinin derinliği burada kendisini bir kez daha vurgular ve insanın ontolojik yapısında özgürlüğün kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu dile getirir. Ancak bu özgülüğe mahkûmiyet, her zaman olduğu gibi özgürlüğün aynı zamanda yükümlülükler ve sorumluluklar içeren zahmetli bir süreci de beraberinde getirdiğini ima eder. Seçim anında yaşanan içsel daralma, kişinin henüz var olmayan bir geleceğe yönelme çabasında, bilinmezliğe doğru atılan adımda ortaya çıkan varoluşsal bir kaygıdır. Bu, henüz gerçekleşmemiş olan bir varoluşun gerginliğidir ve özünde varoluşa doğru ilerleyen serüvenini simgeler.

> Bize içdaralması içinde kendini keşfettiren özgürlük, gerekçeleri ile edim arasına usulca sokulan o 'hiç'in varoluşuyla nitelendirilebilir. Özgürlüğü kuran bu hiç'in ne olduğu sorulacak olursa: hiç, olmadığı için betimlenemez, ama kendi kendisiyle münasebetleri içinde insan varlığı tarafından olmuş 'oldurulduğu' ölçüde en azından ifşa edilebilir.[96]

Bu alıntı, Sartre'ın insanın varoluşuna dair en karakteristik tespitlerinden birini içerir: insan, olduğu şey değildir; ama aynı zamanda, olacağı şey de değildir. Bu ifadeler, varlık ve hiçlik arasındaki gerilimli ilişkinin, insan varoluşunun tam merkezinde yer aldığını gösterir. Sartre'a göre, insanın şimdiki varlığı ile gelecekteki varlığı arasında bir bağ mevcuttur; fakat bu bağ, tamamlanmış ya da belirlenmiş değildir. Bu iki varoluş düzeyi arasına "hiçlik" sızar.[97] İnsan, şu anda neyse odur, fakat aynı zamanda sürekli olarak olmakta olduğu şeye yönelmiştir; bu da demektir ki, insan daima bir eksikliktir, bir henüz olmayandır. Bu eksiklik, yani hiçlik, kişinin özgürlükle kurduğu ilişkinin temelidir. Çünkü insanın gelecekteki kendisi önceden

[95] a.g.e., s. 85.

[96] a. yer.

[97] a.g.e., s. 83.

belirlenmiş olsaydı, seçim yapmasına da gerek kalmazdı; oysa Sartre'a göre, insan sürekli bir proje olarak kendini kurar, inşa eder ve bu inşa süreci hiçbir zaman tamamlanmaz. İnsan "olacağım kişi olmamak kipinde olan kişi"dir.[98] Yani kişi, kendi potansiyelinin peşindedir ama hiçbir zaman bu potansiyele eşitlenemez. Bu eşitsizliğin ve belirsizliğin duygusal karşılığıdır. İnsan geleceğe doğru sürüklenir, ancak bu gelecek asla tam olarak belirli değildir; o sadece "mümkün"dür ve bu mümkünün zemini, Sartre'ın tabiriyle, hiçliktir. Dehşetimin içinden geleceğe doğru taşınırım ve dehşet, geleceği bir mümkün olan olarak oluşturduğu ölçüde hiçleşir.[99] Sonuç olarak, kişinin zamanla ve kendisiyle olan ilişkisi, belirlenmiş bir kader ya da öz değil, bir "olmamak" halinde var olma durumudur. Bu da kişiyi hem özgür hem de sorumlu kılar. Çünkü insan, olmak zorunda olduğu şeyi kendi eylemleriyle kurmakla yükümlüdür; hiçbir şeyin kesinleşmediği bir alanda, kendi anlamını yaratmakla görevlidir. Dolayısıyla Sartre'ın özgürlük anlayışının temel dinamiklerinden biri olan içdaralması, özgürlüğün hem varoluşsal yükü hem de zorunlu koşuludur. Kişi, kendi varoluşunu sürekli yeniden inşa eden bir varlık olarak, yaptığı her seçimin sorumluluğunu taşır ve bu sorumluluk, kişinin iç dünyasında bir daralma, bir sıkışma hali olarak deneyimlenen bir şey olur.

Sartre'a göre insan, geçmişte verdiği kararlarla sınırlı değildir; tersine, geçmiş kararlarını geçersiz kılabilecek yeni tercihlerde bulunabilir.[100] Bu durum, kişinin geleceğini belirleyecek her yeni seçimin yalnızca onun iradesine bağlı olduğunu ortaya koyar. Benim için mümkün olanların varoluşlarını sürdürmelerinin yalnızca bana bağlı oluşu[101], kişinin mutlak anlamda özgür olduğunu, fakat bu özgürlüğün aynı zamanda ağır bir sorumluluk ve kaygı yükü getirdiğini gösterir. İçdaralması tam da bu noktada devreye girer: kişi, sonsuz olasılıkların ortasında yalnız başınadır ve seçim yapma zorunluluğu, onu varoluşsal bir sıkıntıyla baş başa bırakır. Bu bağlamda içdaralması, yalnızca bir ruh hali değil, özgürlüğün kişideki içsel yansımasıdır.[102] Kişi, kendi varlığının kurucusu olduğu ölçüde, kendi özünden de bir hiçlikle ayrılmış durumdadır. Yani insan, ne olduğu ile ne olabileceği arasında bir boşlukta konumlanır. Bu boşluk –ya da Sartre'ın deyimiyle "hiçlik"– hem özgürlüğün hem de iç daralmasının

[98] a.yer.
[99] a.yer.
[100] a.yer.
[101] a.yer.
[102] a.g.e., s. 75.

kaynağıdır. Dolayısıyla özgürlük, insanın özünden hiçbir zaman tamamen özdeşleşememesinin, her zaman bir fark ve mesafeyle varoluşunu sürdürmesinin zorunlu sonucudur.

Sartre, gündelik yaşam pratiklerinin yapısıyla ilgilidir. İnsan, çoğu zaman kendisi için mümkün olanı, doğrudan ve bir hedefe yönelmiş bir etkinlik biçiminde yaşar. Bu yönelim içinde, seçim yapmanın kaygısı ya da özgürlüğün ağırlığı arka planda kalır. Kişi, önceden belirlenmiş ya da alışılagelmiş yolları izlediğinde, özgürlük alanı teorik olarak orada olsa bile, pratikte onu sorgulamaz ve dolayısıyla içdaralması da yaşamaz. Çünkü bu tür durumlar, kişinin içinde bulunduğu anın akışıyla uyum içindedir ve özgürlük bilincini sarsacak radikal bir kırılma yaşanmaz. Ancak, kişi alışılmışın dışına çıktığında, mevcut imkânların ötesinde yeni bir seçimle karşı karşıya kaldığında ya da kendi varoluşunu kökten yeniden değerlendirmek zorunda kaldığında içdaralması belirir. Bu durumlar, kişinin tüm sorumluluğunu çıplak bir şekilde hissettiği, kendi varlığına dair nihai kararlar almak zorunda olduğu anlardır. Sartre'ın ifadesiyle bu gibi anlar, iç daraltıcı kavrayışı içeren durumlardır[103]; çünkü varoluşun zemini olarak özgürlüğün bilinci, tam da bu karar anlarında keskinleşir. Dolayısıyla içdaralması, insanın özgürlüğünü sıradanlığın dışında, istisnai durumlarda yoğun şekilde deneyimlediği bir bilinç hâlidir. Özgürlük süreklidir, ama onun farkına varmak, kişinin kendisiyle yüzleştiği bu istisnai anlarda mümkün olur. Sartre'a göre bu yüzleşme, insanın kendi varoluşunu ve sorumluluğunu açıkça kavradığı en gerçek anları temsil eder.

Sartre, özgürlüğü insan varlığının temel ve sürekli bir yapısı olarak tanımlar. Ona göre özgürlük, yalnızca bir olanaklar alanı değil, aynı zamanda bu olanakların seçiminde duyumsanan içsel bir zorunluluktur. Bu bağlamda içdaralması, kişinin özgürlük bilincine ulaştığı anda ortaya çıkan varoluşsal bir deneyimdir. Fakat içdaralması, özgürlüğün sürekliliğine karşın, paradoksal biçimde, istisnai bir fenomen olarak tezahür eder.[104] Sartre, bu çelişkili durumu şöyle sorunsallaştırır: Mademki özgürlük varlığın daimi koşuludur, öyleyse neden içdaralması daimi bir bilinç hali değildir?[105] Sartre bu soruya, gündelik yaşamın doğası üzerinden açıklık getirir. Kişi, yaşamının büyük bölümünde kendi için mümkün olan

[103] a.g.e., s. 88.

[104] a.g.e., s. 86.

[105] a.g.e., s. 83.

durumlarla karşı karşıya gelir ve bu durumları, pratik eylemler aracılığıyla gerçekleştirme sürecinde, oldukları gibi kavrar. Bu tarz durumlar, kişi seçimlerinin varoluşsal ağırlığını geri plana iter; çünkü bunlar, kişinin alışkanlıkları, toplumsal normlar veya önceden belirlenmiş yollar çerçevesinde şekillenir. Bu nedenle, iç daralmasının ortaya çıkması engellenir. Sartre'ın ifadesiyle, bu durumların içsel doğası, iç daraltıcı bir kavrayışı dışlar. Sonuç olarak, içdaralması, özgürlüğün sürekliliğine rağmen, yalnızca kişinin alışılmış akıştan saparak kendisiyle yüzleştiği, radikal kararlar almak zorunda kaldığı anlarda açığa çıkar. Bu tür anlar, kişinin mutlak sorumluluğunun farkına vardığı, kendi varoluşunun yükünü en çıplak haliyle taşıdığı anlardır. Sartre'ın düşüncesinde içdaralması bu yönüyle, özgürlük bilincinin yoğunlaşmış bir hali olarak, insanın varoluşsal derinliğini ve kendi oluşunu anlamlandırma çabasını görünür kılar.[106]

Sartre'a göre eylem hâlindeki insanın bilinci, reflektif olmayan bir bilinç düzeyinde işlediği için, kişi kendi varoluşunu oluşturduğunu düşündüğü herhangi bir nesne ya da değer karşısında tek başına kaldığında, bir anlığına içdaralması deneyimiyle karşılaşır. Bu anda, bireyin o nesneye ya da duruma yüklediği tüm anlamlar, özgürlük bilincinin açığa çıkmasıyla birlikte sarsılır. Zira kişi, değerlerin ve anlamların kaynağının dışsal bir gerçeklik değil, kendi özgür eylemleri ve tercihleri olduğunu fark eder. Böylece, karar verme sorumluluğunun yalnızca kendisine ait olduğunu kavrayan kişi, özgürlükle yüzleşmiş olur. Bu noktada Sartre, içdaralmasını özgürlüğün kendi üzerine düşünme yoluyla farkına varılması olarak tanımlar.[107] Başka bir ifadeyle, içdaralması özgürlüğün bilinç düzeyinde kavranmasıdır. Ancak bu özgürlük, doğrudan değil, dolayımlı bir biçimde tecrübe edilir. Çünkü özgürlük her ne kadar öznel bir bilinç durumu olarak ortaya çıksa da, dünyanın sunduğu anlamlar ve çağrılar karşısında bu anlamların reddedilmesi ya da dönüştürülmesi sürecinde belirginleşir. Sartre'a göre kişi, içdaralması hâlindeyken, dünyanın anlamlarının kendi öznel varlığından kaynaklandığını inkâr edemeyecek bir şekilde kavradığında, kendisini tümüyle özgür olarak hisseder.

[106] a.g.e., s. 85.

[107] a.g.e., s. 97.

Sonuç olarak, içdaralması ve özgürlük bize, Sartre'ın varlık anlayışında belirleyici olan unsurun varlık değil, hiçlik kavramı olduğunu gösterir. Çünkü Sartre'a göre, hiçlik yalnızca yokluk anlamında değil, aynı zamanda imkânların ortaya çıkış zemini olarak anlaşılmalıdır. Hiçliğin varlığı, kişinin kendisini yeniden kurabilmesinin, kendi varoluşunu özgürce biçimlendirebilmesinin koşuludur. Zira hiçlik ortadan kalktığında, hem hiçlikten var edilme olanağı hem de yoktan var eden herhangi bir aşkınlık –örneğin Tanrı– anlamını yitirir. Sartre'ın ontolojisi, Tanrı'nın varlığını reddetmekten ziyade, bilinçten önce gelen aşkın bir hiçliğin bulunmadığı fikrine dayanır. Bu bağlamda Sartre, insan bilincinin varlık içinden doğan bir hiçlikle kendi varoluşunu oluşturduğunu savunur. Bu hiçlik, insanın kendisiyle dünya arasındaki mesafeyi kuran, kendisini geçmişinden ve eylemlerinden ayıran bir bilinç durumudur. Dolayısıyla bu yeni hiçlik anlayışı, varlığın bağrından çıkan bir hiçlik olarak tanımlanır ve bireyin özgürlüğünün temelini oluşturur. İşte tam da bu noktada insan, kendi varoluşunu her seferinde yeniden kurabilen, sorumluluğunu üstlenen özgür bir özne hâline gelir.

3.3. ÖZGÜR OLMAK SORUMLU OLMAKTIR

Sartre, özgürlüğe ulaşmayı amaçladığı yolun başında, olumsuzlamanın insan gerçekliği aracılığıyla dünyaya geldiğini savunur. Bu bağlamda insan gerçekliğinin, dünyayla ve kendi kendisiyle hiçleyici bir kopuş gerçekleştirebilen bir varlık olması gerektiğini ve bu kopuşun sürekli imkânının özgürlükle aynı şey olduğunu belirtir. Buradan hareketle, insan gerçekliğinin kendi kendisinin hiçliği olduğunu ifade eder. Çünkü kendisi için varlık bir olumsuzlamadır.[108] Edim, yalnızca saf hareket değil, insan bilincinin amaca yönelik seçimleri doğrultusunda şekillenen bir eylem bütünlüğüdür. Bu nedenle, edimin yönelim aracılığıyla tanımlanması gerekir. Dolayısıyla edim, yalnızca bir dışsal davranış değil, yönelmiş bir bilincin seçime dayalı dışavurumudur. Edim, insanın eylemleri aracılığıyla kendi varoluşunu kurduğu düşüncesiyle doğrudan ilişkilidir. Sorumluluk ise Sartre'ın felsefesinde yalnızca etik bir kavram değil,

[108] a.g.e., s. 67.

ontolojik bir zorunluluktur: İnsan, yaptığı her edimin yadsınamaz faili olduğunu ve bu fail oluşun bilincine sahip olduğunu kavradığında gerçek anlamda sorumlu bir özne hâline gelir.

Özgür olduğumuz için mümkün olan tüm eylemlerimizle atılımda bulunuruz. Aynı zamanda, önceki projelerimizi hiçleyebileceğimizin ve geçmişimizi geride bırakabileceğimizin de farkındayızdır. İnsan gerçekten de özgürdür ve kendini yaratandır. Ancak alışkanlıklarımızı bile yenmekte zorlanırken, kendimizi yaratmak büyük bir sorumluluk almayı gerektirir. Çoğu zaman, ait olduğumuz dil, tarih, coğrafya, sınıf bile bizi yaratılmış bir varlık gibi gösterebilir. Oysa özgürlüğün olgusallıkla ilişkisi, şeylerin terslik katsayısının özgürlüğümüze engel olmadığını gösterir. Örneğin, bir kayayı yerinden oynatmak istediğimizde o bize direnç gösterir; ancak üzerine çıkıp manzarayı seyretmek istediğimizde yardımcı olur. Kaya, özünde olumlu ya da olumsuz bir duruşa sahip değildir; onu nasıl anlamlandıracağımız, amacımız doğrultusunda özgürlüğümüz dâhilinde şekillenir. Dolayısıyla dünya, gerçekte özgürlüğümüz tarafından şeklini alır.[109]

Özgürlük, projelerimizi gerçekleştirebilme kapasitemizdir. Ancak bir projeyi yalnızca tasarlamak yetmez; eğer ona yönelik adımlar atmazsak, proje yalnızca bir düş olarak kalır. Özgürlük, bilinçli edimlerimizle varlık kazanır. Aksi takdirde, bilincimiz dünyanın sunduğu değişimlere bağlı kalır ve amacımız bir temenniden öteye geçemez. Özgürlüğün kendisini daha iyi kavrayabilmek için yönelim ve edim arasındaki ilişkiye bakmak gerekir. Seçmek ve yapmak arasında ayrım olmadığı gibi, yönelim ve edim arasında da ayrım yoktur. Dil, düşüncelerimizi nasıl ifade ediyorsa, edimlerimiz de yönelimlerimizi açığa çıkarır. Yönelimlerimiz, edimlerimizi şekillendirir ve onları bilincimize taşır. Bu, seçme özgürlüğü ile elde etme özgürlüğü arasındaki farkı ortaya koyar. Sartre, özgürlüğün insanın kendi kendisinin temeli olduğunu göstermediğini savunur. İnsan, varoluşuna doğrudan karar veremez; ancak kendi varlığı hakkında karar alabilir. Bu nedenle, insan seçen bir özgürlüktür.

Dolayısıyla dünya, esasen özgürlüğümüz tarafından anlamlandırılır. Zira özgürlük, yalnızca potansiyel projelere sahip olmayı değil, aynı zamanda bu projeleri gerçekleştirme kudretini de içerir. Sartre'a göre özgür varlık, kendi amaçlarını tasarlayan ve bu amaçlar doğrultusunda edimsel atılımlarda bulunabilen bilinçli varlıktır. Ancak bir projenin varoluşsal

[109] a.g.e., s. 576.

gerçekliğe kavuşabilmesi için, onu düşünmek ya da tasarlamak yeterli değildir; bu düşüncenin eyleme dönüşmesi, bilincin etkin bir iradi kararıyla mümkündür. Aksi takdirde, birey yalnızca düşsel bir düzlemde var olan ve gerçekliğe nüfuz edemeyen bir tasarıyla sınırlı kalır. Özgürlüğü seçmeyiz; özgürlüğün içine fırlatılmış olduğumuz için ona mahkûmuzdur. Özgürlüğün bu bırakılmışlığı, onun varoluşunu oluşturur ve Sartre'a göre özgürlük, kendini yapmak olarak belirir.[110]

Bu bağlamda özgürlük, sorumluluğun da asli kaynağıdır. Çünkü amaç doğrultusunda gerçekleştirilen her atılım, kişinin kendine ve dünyaya karşı sorumluluğunu üstlenmesi anlamına gelir. Eğer kişi bu atılımı gerçekleştirmezse, bilinci yalnızca dış dünyadan gelen belirlenimlerin etkisine açık hale gelir ve böylece özgürlük temenniden öteye geçemez. Sartre'ın özgürlük anlayışına göre, amaç henüz var olmayanı hedeflediği ölçüde kişiyi aşkınlaştırır; çünkü özgürlük, yalnızca mevcut olanla sınırlı kalmayıp, her zaman henüz var olmayanı mümkün kılan bir bilinç ufkudur. Bu yönüyle özgürlük, bir yandan varolana aşkın bir nitelik taşırken, diğer yandan da insan gerçekliğinde sürekli erişilebilen bir imkân olarak açığa çıkar.

> Özgürlük, bu varolanlar aracılığıyladır ki kovaladığı ve kendisine ne olduğunu bildiren amaçtan ayrı düşer ve yeniden onunla buluşur. Öyle ki, özgürlüğün varolanda açığa çıkardığı direnişler, özgürlük için bir tehlike olmaktan ziyade, özgürlük olarak belirmesine imkân verirler.[111]

Bu bağlamda Sartre'ın "özgürlüğe mahkûmiyet"i, insanın yalnızca özgür olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda bu özgürlüğü taşıma zorunluluğu içinde olduğuna işaret eder. İnsan ne yaparsa yapsın, eylemde bulunduğu sürece seçmek zorundadır ve her seçimi, diğer seçenekleri hiçleyerek gerçekleşir. Bu nedenle her seçim, beraberinde bir sorumluluk taşır: Seçilmeyenlerin hesabı da, seçilenin sorumluluğu kadar insana aittir. Sartre'da Tanrı'nın yokluğu ya da aşkın bir özün bulunmayışı, insanın kendi anlamını kendi yaratmakla yükümlü olması anlamına gelir. Bu, aynı zamanda kişinin eylemlerinde bir mazeret bulamayacağı, suçu dışsal nedenlere atamayacağı bir durumdur. İnsan artık ne doğaya, ne tanrısal bir yazgıya, ne de tarihin zorunluluğuna sığınabilir. Bu yüzden Sartre'ın düşüncesinde

[110] a.g.e., s. 610.
[111] a.g.e., s. 578.

“mazeretsiz” bir şekilde insan kendi varlığının mutlak sorumlusudur ve bu sorumluluğu başka bir varlığa devredemez. Dolayısıyla kişi hem kendi yaşamından hem de kendi dışında gelişen olaylara verdiği tepkilerden sorumludur. Zira pasif kalmak da bir seçimin sonucudur. Susmak, seyretmek, geri çekilmek ya da hiçbir şey yapmamak da bilinçli ya da bilinçdışı bir tercihtir ve bu tercihlerin tümü özgürlüğün alanı içinde gerçekleşir. Bu nedenle özgürlük yalnızca aktif eylemin değil, edilgenliğin de sorumluluğunu kapsar. Sartre, insanın özgürlüğünü yalnızca edimlerinde değil, kaçışlarında ve bahanelerinde de tanımlar. Sartre’ın varoluşçuluğu, kişinin bu sonsuz özgürlük ve sorumluluk alanında kendini var etmesini talep eder. Bu hem büyük bir olanak hem de derin bir yük anlamına gelir. İnsan, bu yükü sırtlandıkça kendi özgün varoluşunu inşa eder. Aksi halde, “kötü niyet” (mauvaise foi) içinde, kendi özgürlüğünü inkâr ederek başkalarının dayattığı rollerle yetinmeye başlar. Ancak Sartre’a göre bu inkâr da sonuçta bir seçimdir ve bu yüzden sorumluluktan kaçış yoktur.

Bir şeyin var olması, onun belirli bir özden yapılmasını gerektirir. Ancak özgürlük, belirli bir özü olmadığı için eksiklik olarak tanımlanır. Hiçlik, varlığın içinden doğduğu için özgürlük, varlığın hiçliğidir ve varlığın bağrında belirebilmesi için varlığı varsaymak zorundadır. Öyleyse özgürlük, varlığı varsaydığı için ondan daha düşük bir varlık konumundadır. Ancak özgürlük, ne varolmamakta ne de özgür olmamakta özgürdür; o, varlıktan bir kurtuluştur. Özgürlük, yalnızca varlığın dışında var olamaz; aynı zamanda varlık içinde bir kurtuluş ve varlığın hiçlenişidir. Özgürlük varlık içindeki bir angajmandan kurtuluştur, kendisi olduğu bir varlığın hiçlenişidir.[112] Bu durum, insanın kapatılmadığı bir hücreden kaçamayacağı gerçeğine benzer. Özgürlük, seçimlerimiz aracılığıyla açığa çıktığı için olgusallığımızın keşfi için gereklidir. Biz özgürlüğü, geleceğin her aşamasında öğreniriz. Amacımızı ortaya koyarak ilerlediğimiz yolda karşılaştığımız engeller, aslında özgürlüğümüzün bir sonucudur. Çünkü özgürlük, kendini kısıtlayarak var olabilir. Özgürlük, geçmişten tamamen bağımsız bir varlık oluşturmaz; ancak geçmişe mahkûm da değildir. Sartre’ın ifadesiyle: Özgürlüğün geçmişi, daha olacak olduğu için geçmiştir ve bu geçmiş olunur.[113] Geçmişimiz, geleceğimizin taslağını belirleyemez, bu yüzden en yeni kararları alabiliriz. İnsan geçmişiyle vardır; ancak geçmiş, geleceğe yönelik yeni

[112] a.g.e., s. 611.
[113] a.g.e., s. 622.

seçimlerimizle anlam kazanır. Özgürlük, henüz gerçekleşmemiş olanla tanımlanır ve insan, kendi özgürlüğünü bu henüz var olmayanın peşinde anlamlandırır.

Sartre'a göre, özgürlük aynı zamanda geçmişi değiştirme gücüne sahiptir. Geçmiş, ancak geleceğe yönelik seçimlerimizle aşılabilir ve özgürlük, geçmişi geride bırakıp yeni projelere girişebilme kapasitesidir. Bu nedenle, özgürlük, kendisi olduğu varlığın hiçlenişi olmak zorundadır ve bizatihi bu hiçlemeyle, kendisi olduğu bir varlığı var kılar.[114] Özgürlük, aynı zamanda direnişle var olur. Bu, değiştirmek için özgür olmaktır ve değiştirilecek olanların varlığı, özgürlüğün açığa çıkmasını sağlar. Ancak özgürlüğün kendisi de sorumluluk gerektirir. Sartre'ın ifadesiyle: Özgür olmak, yapmak için özgür olmaktır ve dünya içinde özgür olmaktır.[115] İnsan, dünyada kendini seçerek tarihselleşir ve aynı zamanda dünyayı da tarihselleştirir. Özgürlüğünü kullanırken başkalarının özgürlüğüyle karşılaşır ve bu durum, özgürlüğün sınırlarını belirler. Başkalarının varlığı, özgürlüğümüzü olgusal bir sınırla çerçeveler. Sartre'a göre, bir özgürlük karşılaştığı sınırları yalnızca özgürlükte bulur.[116]

Sonuç olarak, özgürlük ancak özgürlük tarafından sınırlandırılabilir. İnsan, özgürlüğü talep ettiği anda, onun sorumluluğunu da üstlenmiş olur. Özgür olmak, yalnızca dünyada var olmak değil, aynı zamanda dünyaya karşı bir sorumluluk almaktır.[117]

Özetlemek gerekirse, Sartre'ın varoluşçu düşüncesi, insanın özünden önce var olduğunu savunan radikal bir özgürlük anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Sartre'a göre insan, dünyaya atılmış bir varlık olarak, doğasında herhangi bir öz taşımaz; bu bağlamda kişi, özünü yalnızca kendi eylemleriyle yaratır. Bu görüş, kısaca klasik felsefelerin, teizmin ve benzeri öğretilerin aksine insanın varoluşuna dair öne sürülen önsel belirlenimlerin reddi anlamına gelir. Dolayısıyla Sartre, Tanrı'nın yokluğunu bir yitim değil, aksine özgürlüğün mutlak koşulu olduğunu öne sürerek, bir yaratıcı Tanrı'nın yokluğu, aynı zamanda insanın varoluşunun hiçbir aşkın temele dayanmadığını ve bu nedenle insanın, kendi varlığının tek sorumlusu olduğunu ifade eder.

[114] a.g.e., s. 624.
[115] a.g.e., s. 634.
[116] a.g.e., s. 655.
[117] a.g.e., s. 652.

Bu durum, Sartre'ın meşhur ifadesiyle "insanın özgürlüğe mahkûm olması" şeklinde dile getirilir. Buradaki mahkûmiyet, özgürlüğün bir ayrıcalık değil, kaçınılmaz bir varoluşsal zorunluluk oluşuna işaret eder. İnsan, yaşamının her anında seçim yapmaya mecburdur; dahası, hiçbir şeyi seçmemek bile bir seçimdir ve bu da kişiyi sorumluluktan azade etmez. Sartre, insanın özgürlüğünü pasif bir sahiplik değil, aktif bir kuruculuk olarak görür. Bu bağlamda özgürlük, kişinin yalnızca eylemlerini belirleme gücü değil, aynı zamanda kendi kimliğini, değerlerini ve anlam dünyasını yaratma yükümlülüğüdür. Bu yaratım süreci etik bir sorumluluğu da beraberinde getirir. İnsan, yaptığı her seçimiyle sadece kendi varoluşunu değil, insanlık için de bir rol teşkil etmiş olur. Dolayısıyla Sartre'ın "özgürlük" anlayışı, özdeşleştiği "sorumluluk" kavramı olmaksızın tam anlamıyla anlaşılamaz. İnsan, seçimlerinin sonuçlarını üstlenmek zorundadır; çünkü her seçim, bir değeri, bir anlamı ve bir dünya tasavvurunu içkin olarak taşır. İnsanın zengin ve çeşitli felsefi bir çalışması olan varoluşçuluk, temel olarak insanın ontolojisini açıklama arayışında bazı etik anlayışlar sunmasıyla övgü toplamıştır. Sartre'da özgürlük ve sorumluluk kavramı, etik için kavramsal bir temel sağlar: bu, varoluşçu etiği savunmak değil, daha ziyade Sartre'ın özgürlük ve sorumluluk konusundaki görüşünün etik bir öznelcilikten (ahlak yalnızca kişisel tercihler sorunudur) başka bir şey olmadığını belirtmektir. İnsan seçmekte özgürdür ve seçimleri onun değerlerini yansıtır.[118] Seçimlerimizin rastgele ya da keyfî olmayışı, onların belirli bir etik yapı içinde anlam kazandığını gösterir. Sartre'ın ifadesiyle, insan, kendi eylemleriyle hem kendini hem de tüm insanlığı kurar. Bu kurma edimi, kişiyi yalnızca ontolojik olarak değil, aynı zamanda etik düzlemde de sorumluluk sahibi kılar. Çünkü kişinin seçimi, onun ne olması gerektiğini belirlerken, aynı zamanda insanın ne olması gerektiğine dair de örtük bir önerme içerir. Başka bir deyişle, insan, kendisini seçerken aynı zamanda tüm insanlığı seçmiş olur.

Bu nedenle Sartre'a göre özgürlük, bir hak olmaktan çok, bir görevdir; çünkü insanın dünyadaki varoluşu, sürekli olarak bu özgürlükle yüzleşmeyi ve ona göre davranmayı gerektirir. Sartre, evrensel ahlak yasalarına dayanan ya da aşkın ilkeler temelinde değil, kişinin kendi seçimiyle kurduğu anlamlar doğrultusunda bir ahlak anlayışı önerir. Ancak bu ahlak, kişinin keyfi eylemlerine kapı açmaz; çünkü seçimin kendisi, diğer insanların varlığı ve

[118] Elijah Akinbode, "Jean-Paul Sartre's Existential Freedom: A Critical Analysis", International Journal of European Studies, Vol. 7, No. 1, 2023

özgürlüğü ile ilişkili bir sorumluluğu zorunlu kılar. Dolayısıyla Sartre'ın özgürlük ve sorumluluk ilişkisi, kişinin hem kendi varoluşunu hem de başkalarıyla olan varoluşsal bağını derinlemesine inceleyen ve irdeleyen derin bir felsefi düşünceyi içerir.

SONUÇ

İnsanı ve onun yaşam içerisindeki eylemlerinde, seçimlerinde kaygılarında nasıl bir duruşa sahip olduğu (aynı zamanda sahip olabilecekleri) üzerine düşünüşte bulunan varoluş felsefesinden alacağımız cevapları yine insanın kendisinde bulunur. İnsan bir olanaklar bütünüdür. Bireysel varoluş insanın yapısında mevcut olan bir kaynakla beslenir. Varoluş düşünürleri insanın problemlerine farklı açılardan bakarak kişinin "kendisi" olma konusunda referans olmuşlardır. Her ne kadar birbirlerinden farklı bakış açısına sahip olsalar da, *özgürlük* kavramı temel nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Sartre'dan öğrendiğimize üzere, özgürlük tanımlanmaktan çok hayatın içinde insanda kavranabilecek bir şeydir. Sartre, insana odaklandığında onu belirlenmişlikle kısıtlamaktan öte, her zaman varoluş içinde bulunabilecek kendisi olabilecek bir yeterliliğe sahip varlık olarak düşünür. Bu düşüncesi varlık ve hiçlik kavramlarıyla daha da belirginleşir. Hiçliğin ve varlığın birbirinden ayrılmaz oluşu, hiçliğin özgürlüğün zorunlu olduğunu kavratması, kendisi için seçen varlığın sorumluluğu üstlenmesi süreci, varoluş krizinin yeni bir öz yaratma olduğunu ifade eder. Burada insanın yaşadığı iç daralmasına odaklanılır. İç daralmasından, kaygıdan çıkılırken insana, olanaklarını ve bu olanaklarıyla kendisini seçebileceğini, onun kavramıyla ifade edecek, olursak "kendisi için varlık" olabileceği hatırlatmasını yapar. Bir diğer önemli kavramı "sorumluluk" da düşüncesini anlamamızda temel bir referanstır. Sorumluluk kavramı Sartre'da, kendisi için varlık olmada etkin bir unsurdur. Çünkü kişi, eyleminin sorumluluğunu üstlendiği vakit, yaşamda etkin bir rol oynadığını aynı zamanda da hiçlikten varlığa gelebildiğini kavrar.

Sartre'da varlık ve hiçlik birlikte düşünülmesi gereken kavramlardır. Onun düşüncesinde kendisi için varlık kendisini hiçlikten alıp varlığa gelerek varoluşunu başlatan etkin bir varlıktır. Sartre insanın ne olduğunu tartışırken, bilinçli bir varlık olduğunu söyleyip aslında insanın yaşama atılmışlığının nasıl olduğunu irdelemiştir. Yaşamın asıl oyuncusu olarak işaret ettiği insan ancak kendisinin yapısına uygun bir şekilde "insanı" ve "insancılığı" var edebilirdi. Çünkü, insanın olanaklarıyla yaşama atıldığını belirtirken, insanın kendini seçmenin mümkün olduğunu da işaret etmiştir. Bu kavrama da bilinçli varlık olduğumuzdur. Bilinç, kendisi için varlık olmayı ve diğer şeylerden ayrıldığımızı gösteren bir şeydir. Bu da

farkındalığımız ifadesidir. Farkına vardığımız şey de seçmede, kavramada, anlamada kişi olabilmektir. Kişi olmak, insan olmak temelinde varoluş gerçekleştiriyor olmaktır. Ama varoluş insan olmada sahip olduğumuz olanakları kullanabilmektir. Bu olanaklardan birisi de bir bilinç varlığı olarak yaşamda tasarlayıp kurabilmektir. Sartre'da bu kişinin kendisi olarak yeni bir öz yaratmasıdır.

Öz yaratabilmek varoluşta olabilmektir. Çünkü yaratılan bu özün bize ifade ettiği şey özgür iradede bulunabileceğimizdir. Özgür irade, eylem alanında kişinin kendine özgü varoluşta bulunabilmesini sağlar. Kişi kendisi için var olur. Bu da demektir ki, varlık olmadan önce hiçliğin ortadan kalmasıdır. Hiçlik insanın kendisi olmadan önce sıkıştığı yerdir. Çünkü, yaşamda kendisi olmamanın işaretidir. Sartre'da hiçlikten varlığa geliş var olduğumuzun bilincinde olmaktır. Sartre'ın bilinçli varlık olmaktan kastettiği şeyi aşağıdaki pasajdan anlayabiliriz.

> Şu anki bilincimde yönelim adına ne varsa, dışarıya doğru yönelmiştir. İşte bu nedenle bilincin içeriği yoktur; bilinç hep bir şeyin bilincidir. Bir bilen bilincin, nesnesinin bilgisi olması için zorunlu ve yeterli koşul, bilincin, o bilgi olarak, kendi kendisinin bilinci olmasıdır. Bu, zorunlu bir koşuldur.[119]

İnsanı bilen bir varlıktan ziyade aynı zamanda kendisini oluşturan bir varlık şeklinde de düşünen Sartre, merak etme duygusuna da işaret etmiştir. Çünkü, insan merak eder ve bu merakıyla yönelime girer. Yönelimlerimiz aslında kendimize özgüdür. İnsanın böyle bir özelliğinden hareketle Sartre, kişinin eylemsiz kalamayacağını, sürekli varoluşunu gerçekleştirebileceğini söyler. Buradan hareketle denebilir ki, sınırlamalar insanda kabul edilemeyecek şeylerdir. Yaşamımız seçimlerimizle bir değişime girerken aslında kişinin kendi olması adına bir adımdır. Her adımımız bir merakın, kendimize özgülüğümüzün adımıdır. Bu insanın kendisinde var olan bir şeydir. Sartre insanın varlık yapısında bulunan bu özelliklerden hareketle sınırlamalara ve belirlenmişliğe karşı çıkar. Bunun insana karşı aykırı bir durum olduğunu ifade eder ve özgürlüğe nasıl mahkum olduğumuzu ifade eder. Özgür olmak insanın varlık yapısı gereği varoluşunun kendisindedir. İnsanın kendisi için varoluşuna karşı durmak, varoluşunu sınırlamaya çalışmak doğrudan "insan olma"ya müdahaledir. Bu sebeple Sartre, varoluş ve insancılığı aynı anda düşünmemizi sağlamıştır. Sartre'ın bu bakış açısı da insanın

[119] Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İstanbul: İthaki Yayınları, 2010, s. 24.

kendisini yaratması ve bu yaratma etkinliğidir. Kendisini tasarlayabilen bir varlık olmak da yapısı gereği özgür bir varlık olmakla aynı düşünülmüştür. Çünkü varoluş, gerçekten o kişinin kendisine özgüdür. Kişi bu şekilde kendisi için yeterliliğe sahip olabilmiştir.

Sartre'da varoluş, bir yeterliliktir. Kişinin kendisi için seçebilmesinin yeterliliğidir. Sartre, her şey bana seçimimi, yani varlığımı öğretir.[120] derken özden önce varoluşun gerekliliğinden bahseder. Bu noktadan anlayabiliriz ki, kendi olabilmenin bilinci kişinin olanaklarını kavramasını sağlar. Olanaklarımız bir imkân olarak yapımıza aittir. Böylelikle insanın yapısı eyleyebilmeye açıktır. İnsanın kendisine özgü her eylemi, yaşamdaki her atılımı bir bilinç varlığı olduğunun hatırlatmasını yapar. Kişi var ki eyleyebiliyor ve seçimleriyle olması gerektiği şeyi yaratabiliyor. Bu süreçte etkin rol alan kişi de özgürlüğü mümkün kılıyor. Dolayısıyla denebilir ki, Sartre'da varoluş aslında özgür olmanın kendisidir. Özgür olmak kendisi için varlık olmak ve varoluşta bulunmak olarak düşünülebilir. Sartre'ın ifadesinden anlaşıldığı gibi tasarıları gerçekleştirebilen varlık özgürdür.[121] Dolayısıyla anlaşılması gereken nokta, insanın kendisi için eylemde bulunduğunda özgürlüğü de yaşamakta olduğudur. Kendine özgü olmak özgür olmaktır.

Sartre'da kişinin özgürlüğü problem olarak ele alındığında, onu varlık yapısında bulunan her durumla birlikte ele alındı. Kaygıları, bunalımları ve tüm bunların nedenlerini tartıştık. Kaygı cevaplanmayı bekleyen bir sorudur. Kişinin kendisini belirleyemediği bir hiçliktir. Bu hiçlik kişinin bilinçli edimleriyle varlığa gelecek olan bir şeydir. Bu aşama durağanlığa sahip olmaktan öte harekete geçmeyi sağlar. Hareket, kişinin hiçliği yani bilinmezi seçerken özünü oluşturacak seçimlerin meydana gelmesini sağlar. Hiçlik ve varlık aynı anda kavranır ve kişi var olur. Varoluş, kaygıların aşılıp hiçliğin kavranmasıyla kişinin kendisi için varlık olmasıdır; bir uyanmadır. Sartre bunu şu şekilde ifade etmiştir:

> Bütün bunların nereden çıktığını, nasıl olup da hiçlik yerine bir dünyanın bulunduğunu bile soramıyordu insan. Bunun anlamı yoktu; dünya her yanda bulunuyordu, önde. arkada. Ondan önce hiçbir şey yoktu. Hiçbir şey. Onun varolmadığı bir an yoktu. Beni tedirgin eden buydu işte; şu kadar kurtçuğun varolmaklığı için hiçbir neden yoktu kuşkusuz. Ama varolmamış olması da olanaklı değildi. Düşünülemez bir şeydi bu: hiçliği tasarlamak için, önceden burada, dünyanın ortasında, gözler faltaşı gibi açılmış, canlı olarak bulunmak gerekiyordu; hiçlik benim kafamdaki bir

[120] a.g.e., s. 585.
[121] a.g.e., s. 542.

> düşünceydi sadece, bu sınırsızlık içinde salınıp duran bir düşünce : bu hiçlik varoluştan önce gelmemişti, o da. ötekiler gibi bir varoluştu ve birçoğundan sonra ortaya çıkmıştı. "Ne pislik, ne iğrenç şey ! " diye bağırdım. Bu yapışkan pislikten kurtulmak için sarsaladım kendimi ama iyice yapışmıştı; tonlarca varoluş vardı çevremde, bitip tükenmiyordu, bu koca sıkıntının dibinde boğuluyordum. Sonra birden, ortasında bir delik açılmış gibi bahçe boşalıverdi; dünya geldiği gibi ortadan kayboldu, ya da ben uyandım.[122]

Kişi seçimleriyle var olur, Sartre'dan aldığımız en önemli referans kişinin kendi iradesiyle seçme eyleminde bulunurken aynı zamanda da özgür olduğu bilincidir. Özgürlüğü aramaktan ziyade, özgürlüğün yaşamımızın içinde, eylemlerimizde ve varoluşumuzda kavramamız gerekmektedir. Bu Sartre'a göre bir iddia olmaktan öte, insanın varlık yapısındaki mevcut bir imkânı belirtmektir. İnsanın olanakları kişi olmasında, kendisi için bir dünya tasarlamasında edinilmiş kaynaktır. Kavrayan bir bilinç varlığı olarak kendi dünyamızın baş rolü olmaktır. Sartre düşüncesinde "özgürlük" kişinin kendisine özgü edimler toplamı olmasından, kendisinin varoluş sürecinden başka bir şey değildir.

[122] Jean-Paul Sartre, Bulantı, Çev. Selahattin HİLAV, Can Yayınları, İstanbul, 1981, s. 172.

KAYNAKÇA

ADUGİT Yavuz, Özgürlüğün Kısa Tarihi, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2013 Güz. Sayı: 16, s. 63-93

AKİNBODE Elijah, "Jean-Paul Sartre's Existential Freedom: A Critical Analysis", International Journal of European Studies, Vol. 7, No. 1, 2023

AKKOÇ Nejla (2019). "Jean Paul Sartre'ın Özgürlük Anlayışının Önemi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20

ATEŞ Sena (2019), Jean-Paul Sartre'ın Edebi Eserlerinde Varlık, Özgürlük ve Sorumluluk, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe Ana Bilim Dalı

BAUMAN Zygmunt, Özgürlük, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2016

BERNASCONI Robert, Sartre'ı Nasıl Okumalıyız?, çev. Ongun Kılıç, İstanbul, Runik Kitap, 2021

BLACKHAM H.J., Altı Varoluşçu Düşünür, Çev. Ekin Uşsaklı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005

BLACKHAM H.J., Altı Varoluşçu Düşünür, Çev. Ekin Uşşaklı, Dost Yayınları, Ankara, 2. Baskı, 2012

COLETTE Jacques, Varoluşçuluk, çev. Işık Ergüden, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2017

CÖMERT Selma, Jean Paul Sartre Felsefesinde "Kendi İçin Varlık"ın Yeri, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

ÇELEBİ Emin, Heidegger ve Sartre'ın Hiçlik Çözümlemeleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Kış (Aralık) 2016

DEMİR Emine, Jean-Paul Sartre'ın Varlık Görüşü Bağlamında Özgürlük Düşüncesi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020

DRAKE David, "Sartre, Camus and Algerian War", Sartre Studies International, Vol. 5, No. 1, Berghan Books, 1999, pp. 16- 32

Editör: A. Kadir ÇÜÇEN, Varoluş Filozofları, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2. Basım, 2018

ELMAS, M. Fatih, *"Varoluşçuluk ve Edebiyat"*, A. K. Çüçen (Ed.), Varoluş Filozofları

içinde, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2015, s.336- 352

ESENYEL, Zeynep, *"Jean Paul Sartre"*, A. K. Çüçen (Ed.), Varoluş Filozofları içinde, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2015, s.221- 257

KARA Ertuna, Jean-Paul Sartre Özelinde Varoluşçu Özgürlük Yorumu, Düşünbil Dergisi, Sayı:59, Ankara, Mayıs-Haziran 2017

KARAKAYA Talip, Sartre Felsefesinde Varlık Sorunu, Elis Yayınları, Ankara, 2004

KARAKAYA Talip, Jean-Paul Sartre ve Varoluşçuluk, Elis Yayınları, Ankara, 2004

KARAEFE Seher, Sartre'da Özgürlük ve Sorumluluk İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

KAYRA Berna, Jean-Paul Sartre'ın Özgürlük Anlayışı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

KUÇURADİ İoanna, Uludağ Konuşmaları – Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 7. Basım, 2019

LEAK Andrew, Jean-Paul Sartre, çev. Göksu Göçhan, İstanbul, Runik Kitap, 1. Basım, 2020

LEVY Bernard – Henri, Sartre Yüzyılı Felsefi Bir Soruşturma, Çev. Temel Keşoğlu, Doruk Yayınları, İstanbul, 2004

MOUNIER Emmanuel, Varoluş Felsefelerine Giriş, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, İstanbul, Fol Kitap, 2019

MURDOCH Iris, Sartre'ın Yazarlığı ve Felsefesi, Çev. Selahattin Hilav, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981

MURDOCH Iris, Sartre – Romantik Rasyonalist, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2023

NİETZSCHE Friedrich, Ecco Homo (Kişi Nasıl Kendisi Olur), Çev. Can Alkor, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

NOULDELMANN François, Bambaşka Bir Sartre, çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023

SARTRE Jean-Paul, Bulantı, Çev. Selâhattin HİLAV, Can Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1981

SARTRE Jean-Paul, Varlık ve Hiçlik, Çev. Turhan ILGAZ ve Gaye ÇANKAYA EKSEN, İthaki Yayınları, İstanbul, 4. Basım, 2009

SARTRE Jean-Paul, Varlık ve Hiçlik / Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, Çev. Turhan Ilgaz - Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2011

SARTRE Jean-Paul, Özgürlük Yolları 1: Akıl Çağı, Çev. Gülseren Devrim, Can Yayınları, İstanbul, 6. Basım, 2009

SARTRE Jean-Paul, Özgürlük Yolları 2: Yaşanmayan Zaman, Çev. Gülseren Devrim, Can Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, 2012

SARTRE Jean-Paul, Özgürlük Yolları 3: Yıkılış, Çev. Gülseren Devrim, Can Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, 2011

SARTRE Jean-Paul, Aydınlar Üzerine, Çev. Aysel Bora, Can Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2011

SARTRE Jean-Paul, Sözcükler, Çev. Selahattin Hilav, Can Yayınları, İstanbul, 7. Baskı, 2012

SARTRE Jean-Paul, Duvar, Çev. Eray Canberk, Can Yayınları, İstanbul, 7. Baskı, 2010

SARTRE Jean-Paul, Öznellik Nedir?, Çev. İnci Malak Uysal, Can Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2018

SARTRE Jean-Paul, Sartre ile Sartre Hakkında, Çev. Yücel Göktürk, Metis Yayınları, İstanbul, 2016

SARTRE Jean-Paul, İmgelem, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2017

SARTRE Jean-Paul, Varoluşçuluk, Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 8. Basım, 1985

SARTRE Jean-Paul, Varoluşçuluk, Çev. Asım BEZİRCİ, Say Yayınları, İstanbul, 2001

SARTRE Jean-Paul, Edebiyat Nedir?, Çev. Bertan ONARAN, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008

SARTRE Jean-Paul, Varoluşçuluk, Materyalizm ve Devrim, Çev. Emin Türk ELİÇİN, 3. Baskı, İstanbul, 1967

SARTRE Jean-Paul, Yöntem Araştırmaları – Diyalektik Aklın Eleştirisi, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981

SARTRE Jean-Paul, Materyalizm ve Devrim, Çev. Emin Türk Eliçin, Ataç Yayınları, 3. Baskı İstanbul, 1967

SARTRE Jean-Paul, Çağımızın Gerçekleri, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, İstanbul, Çan Yayınları, 1963

SCHOPENHAUER Arthur, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, çev. Levent Özşar, Bursa: Biblos Kitabevi, 2009

SRATHERN Paul, 90 dakikada Sartre, Çev. Nemciye Uçansoy, Gendaş Yay.,1998,S. 25-26

TANSEL Arife, Jean Paul Sartre'ın Felsefesinde "Özgürlük, Sorumluluk ve Yabancılaşma" Kavramları, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

ÜREK Ogün, J.P. Sartre'ın Toplum Felsefesinde Diyalektik Aklın Yeri, Schaltungsdienst Lange o.H.G., Berlin, 2014, sf.2

YENİŞEHİRLİOĞLU Şahin, **Felsefe Yazıları** 2. Kitap sayfa:112-121- Yazko Yay., 1982